

c r e d o

evangélikus folyóirat | XVII. évfolyam, 2011/4.

⊕ GYERMEK SZÜLETIK NÉKÜNK ⊕

Credo Evangélikus Folyóirat

A Magyarországi Evangélikus Egyház folyóirata
XVII. évfolyam, 2011/4.

A szerkesztőbizottság tagjai

Zászkaliczky Zsuzsanna szerkesztő

Fabiny Tibor

Fábri György

Gadó György Pál

Ittész Gábor

Potzner Ferenc

Pröhle Gergely

Réthelyi Orsolya

Szabó T. Anna

Szebik Imre, ifj.

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház

Luther Kiadója

Felelős kiadó: Kendeh K. Péter

Olvasó- és tördelőszerkesztő: Petri Gábor

Szöveggondozó: Miklósné Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Galgóczi Andrea

Grafika: Kurdi István

Szerkesztőség és kiadóhivatal

1085 Budapest, Üllői út 24.

Tel.: 317-5478, 486-1228, fax: 486-1229

Előfizetés egy évre: 1790 Ft. Fél évre: 895 Ft.

Egy szám ára: 450 Ft

Előfizetés külföldre portóval együtt:

6260 Ft vagy 25 euro.

Kapható a gyülekezeti iratterjesztésben, a kiadó
könyvesboltjában (1085 Budapest, Üllői út 24.)

és a Huszár Gál Papír- és Könyvkereskedésben
(1052 Budapest, Deák tér 4.)

Készült a Gyomai Kner Nyomda Zrt.-ben

Felelős vezető: Fazekas Péter vezérigazgató

Telefon: 66/887-400

ISSN 1219-6800

A természet értékeinek védelme közös ügyünk és keresztény felelősségünk.

Ebből a megfontolásból a Credo Evangélikus Folyóirat belívlapjai Cyclus ofszet, borítója
Cyclus Print környezetbarát papíron jelenik meg.

Születésünk és halálunk

Hihetetlen, miből és hogyan keletkezhetnek nálunk konfliktusok! Olyanok, amelyekben végül mindenki sérül, s az ügynek alig van hozadéka – írta még 2002-ben Frenkl Róbert (FRENKL 2002), s valóban nehéz lehet megmagyarázni egy nyugat-európai ember számára, mi történik Magyarországon az otthon szülés kapcsán, miért lehet ez egyáltalán konfliktus, hogy is kerülhet otthon szülés miatt egy szülészorvosnő börtönbe. Magyarországon azonban egyes konfliktusok hihetetlen módon keletkeznek. A konfliktus akkoriban úgy fogalmazódott meg, hogy a szülészorvosok szerint nem szabad az otthon szülést engedélyezni, mert az veszélybe sodorhatja a magzatok életét, és csak kórházban garantálható a biztonság. Frenkl Róbert ezután csendesen megjegyzi, hogy szépnek tartja szülészorvos kollégáinak a születendő gyermek biztonsága feletti aggodalmát, de milyen szép álom lenne, ha megtagadnák a szociális indokok miatti abortuszok elvégzését.

Az otthon szülés kérdését 2011-ben már kormányrendelet szabályozza Magyarországon is. Akár fel is lélegezhetnénk: részben megvalósult Frenkl Róbert álma, a konfliktus elcsitult. S jogi értelemben már valóban nincs konfliktus, azonban kérdés, ment-e ezáltal a világ előrébb? Az otthon szülés kérdése elsődlegesen sosem a születés helyszínéről szólt, hanem a lelki tényezőkről: a háborítatlan szülésről, a kiszolgáltatottságról, az alázatról, a megalázásról és megalázottságról, a hatalomról, a feleslegesnek és károsnak tartott orvosi beavatkozásokról. Olyan igényt jelez, amely a világon mindenütt paradigmaváltásra készíteti a szülészetet.

Hogy ebben a tekintetben megy-e világunk elébb, azt csak remélni tudjuk.

Miért is kerül az otthon szülés kérdése a *Credo* karácsonyi számába? Szerkesztőségünk meggyőződése szerint folyóiratunknak fontos feladata, hogy foglalkozzunk aktuális társadalmi kérdésekkel is, különösen akkor, ha azok a keresztény értékrend szempontjából is meghatározóak. Az otthon szülés kérdése látszólag szülészeti vita, valójában nem az, hiszen fontos értékválasztást tükröz: hogyan tekintünk a gyermekvállalásra, a szülés eseményére, hogyan gondoljuk legjobban megóvni a megszületendő gyermekeket, szülessenek akár kórházban vagy épp otthon. Mert nem értéksemleges kérdés az, hogy mi történik gyermekeinkkel életük egyik legérzékenyebb szakaszában, milyen érzést, boldogságot vagy épp traumát jelent egy gyermek születése szüleinek.

Életünk másik fontos határa, a halál és a haldoklás kérdése is napi aktualitást kapott egy rendőrségi nyomozás kapcsán. Noha sokan azt gondolják, hogy ezek a botrányok a betegek és orvosok bizalmi kapcsolatát nehezítik, mégis fontos az élet végén alkalmazandó vagy épp már nem alkalmazandó orvosi beavatkozásokról, azok hasznáról, veszélyeiről beszélni, vitázni, tájékozódni. *Mert növeli, ki elfedi a bajt*, s ha baj történt, ha netalán még mindig történik baj, akkor azt érdemes világosan látnunk, megszüntetnünk, tanulságait megértenünk. Ha mást nem, azt megtanulhatjuk, hogy a betegek és az orvosok közötti kommunikáció az élet végén felmerülő döntésekkor hangsúlyosan fontos. Amint az Európai Protestáns Egyházak Közösségének dokumentuma is hangsúlyozza, nemcsak a döntés fontos, hanem a döntés meghozatalának módja, kik s hogyan vettek benne részt. A páciens értékrendje, érzelmei és akarata érvényre juthatott-e a döntés folyamán? Vagy valamilyen hatalmi önkény mondta ki az utolsó szót?

A gyógyíthatatlan betegekkel való törődés kapcsán is paradigmaváltást élünk meg napjainkban. Úgy tűnik, az elhallgatás, a titkolózás kultúrája kezd megtörni, s az őszinte szóra, a tényekkel való emberséges szembesülésre sok esetben nemcsak a betegek, de gondozóik részéről is igény van. Több mint egy évtizede Magyarországon törvény is kötelezi a gyógyíthatatlan betegeket kezelő orvosokat arra, hogy betegeiket őszinte, emberséges tájékoztatással és a döntéshozatal lehetőségével is megtiszteljék. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy immár nem egyfajta diktátumként kell megélni az orvos szavát, hanem a megfelelő információ birtokában a betegek dönthetnek sorsukról, a kezelésekről.

A sajtóban a közelmúltban megjelentetett eset ezért is vet fel nehéz kérdéseket. Nem tudhatjuk, mi a valóság a rendőrségi eset kapcsán, de érdemes elgondolkodnunk, hogyan is jó a haldokló embereket elengedni-e világból. Tanulságul álljon itt alább egy orvos által leírt eset.

„Egy orvos azt mesélte, hogy egy viziten a szondán át táplált gégerákos beteg, amikor az ágyához értek, előhúzott egy táblát, melyre az volt írva: „Professzor úr, még ne engedje el a kezem.” Mint utóbb kiderült, az előző viziten a beteg meghallotta, amint a főorvos azt mondja a nővérnek, „Neki már elengedhetjük a kezét”, ami az orvosok között azt jelentette, hogy már csak fájdalomcsillapítót kaphat, valójában lemondtak róla. A beteg mindebből arra következtetett, hogy ezzel a mondattal halálra ítélték.

A történetet mesélő orvos azt mondta: a mai napig nem tud szabadulni az élménytől, már csak azért sem, mert ez a beteg néhány napon belül valóban meghalt.” (DANÓ 2011)

A rákos beteg története szolgáljon tanulságul a morfiumügy kapcsán is.

Emberségünk, kereszténységünk egyik fontos mércéje, hogy hogyan bánunk a kiszolgáltatott helyzetben lévőkkel, a szenvedőkkel, a gyengékkel, a fogyatékossgal élőkkel, a maguk érdekét képviselni nem tudókkal. A betegekkel, a haldoklókkal, az anyaméhben fejlődőkkel, a várandós nőkkel. Hogy megtanulhassunk úgy segíteni ezeknek az embereknek, hogy az nekik is a lehető legjobb legyen.

Felhasznált irodalom

DANÓ Anna 2011. A rendőrség már kihallgatta a morfintúladagolásos cikk szerzőjét. *Medical Online*. November 24. http://www.medicalonline.hu/cikk/a_rendorseg_mar_kihallgatta_markus_attilat_a_morfintuladagolasos_cikk_szerzojet.

FRENKL Róbert 2002. Szülészeti dilemmák. *Lege Artis Medicinae (LAM)*, 12 (3) http://www.elitmed.hu/upload/pdf/szuleszeti_dilemmak-2537.pdf.

Ifj. Szebik Imre

Ifj. Szebik Imre orvos bioetikus.

Amíg megtalálható

Horváth-
Hegy
Olivér

„Keressétek az Urat, amíg megtalálható! Hívjátok segítségül, amíg közel van! Hagyja el útját a bűnös, és gondolatait az álnok ember! Térjen az Úrhoz, mert irgalmaz neki, Istenünkhöz, mert kész megbocsátani. Bizony, a ti gondolataitok nem az én gondolataim, és a ti utaitok nem az én utaim – így szól az Úr. Mert amennyivel magasabb az ég a földnél, annyival magasabbak az én utaim a ti utaitoknál, és az én gondolataim a ti gondolataitoknál. Mert ahogyan az eső és a hó lehull az égből, és nem tér oda vissza, hanem megöntözi a földet, termővé és gyümölcsözővé teszi; magot ad a magvetőnek és kenyeret az éhezőnek, ilyen lesz az én ígém is, amely számból kijön: nem tér vissza hozzám üresen, hanem véghezviszi, amit akarok, eléri célját, amiért küldtem.” (Ézs 55,6–11)

Isten szeret minket, ezért az adventben egy újabb meghitt hónapot kapunk ajándékba tőle. Még mindig vár ránk. Felkészült ránk.

De nemcsak ő, hanem az utca árusai és az üzletemberek is, akik – a gazdasági világválság ellenére – ismét ki-válóan felkészültek az adventre, hogy karácsonyra a lehető legnagyobb profittal a zsebükben dölhessenek hátra és mondhassák magukban: elégedett vagyok a haszonnal, érdemes volt kivárni. De vajon mi elkészítettük-e szívünket Jézus érkezésére? Jézus születésének vigíliájára lesz-e valami többletünk?

Az utca embere által is megcsodált betlehem – amelyet már nemcsak templomaink előtt, hanem a vásári forgatagokban is gyakran felállítanak – arra emlékeztet bennünket, hogy kinek a születésnapját ünnepeljük, és miért ez az óriási sürgés-forgás, készülődés.

Az egyik kisváros evangélikus temploma előtt felállított betlehemre nézve hiányérzetünk támadhat. A gyülekezet elgondolása szerint a megszületett Megváltó csak karácsony este kerül majd a jászolba, és amíg az ő helye üresen áll, addig is készülhetünk a nagy ünnepre.

Mit nyerünk azzal, ha felkészülve várjuk a karácsony lényegét? Szívünk közepén épített betlehemünkben lesz-e helye az ünnepeltnek? Megtaláljuk-e és jó helyre tesszük-e őt az életünkben? Ahogy láthattuk, középen ki van hagyva neki a hely.

Advent ideje alatt az ünnepre való hangolódásunk ahhoz hasonlítható, mint ahogyan egy hegedűt hangolnak. Az egyik húrt behangolják az abszolút A-hoz, és aztán ahhoz igazítják a többi. A tiszta hanghoz kell hozzámérnünk a sajátunkat. Az evangélium hangjához. Keresztelő Jánoséhoz: „Készítsétek el az Úr útját (...), és meglátja minden halandó az Isten szabadítását.” Kezdődjön hát el a ráhangolódás!

Egy ősi, zsigerből fakadó, kiirthatatlan vágy él a teremtményben – a Teremtő utáni vágy. Így vagy úgy, de mindenki azt keresi, amiből – akiből – lett. Ahogyan egy néhány hónapos piciny élet számára az édesanyja közelsége a lehető legjobb, ami vele történhet, úgy az ember számára is Isten közelsége a tökéletes és természetes létállapot.

Néhány napja megkérdeztem egy fiatal lelkésznetől, hogy boldog-e. Attól függ, mit nevezel boldogságnak – felelte. Aztán megállapítottuk, hogy az a boldogság, ha jól érezzük magunkat a bőrünkben, és minden úgy jó,

ahogy épp van. Isten közelsége boldogság, mert nála egyszerűen jól érezzük magunkat a bőrünkben. Azonban Isten keresése még nem a végeredmény. Adventi józanságunk felismerése ez.

Az igében hangját hallató Ézsaiás próféta is keresőkről beszél. Csakhogy ma másokat nevezünk így: érdeklődőket, szimpatizánsokat, „kóstolatókat”. A Kr. e. 8. században élő ember istenkeresése ennél jóval többet jelentett. Ézsaiás próféta idejében az volt az istenkereső, aki résztvevője lett a kultuszi cselekményeknek, aki Istenre nemcsak figyelt, hanem neki engedelmeskedve úgy élt, ahogyan ő kívánta meg. Mi talán az ilyen emberre azt mondjuk: olyan ember, aki megtalált Istent.

Ézsaiás próféta könyvében azt a felhívást olvastuk, hogy „Keressétek az Urat, *amíg megtalálható!*” Két szóra szeretném felhívni a figyelmet. Az *amíg* és a *megtalálható* szavakra.

„Keressétek az Urat, *amíg megtalálható!*”

A Biblia tanúsága szerint Isten nem mindig megtalálható. Istent nem lehet leemelni a polcra. Ő nem használati

tárgy vagy luxuscikk az életünkben. Nem is kiegészítő vagy kellék, a keresztény élet komfortérzetének járulékos eleme. Mindannyiunk életében van idő, amikor Isten megismerhető és fellelhető. Rendszeres templomba járóként is sokszor azt keressük, hol kapcsolódhatunk be az isteni erőterbe, hol hangolódhatunk rá Isten akaratára, és olyankor mi is keresők vagyunk. Soha nem lehet elérni azt az állapotot, amikor már nincs szükségünk Istenre. Ha ma egyszer már jóllaktunk, legkésőbb holnapra megéhezünk és újra ennünk kell.

Egy negyvenes éveiben járó asszony mondta, hogy hajadon korában rendszeresen kereste az alkalmat, hol találkozhat Jézussal, konfirmált, ifiórára járt, aztán házi bibliakörbe, a vasárnap nem múlhatott el istentisztelet nélkül. Aztán fontos állása lett, férjhez ment, gyermekei születtek, és szinte észre sem vette, hogy húsz év kimaradt. Most újra van ideje Istenre. Hálát adhat azért, hogy Isten még egyszer felgyújtotta azt a kis pislákoló lángocskát a lelkében.

Talán mi is ilyenek voltunk vagy ilyenek vagyunk. Hébe-hóba istenkeresők. Sok fiatal család egyszerűen abbahagyja az Isten keresését, mert nem fér bele az életükbe. Aztán egy fiatalabb családtag elvesztésénél a lelkészről várják el, hogy szerettüket imádkozza be a mennybe. A lelkész azonban senkit nem tud beimádkozni a mennybe. „Keressétek az Urat, *amíg megtalálható!*”

A héten azt mesélte valaki, gyakran jár a templomunk lábánál csörgedező Bükkös patak partján, mindig is tetszett neki ez a templom. Hívtam, hogy egyszer jöjjön be vasárnap istentiszteletre, vagy csak úgy beszélgetni komoly dolgokról, hogy ne csak lásson, hanem halljon is. A hit hallásból van, a hallás Jézus Krisztus által. Majd meglátom, talán, ha lesz időm – hangzott a válasz. Ez három évvel ezelőtt volt. Lehet, hogy már olyan kemény a szíve és annyira nem érdekli őt Jézus, hogy soha többé nem kell neki? „Keressétek az Urat, *amíg megtalálható!*”

A másik fontos szavunk a *megtalálható*.

Istent meg lehet találni. Ám őszintén és becsületesen be kellene vallanunk: a mai embert annyi ág húzza, hogy szinte már természetesnek vesszük, hogy számára Isten fellelhetetlen és megismerhetetlen. Nem szegénységünk miatt, hanem látszólagos elégedettségünk miatt.

Rengeteg dologgal elégedetlenek vagyunk. Nincs az a mennyiségű félretett pénz, amire azt mondanánk, hogy elég nekünk. Nincs az a makulátlan egészségi állapot, amire azt mondanánk: elég. Nincs az a nyugalmas életvitel, amire azt mondanánk: elég. Nincs annyi szeretet, amire azt mondanánk: elég. Pedig elégedettnek lenni remek élet-

„A minimalizált istenkeresés szegényes lelki életre vall. A lelki vitaminhiányban szenvedő ember hamar lelki beteg lesz, a bűnnek rendre nem tud ellenállni, mert lelki immunrendszere, ellenálló-képessége meglehetősen gyöngye. Aztán azon veszi észre magát, hogy életének betegségeit másfajta gyógyszerekkel kezdi kezelni, és Isten mint lehetséges megoldás teljesen kimarad belőle.

érzés. Sok elégedetlenségünk közepette egy dologgal mégis elégedettek lehetünk: azzal, ahogyan és amennyit Istent keressük. A minimalizált istenkeresés szegényes lelki életre vall. A lelki vitaminhiányban szenvedő ember hamar lelki beteg lesz, a bűnnek rendre nem tud ellenállni, mert lelki immunrendszere, ellenálló-képessége meglehetősen gyöngye. Aztán azon veszi észre magát, hogy életének betegségeit másfajta gyógyszerekkel kezdi kezelni, és Isten mint lehetséges megoldás teljesen kimarad belőle.

Ézsaiás próféta látja, hogy a babiloni fogságot szenvedő zsidó nép lemondott Isten kereséséről, mert annyira eltávolodott tőle, hogy úgy érezte, maga Isten hagyta el népét, elrejtőzködött előlük, és többé nem szól hozzájuk, meg sem hallja kiáltásukat. Ebben a drámai elhagyatottságban a próféta biztató szava mégis ez: ne hagyjátok el magatokat, ne keseredjete el, mert az Úr megtalálható! Keressétek az Urat, mert ott van közöttetek! Keressétek őt a többi Istent kereső közösségében. Ne elégedjete meg testi kívánságaitok megaláztatásával, ne fásuljatok bele életetek megszürkült hétköznapijaiba, hanem kitartóan keressétek őt!

Mert hogyan működünk? Először megszületik a gondolat, a gondolatot tett követi, és aztán tetteink alakítják a körülményeinket. Sokszor mi magunk formáljuk saját sorsunk eseményeit. De elsősorban Istennek vannak sorsformáló gondolatai velünk kapcsolatban. Minden, amit nem értünk meg Isten személyes életünkkel kapcsolatos, sorsformáló gondolataiból és akaratából, terhel, elszomorít és elbizonytalanít bennünket, s előbb vagy utóbb megkeseríti az életünket.

„*A ti gondolataitok nem az én gondolataim, a ti utaitok nem az én utaim.*” Boldogtalanságunk titka rejlik ebben az alapvető különbségben. A keresztény hívő ember legnagyobb kérdése: hogyan lehet az én gondolatom Isten gondolatával megegyező?

Képzeli el, hogy egy trópusi esőerdő bejáráshoz kapunk egy idegenvezetőt. Elindulunk és egy idő után úgy döntünk, hogy lemaradozunk, sőt más ösvényeket választunk. Hiába hív bennünket, hiába mondja, hogy ő arra nem tud velünk jönni, arra veszélyes, áthatolhatatlan, abba az irányba nem vezet út – mi csak azért is arra megyünk. Talán még ideig-óráig halljuk a hangját, aztán már az is elhalkul. És nyilvánvaló, hogy eltévedünk. Óriási erőfeszítés visszatalálni a helyes ösvényre. A mi utaink miért nem az ő útjai, a mi gondolataink miért nem az ő gondolatai?

Isten szeretete adventben is megmutatkozik. Hogy hol van a mi szeretetünk, karácsony estéjére kitudódik. Érezni fogjuk. Ámen.

Horváth-Hegyi Olivér a Szentendrei Evangélikus Egyházközség lelkesze.

Réthelyi Orsolya – Daróczi Anikó

A középholland Beatrijs magyarul

Szenvedély, szenvedés és bűnbocsánat egy középkori legendában

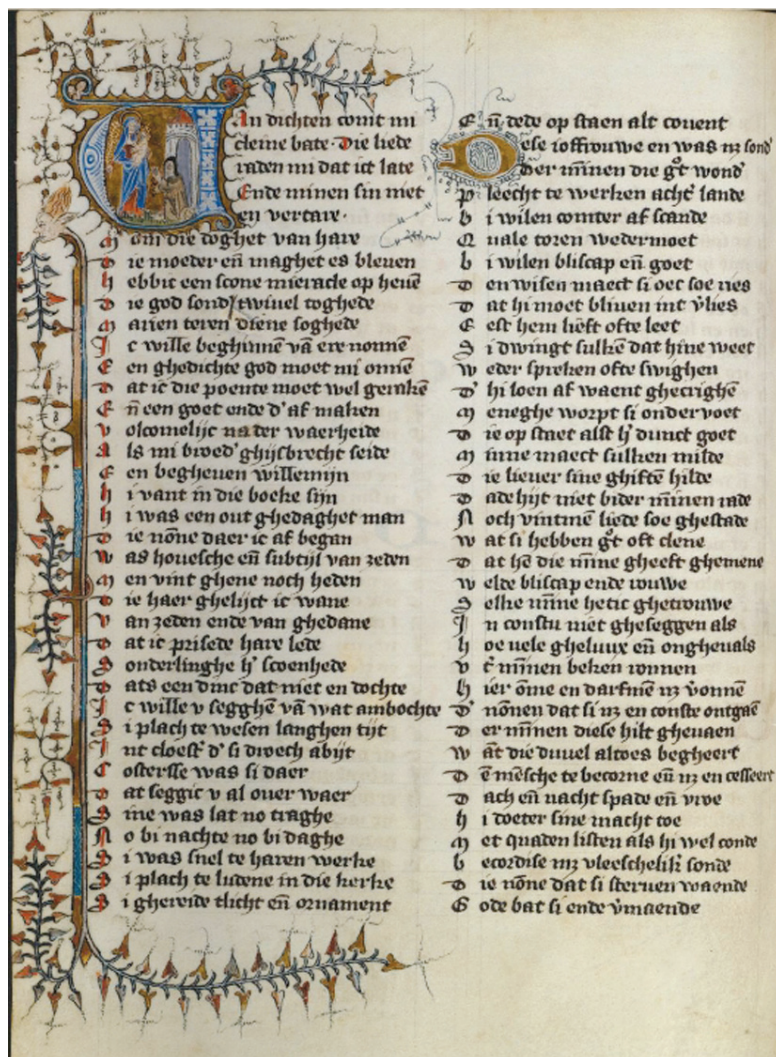
A *Credo* idei karácsonyi számát a *Beatrijs*-nak, a holland nyelvű irodalmi kánon kiemelkedő alkotásának részletei gazdagítják Rakovszky Zsuzsa gyönyörű műfordításában. Műfaját tekintve a *Beatrijs* Mária-legenda, a Szűzanya csodáiról tanúskodó *mirákulum*, de ismeretlen szerzője a középkor vallásos témáit és nyelvezetét olyan mesteri hozzáértéssel szövi össze az udvari irodalom regiszterével, hogy valójában nehéz bárhova is beskatulyázni. Valószínűleg a lovagregényeket élvezettel hallgató dél-németalföldi főnemesi udvarok közönségének írták, megrendelője talán a burgundi herceg kora 14. századi brüsszeli udvarában kereshető. Bizonyos értelmezések szerint célja éppen a világi szerelem fogyatékoságainak kihangsúlyozása és az isteni szeretet és bűnbocsánat végtelenségének bizonyítása. A vers irodalmi mestermunka, amelynek egyedülálló voltát csak kiemeli, hogy egyetlen, ma a hágai királyi könyvtárba őrzött kéziratban maradt fenn.¹ A történet ismert motívumot dolgoz fel, forrása feltehetően Heisterbachi Cesarius *Dialogus miraculorum* című gyűjteményéből a *De Beatrice custode* (Beatrixról, a sekrestyéről). A történetnek rendkívül gazdag irodalmi utóélete van, és napjainkig világszerte számos nyelven új feldolgozásokban jelenik meg.

Mivel magyar fordítása a műnek eddig nem készült és itt csak részleteket tudunk közölni a mintegy 1040 soros elbeszélő költeményből, talán nem árt röviden összefoglalni a történetet: Beatrijs fiatal nemes lányként került a kolostorba, ahol hosszú évek példás magaviselete miatt a sekrestyési feladatokat bízták rá. Szívében azonban csillapíthatatlan szerelemi vágy égett, amelyet még imádsággal és önsanyargatással sem tudott legyűrni. Végül úgy döntött, hogy elszökik a kolostorból gyermekkori szerelmének, egy nemes ifjúnak a segítségével. Szökése estéjén utoljára szenvedélyes imában magyarázta meg tettét Szűz Máriának, majd rendi ruháját és a kulcsokat a Szűzanya oltárára helyezte. Hét boldog esztendő után a pár szegénységbe süllyed, és az ifjú elhagyja Beatrijst, aki magára marad két kis gyermekükkel együtt. A bőség éveit az ínség követi, Beatrijs – mivel arisztokrata hölgyként még fenni sem tud – kénytelen prostitúcióval pénzt keresni, hogy gyermekeinek enni adhasson, de közben nem mulasztja el, hogy minden nap fohászkodjék Máriához. Újabb hét év elteltével az Úr megbánást küld Beatrijs szívébe, bűnös élete elviselhetetlenné válik számára és felhagy vele, koldulással igyekszik megkeresni a betevő falatot. Nyomorúságos hányattatásai során korábbi kolostorának közelébe vetődik, ahol gyermekeivel egy özvegyasszony házában talál szállást. Érdeklődésére az özvegyasszony megdöbbentő hírt közöl vele: a sekrestyés Beatrijs most is ott végzi áldott munkáját a kolostorban. Éjjel angyali jelenés magyarázza meg Beatrijsnak, hogy Szűz Mária megkönyörült rajta, és tizennégy éven keresztül szolgált helyette, így senki sem tud a szökésről. Most azonban vissza kell térnie, újra fel kell vennie a fátylat. Beatrijs könnyek között búcsúzik

¹ A kézirat jelzete: Den Haag, KB, 76 E 5, fol. 47v–54v. Digitalizált változata megtekinthető a Holland Királyi Könyvtár honlapján. <http://www.kb.nl/bladerboek/beatrijs/index-en.html>.

el alvó gyermekeitől, és az éj leple alatt visszatér a kolostorba. Mária oltára előtt találja rendi ruháját és a kulcsokat, ahol ezeket hagyta távozásakor. Visszatérése ugyanúgy rejtve marad a közösség elől, ahogy annak idején távozása, bűnbánata és imái azonban nem hoznak megkönnyebbülést. Ismét drámai jelenést lát, amelyből megérti, hogy bűnét meg kell gyónnia, csak az után remélhet feloldozást. Miután ez megtörtént, a történetet a gyóntatópap, a szomszédos kolostor apátja név nélkül terjeszteni kezdi a Szűz Mária dicséretére, a gyermekeket pedig magához veszi, és szerzeteseket nevel belőlük.

A *Beatris*s magyar nyelvű megjelenése örömteli holland–magyar irodalomtörténeti esemény. E válogatás ízelítőt ad a közeljövőben kiadásra kerülő teljes szövegből. A fordítás létrejöttét egy nagyszabású nemzetközi együttműködésnek, a *Beatris*s Internationaal projektnek köszönheti, amely a *Beatris*s recepciótörténetét vizsgálja az európai és Európán kívüli irodalomban. Ennek részeként fordítottuk le magyarra a középholland szöveget két budapesti egyetem Néderlandisztika tanszékének – vagyis irodalomtanárainak és válogatott diákjainak – együttműködéseként.² Nagy örömünkre Rakovszky Zsuzsa elvállalta, hogy a prózafordításunk alapján műfordítást készít, amely biztosította, hogy a magyar fordításban a szövegűség és a történeti kontextus tükrözése mellett a költői szépség is kifejezést nyerjen.

² A 2010-ben két szemeszteren keresztül tartó fordítószemináriumban dr. Daróczy Anikó (KGRE) és dr. Réthelyi Orsolya (ELTE) tanárok vezetésével a következő diákok vettek részt: Baktai Dorottya, Birkás Mariann, Bori Sára, Cserháti Ferenc, Hackl Emese, Hegedűs Vivien, Hoczek László, Kovács Eszter, Látos Eszter, Madarász Ibolya, Muszta Tímea, Peres Zsófia, Susztár Janka, Szabó Ágnes, Török Andrea, Vörös Virág. A fordítószemináriumhoz kapcsolódó tanulmányi hétvégét (Vertaalatelier) az Expertisecentrum voor Literair Vertalen (Holland műfordítási központ) támogatta, a műfordító jogdíját a Maatschappij der Nederlandse Letterkunde (Holland Irodalmi Társulat) biztosította.

Beatrijs legendája

A versírásból semmi hasznom.
Mondják, jobb lenne abbahagynom,
ne gyötörjem elmém véle.
De annak tiszteletére,
ki szűz s anya egy személyben,
mégis csak el kell beszélnem
ezt a szép mirákulumot,
mit Isten azért mutatott,
hogy magasztaljuk Máriát,
ki keblén hordta szent Fiát.
Egy apácáról szól a versem,
és kérem Istent, hogy segítsen,
be is fejezzem, amit kezdtem,
a lényegét jól kifejezzem,
és csakis az igazat mondjam,
mint Gijsbrecht testvértől hallottam;
vén volt, a Vilmos-rendnek tagja,
egyik könyvében így olvasta.
Az apáca, kiről mesélek,
finom hölgy volt és nemes lélek.
Manapság, hiszem, senki nincsen
ki erkölcsében s külsejében
olyan volna, mint ez a lány.
Termetéről szólhatna szám,
lehetne szépségét dicsérnem,
de ez nem illő semmiképpen.
Elmondom hát, mi volt a dolga,
ott, ahol élt, a kolostorban,
mi munkát bízott rá a rendje,
amelynek ruháját viselte:
a templom sekrestyése lett,
s ha mondom, nem tétlenkedett,
éjjel és nappal dolgozott,
ha kellett, ő harangozott,
a gyertyákat ő gyújtogatta,
a kegytárgyakat tisztogatta,
Elsőként ő kelt reggelente,
s a társait ő ébresztette.

De zárdafal hiába zárta,
a szerelem csak megtalálta
kulcsát e hajadon szívének,
hiszen tudjuk, csodákra képes!
Néha bűt-bajt zúdít miránk,
máskor meg boldogságot ad!
Tőle a bölcs is megbolondul,
kínozza és meggyöttri csúful,
védekezne, de mindhiába.
Míg ismét mást úgy hajt igába,
nem tudja, zengje-e hatalmát,
vagy némán várja csak jutalmát.
Legyűr mást, s el sem engedi,
csak mikor úgy tetszik neki.
Van, akinek azt tanácsolja,
hogy pénzét bőven ossza-szórja,
mit addig őrzött s dugdosott.
De vannak állhatatosok:
mit a szerelemtől kapnak,
azon rögvest megosztóznak,
az örömmön s a könnyeken –
ez a hűséges szerelem!

(...)

Az ifúnak, aki iránt
annyira gyötörte a vágy,
levelet írt, és kérve kérte,
amint lehet, jöjjön el érte,
hogy boldogságát nála lelje.
Indult a küldönc, ment sietve,
hogy a levelet általadja.
S amint az ifjú elolvassa,
nagy öröm tölti el szívét,
nem késlekedik semmiképp!
Alig számláltak tucat évet,
kínja a szerelem sebének
gyötörte már őt és a lányt.

Így aztán tüstént lóra szállt,
s a kolostorhoz vágatott,
a lányt hogy megtalálja ott.
És ha másként nem, legalább
láthassa az ablakon át,
s beszéljen véle valahára.
S az nem is várattott magára.
Hogy megtudja, a kedvese
szerelmét viszonzozza-e,
a kis ablakhoz odalépett,
s a sűrű vasrácson kinézett.

Ott epedtek, egymásra vágyva,
kinn az ifjú és benn a lányka.
Sokáig, némán álltak ott,
szívük hevesen dobogott,
nagy szerelmesen sóhajtoztak,
hol pirultak, hol sápadoztak.
Így szólt a lány: „Ó, jaj nekem!
Úgy szenvedek, én kedvesem!
Úgy vágyom pár kedves szavad,
hogy enyhítse fájdalmamat,
vigaszomat tőled remélem,
mert szívemet átdöfte mélyen
Ámor nyila, s kínoz kegyetlen,
hogyha te nem rántod ki menten,
boldog nem leszek sohasem.”

S felelt az ifjú hevesen:
„Barátném, jól tudod, mi régen
ott él már mindkettőnk szívében
a szerelem, s hiába vártunk,
alkalmat eddig nem találtunk,
egy csókra, ölelésre sem.
Jaj, Vénusz átkozott legyen!
Mért táplálta belénk e lelket
és testet emésztő szerelmet,
ha engedi, hogy két ilyen
virágszál semmivé legyen?
Ha hallgatnál szavamra, és
levetnéd rended köntösét,

s megadnál időt és helyet,
hogy innét elvihesselek,
legott mennék, s hoznék neked
szép bundát, prém béléseset,
drága gyapjúból varrt ruhát,
köpönyeget és rokolyát.
Mert nem hagylak én soha cserben,
jóban-rosszban, búban-örömben
mindig együtt leszek veled.
Fogadd el hát hűségemet!”

S felelt a lány: „Én kedvesem!
Elfogadom én szívesen!
Elindulunk a nagyvilágba,
s nem lesz a klostromban apáca,
ki sejti, utunk merre vitt!
Mához nyolc napra várj meg itt!
A klostromkertben éjszaka,
ott várj reám, a rózsafa
tövében, és én itt hagyok
apácafátylat, klostromot,
s onnantól fogva, mint arád
követlek a világon át.
Ha ágyhoz nem szegez bajom,
itt leszek – s itt légy, akarom!”
Egymásnak fogadalmat tettek,
s utána mindjárt búcsút vettek,
az ifjú indult már oda,
hol felnyergelve várt lova.

(...)

Többet most róla nem beszélek,
szép kedvesére visszatérek.
Égő szerelemmel szívében
zsolozsmára harangoz éppen.
Immár éjfélre jár az óra,
s a kolostor minden lakója,
az apácák ifja-öregje
a zsolozsmát már bevégezte,
s most mind ágyukban alszanak,

a szentélyben csak ő marad.
 (...)
 Ekkor a szentélyből kilépett,
 s a Szent Szűz szobrához letérdelt,
 Máriához fohászkodott,
 nagy bátran így kiáltozott:
 „Te tudod, mennyit imádkoztam,
 fájdalmas szókkal panaszkodtam
 éjjel-nappal, de mindhiába!
 Nem maradok többé apáca!
 Apácaruhám le kell vetnem,
 Mert különben eszemet vesztem!”
 A köntöst hát le is vetette,
 s a Szent Szűz oltárára tette,
 sarujából kilépett nyomban.
 S aztán mit tett? Mindjárt elmondom!
 A sekrestyének kulcsát fogta,
 és a szoborra akasztotta.
 s hogy miért oda tette éppen,
 majd azt is mindjárt elbeszélem.
 Úgy volt szokás: minden apáca,
 Mária szobra előtt megállva
 reggel, a szentélybe menet
 egy Üdvözlégyet elrebeg.
 S a kulcsot így a reggeli
 zsoltosma előtt meglelik.

Aztán – mit volt mit tenni mást?
 Egy szál ingben indult tovább,
 Hogy hol a rejtekajtó, tudta,
 óvatosan ki is nyitotta,
 S bár szíve félelemmel telve,
 vigyázva kiosont a kertbe,
 halkán, ne hallja senki se,
 oda, hol várta kedvese.
 Az mindjárt észrevette őt:
 jó barátod – nincs mitől félned!
 Hogy kedvese elébe lépett,
 elszégyellte a lány magát,
 hogy mezítláb s egy ingben állt
 ott, nem volt még kendője sem.

S az ifjú így szólt: „Kedvesem,
 jobban esnék szép testedet
 díszes ruhába rejtened?
 Hogy meg ne neheztedj nagyon,
 most mindjárt oda is adom!”

(...)

Így hát csak mentek, mendegéltek,
 amíg csak egy völgybe nem értek,
 egy szép városra letek itt,
 s annyira megtetszett nekik,
 ott maradtak, s bőségben éltek,
 hódoltak a test örömének,
 gyermekük is született, kettő,
 és el is telt a hét esztendő.
 Mire a hét év véget ért,
 már mind elköltötték a pénzt.
 Mit tehettek? Eladogattak
 mindent, mit messze földről hoztak,
 Díszes ruhákat, lovat, ékszert
 féláron elkótyavetyéltek,
 végül semmijük sem maradt –
 most aztán mihez fogjanak?
 Mert szőni-fonni nem tudott
 a lány, pénzhez így sem jutott.

(...)

Az ínség hát közéjük állt,
 s bár mindkettőnek szíve fájt,
 a férfi nem bírta tovább,
 és faképnél hagyta a lányt,
 honnét jött, visszatért oda,
 színét sem látták már soha.
 A lány meg ott maradt, s vele
 két gyönyörű kis gyermeke.

(...)

Én nyomorult, most mit tegyek?
 Félek, testemet-lelkemet
 mocsokba kell merítenem!

Nem tudok szőni-fonni sem.
De ha tudnék is, mindhiába!
Úgy sem keresném meg egy árva
cipó árát két hét alatt!
Így hát más hátra nem marad:
Kinn a város szélén, a testem
árulva kell most pénzt keresnem,
hogy nekik kenyeret vegyek!
Sorsára e két gyermeket
nem hagyhatom, nem, semmiképp!”
Így hát a bűn útjára tért,
és azt beszélik róla: hét
évig a cédák életét
élte, bár gyűlölte-utálta,
bűnének se szeri, se száma,
az igaz, hogy öröme nem
tellett a test bűneiben,
a pénzért tette csak, azért,
hogy eltartsa két gyermekét.
(...)

Jött a tizennegyedik év,
és akkor Isten a szívét
eltölti oly nagy büntudattal,
hogy már inkább egy pusztá karddal
tulajdon nyakát metszené el,
semhogy úgy vétkezzék testével
tovább, mint addig tette volt.
Éjjel-nappal sírt, zokogott,
Föl se száradt a könnye szinte.
S fohászkodott: „Miasszonyunk, te,
ki Istent hordtad kebleden,
Tiszta forrás, segíts nekem!
Szent Szűz, hiszen te láthatod
szívemben a bűnbánatot,
mennyire fáj, hogy bűnben éltem,
s ó jaj nekem! Annyi a vétkem,
azt sem tudom már, hogy kivel
és hol követtem őket el!”
Isten elé járulni félek,
ha jön az utolsó ítélet,

(...)
mert ölténék bár szőrcsuhát,
vonszolva hét országon át
magam, négykézláb kúszva-mászva,
vezeklésképpen, mindhiába,
tehetném ezt, amíg csak élek,
bocsánatot úgy sem remélek,
Mária, csakis általad,
kiből a kegyelem fakad!”

Így könyörgött kegyelemért,
minden nap így esdett zokogva,
majd két gyermekét kézen fogta,
nekivágtak a nagyvilágnak.
S ott városról városra jártak
koldultak, így éltek, szegényen,
csoda, hogy nem pusztultak éhen.

Az országban addig bolyongtak,
míg a kolostorhoz jutottak,
hol egykor élt apácaként.
Ott egy özvegy házához ért,
s mert közben késő este lett,
szállásért így esedezett:
„Eressz be minket, kérve kérlek!”
„Egykönnyen el se küldhetnélek
– szolt az özvegy –, két gyermeked
jól látom én, fáradt lehet.
Ülj le nálam, pihenjete!”
S én mindazt megosztom veled,
amim van, az Úr adományát,
anyjának adjunk érte hálát!”
Ott maradtak hát mind a hárman.
S hogy a régi kolostorában
az élet most hogy s mint folyik,
kíváncsi volt nagyon. „Ez itt
az úrhölgyek klostroma, nemde,
jóasszony?” S az felelt: „Hitemre,
előkelő klostrom ez itt,
párját sehol sem ismerik.
Apácái ennek a rendnek

rossz hírbe sosem keveredtek,
róluk csúf pletyka nem kering,
jó hírüknek csorbája nincs.”

(...)

Ahogy imájába merült,
minden tagja elnehezült,
s már csöndesen aludta álmát.
Egyszer csak úgy tűnt, látomást lát:
ott fekszik ágyára borulva,
s egy hang szólítja újra s újra.
„Ember, vess véget a panasznak!
Mária megkönyörült rajtad!
Megtette, mire annyit kérted,
Szent fiánál közbenjárt érted,
s a bűnöd megbocsáttatott!
Siess a kolostorba most!
Tárva-nyitva az ajtaja,
ahol kiszöktél valaha
az ifjúval, a kedveseddel,
ki elhagyott nagy szükségében,
az apácaköntöst s a fátyolt,
s a sarut is ott megtalálod,
ott vár az oltáron reád,
öltse bátran magadra hát!
S Máriának mondj köszönetet!
A sekrestye kulcsát, melyet
mielőtt kiosontál volna,
fölkasztottál a szoborra,
oly jól őrizte, hogy tizennégy
esztendeig észre se vették
a házban távollétedet,
Oly jó barátod ő neked,
hogy köntösödet felöltötte,
s a házban mindenki azt hitte,
te vagy az, s így szolgált helyetted,
bűnös lélek, érted ezt tette
A mennyek királynéja, Mária!
Aki most téled azt kívánja,

a kolostorba menj, siess!
mert Istennek parancsa ez!”

(...)

Harmadik éjjel feküdt ébren,
mikor nagy fény kíséretében
a hang ismét megérkezett,
s így szólt: „Tovább így nem mehet,
hogy amit mondok, nem teszed!
Velem Mária üzent neked!
Máris túl sokáig haboztál!
A kolostorba indulj most már!
Ajtaja tárva-nyitva van,
beléphetsz akadálytalan.
Keresd meg apácaruhád,
az oltáron fog várni rád!”
Így szólt a hang, s amíg beszélt,
a fény a bűnös nő szemét
már bántotta, olyan erős lett.
S így szólt: „Nincs mért habozni többet,
ez a hang Istentől ered,
Szűz Máriától érkezett
(...)
Mária majd erőt ad nekem,
s megvigasztal. Két gyermekem,
kiktől most, ó jaj, el kell válnom,
Isten irgalmába ajánlom,
hogy őket védelmezze meg!”
Azzal gyorsan levetkezett,
vigyázva betakarta még
két mélyen alvó gyermekét,
majd csöndben megcsókolta szájuk,
s „Gyermekeim!” – így szólt hozzájuk.
„Értetek Máriához esdek,
jó egészségben őrizzen meg,
Ő maga küldött most el értem,
másként a világ kincséért sem
hagynálak el benneteket.”

S hogy aztán mit cselekedett?
Elindult halkán sírdogálva
a kolostorba egymagába'.
Ahogy elért a klastromkertbe,
a kert kapuját nyitva lelte,
percig sem habozott, belépett,
„Mária, hála legyen neked!
Bejutottam hát! Jaj, csak Isten
ezután is így segítsen!”
Így szólt, s a kerten átosont,
s lám, az ajtó is tárva volt!

(...)

A hölgy tehát, kiről meséltem,
apáca volt megint, mint régen.

(...)

Ki szülte a két gyermeket,
s miattuk annyit szenvedett,
végre meglelte a nyugalmat,
tudta, hogy jó kezekben vannak,
s szükségét nem lát két fia,
kiket el kellett hagynia.
Nem volt miért aggódnia
többé a gyermekek miatt.
Így szent életet élhetett.
És mégis folyvást reszketett
és sóhajtozott éjjel-nappal,
mert szíve teli bűnbánattal,
de régi bűnei miatt,
bárhogy gyötri a büntudat,
beszélni róluk senki ember
fiának – még csak írni sem mer.

(...)

A sátán tette, hogy szívében
olyan erős legyen a szegény,
ne merje meggyónni a bűnt,
mely lelkét nyomja. Ott feküdt,
imájába merülve mélyen
s ím, egyszer csak, talpig fehérben

egy ifjú ember lépked ott.
Karjában kisgyermek – halott.
Az ifjú jobb kezében alma,
föl-földobja, megint elkapja,
megint földobja – mintha a
halott gyermekkel játszana.
Hogy felnéz, álmélkodva látja,
s „Barátom” – így szól az apáca –,
„szólj: hogyha Isten küldött téged,
úgy az ő szent nevére kérlek,
áruld el, előlem ne rejtse el,
mért játszadozol e gyermekkel,
s az almával, amikor holtan
fekszik a gyermek a karodban?
Ezzel most már semmit sem érsz!”

„Így van, apáca, jól beszélsz!
Játékomról e gyermek itten
nem sokat tud, de még kicsit sem,
Halott: nem lát, nem is hall engem.
Éppígy nem tudja rólad Isten,
hogy böjtölsz és imádkozol,
bármily buzgón fohászkodol,
a testedet bárhogy sanyargasd,
mindez nem segíthet rajtad.
Rád annyi bűn mocska tapadt,
nem hallja meg imáidat
Isten, nem hatnak föl a mennybe.
Ezért azt mondom: menj sietve,
menj a bölcs apáthoz, aki
lelki atyád, s mondd el neki
őszintén minden bűnödöt!
Ne űzhessen csúfot veled
az ördög ezután tovább!
Megadja a feloldozást
ő majd, ne félj! De hogyha hallgatsz,
Isten bosszút fog állni rajtad!”

(...)

Így szólt az ifjú, s hirtelen
eltűnt, nem látta már sosem.

Hallgatott az ifjú szavára,
s már jókor reggel az apáca
a szent apáthoz sietett,
s nagyon kérte, gyóntassa meg.

(...)

Mikor a gyónás véget ért,
az apát hozzá így beszélt:
„Leányom, feloldozlak téged,
bűnöd megbocsáttatik neked,
mit most megvallottál nekem.
Isten anyja áldott legyen!
Hálaimánk most őt dicsérje!”
Azzal kezét fejére téve
megadta a feloldozást.
S szólt: „Hogy meghallják a csodát,
amit te fölfedtél ma nekem,
elmondom majd egy szentbeszédben,
de ne félj, olyan ügyesen
szövöm szavam, hogy senki sem
ismer rád, s nem kell szégyenkezned,
sem neked, sem két gyermekednek.
Mivelhogynem hallgathatunk
e szép csodáról, mit Urunk
szent anyja által végbe vitt:
hirdetni fogom mindenütt!
Ha ezt meghallja, azt remélem,
megtér majd sok-sok bűnös lélek,
s érte Miasszonyunkat áldja!”

(...)

Csakugyan ki is prédikálta
az esetet a kolostorban
mielőtt hazaindult volna,
s hogy egy apácával esett meg,
de arról senki mit se sejtett,
kiről szólt az apát beszéde.
Apácák áldása kísérte,
amikor távozott, de még
az apáca két gyermekét
elvitte s gondjaiba vette,
szürke csuhába öltöztette,
oltalma alatt nevelkedtek,
istenfélő emberek lettek.
Beatrijs – így hívták az anyjuk.
Dicsőítsük és magasztaljuk
Istent és anyját, Szűz Máriát,
ki keblén hordozta szent fiát,
őt, ki ezt a nagy csodát tette,
szükségében megsegítette.
Azért tehát, ifjak és vének,
kik e csodát megismertétek,
imádkozzatok érte, hogy
a völgyben, hol ítélni fog
Isten majd a világ felett,
Mária legyen ügyvédetek.
Ámen.

Fordította Rakovszky Zsuzsa

Réthelyi Orsolya középkorkutató és néderlandista, egyetemi adjunktus az ELTE Néderlandisztika Tanszékén. Egyetemi tanulmányait az ELTE-n, az Utrechti Egyetemen és a Közép-európai Egyetemen végezte, itt szerzett doktori fokozatot Habsburg Mária (1505–1558) és a királynéi udvar témakörben írt dolgozatával. A Budapesti Történeti Múzeumban rendezett nemzetközi Habsburg Mária-kiállítás kurátora volt (2005). Családjával évek óta részt vesz a Mevisz Bárka mozgássérült munkájában. A kelenföldi gyülekezet tagja.

Jogegyenlőségi törekvések vagy Kárpát-medencei Kirchenkamp?

Tóth Károly
István

A magyarországi némettség és az evangélikus egyház viszonya a II. világháború alatt

A második világháború korának világpolitikája nagyrészt a német birodalom, illetve a német nép körül forgott. Ez különleges helyzetbe hozta a magyarországi németiséget is, akiknek jelentős része evangélikus volt. Így a korban a magyarországi evangélikus egyház számára is fontos kérdéssé vált a hazai németiséghez való viszonya. Az egyház 1940 és 1943 között két ügyben is szinte harci helyzetbe került: 1941-ben a visszacsatolt Bácska területén élő német evangélikus gyülekezetek nem akartak visszatérni a magyarországi egyház keretei közé, 1940 végén pedig német evangélikusok egy csoportja messzeszemenő követeléseket terjesztett az egyetemes egyház elé. A következő oldalakon ezt a két ügyet és közös hátterüket vizsgálom a két ügy legfontosabb iratai, a világháború ideje alatti egyházkerületi és egyetemes egyházi közgyűlések jegyzőkönyvei, püspöki jelentések és püspöki körlevelek alapján.

Új német evangélikus egyházszervezetek a Kárpát-medencében 1939 és 1942 között

A magyarországi evangélikusság életében hagyományosan nagy szerepet játszottak a magyarországi németek. A trianoni békeszerződés azonban a német gyülekezetek többségét végérvényesen elszakította a magyarországi egyháztól, többek között a Felvidéken, Bánátban és a Szerémségben. Ezek a gyülekezetek általában az 1930-as évek végéig más nemzetiségű evangélikusokkal közös egyházszervezetet alkottak. Viszont ekkortól több német evangélikus közösség külön német egyház megszervezésére törekedett. Két ilyen folyamat felvázolása megkönnyítheti a magyarországi evangélikus németiség követelései kérdéskörének a megértését.

A szlovák, német és magyar evangélikus gyülekezetek 1922-től egy szlovákiai egyházban éltek. 1938-ban (és 1939-ben) az egyháztagoknak kb. csak 10 százaléka – többségükben magyarok – került vissza a magyarországi egyházhoz. A német gyülekezetek az 1930-as évek végén külön egyházszervezet megteremtésére törekedtek. A szlovákiai német evangélikus gyülekezetek képviselői 1939. június 26–27-én Késmárkon megalapították az önálló szlovákiai német egyetemes egyházat. Az elfogadott egyházi alkotmány az egyházat német népi egyháznak nevezte, de a többségben német gyülekezeteknek magyar és szlovák tagjai is voltak, az ő helyzetük az elkövetkező években sem tisztázódott véglegesen. Az egyház vezetőjének, püspöki adminisztrátori tisztséggel, Johann Scherert választották. Az elvi döntés után, 1940 májusában kivált a szlovákiai egyházból 40 német többségű gyülekezet több mint 34 500 gyülekezeti taggal (a szlovákiai evangélikusság kb. 10 százaléka) és 44 lelkésszel. A gyülekezetekből

három egyházmegyét alakítottak. Az egyházalkotmány állami elismerése elhúzódott 1942 júniusáig, de ezután megválaszthatták püspöknek Johann Scherert, kerületi felügyelőnek pedig dr. Adalbert Forbergert (TÚRÓCZY 1939; TÚRÓCZY 1940; TÚRÓCZY 1941).

A jugoszláviai német, magyar és szlovén evangélikus gyülekezetekből álló egyház 1931-ben nyerte el állami elismerését. (A szlovák egyházközségek egy másik egyházkerület-egyházat alkottak.) 1941-ben a magyar és szlovén gyülekezetek, valamint a bácskai német gyülekezetek visszakерültek a magyar államhoz. A német gyülekezeteknek egy másik része – Philipp Popp püspökkel együtt – Horvátország területére esett. A tíz nyugat-bánáti gyülekezet viszont német katonai igazgatás alá került, de sokak számára reálisnak látszott a lehetőség, hogy néhány éven belül ők is Magyarországhoz kerülnek vissza. Így a magyarországi egyház – különösen az illetékes bányai egyházkerület – úgy tekintett ezekre a gyülekezetekre, mint akik hamarosan szintén „hazatérnek”. A tisztázatlan helyzet ellenére 1942 folyamán ez a tíz gyülekezet is önállóan szervezkedett, és január 26–27-én Ferenchalmán (németül: Franzfeld, szerbül: Kačarevo) tartott zsinatán megalapította a Bánsági Német Evangélikus Egyházat – bár a zsinaton csak öt egyházközség képviseltette magát, közülük is egy elutasította az alkotmány elfogadását. 1942. március 5-én a belgrádi katonai hatóság törvényerőre emelte az új egyházalkotmányt. Az egyház létrehozása a berlini Német Evangélikus Külügyi Hivatal jóváhagyásával történt, annak vezetője, Theodor Heckel püspök 1942. március 15-én be is iktatta bánáti püspöknek Franz Hein ferenchalmi lelkészt.¹

A magyarországi németek 1938 és 1945 között

A trianoni Magyarországon az 1930-as években több mint 477 ezer német anyanyelvű állampolgár (a lakosság 5,5 százaléka) élt. Az 1938–1941 közötti határrevíziók – különösen Észak-Erdély és a Bácska visszacsatolása – következtében a magyarországi németek száma mintegy 800 ezerre nőtt. Szervezeti képviseletük a '30-as évek közepétől egyre erősödött, és szellemiségében egyre közeledett a németországi nemzetiszocialista állampárt politikájához. Az első bécsi döntés után az Imrédy-kormány 1938 novemberének végén a Németországhoz való közeledés jegyében engedélyezte a Volksbund der Deutschen in Ungarn (Magyarországi Németek Szövetsége) megalakulását, amelynek már a kezdetektől több nemzetiszocialista vonása volt. Az 1939 májusában tartott országgyűlési választásokon a Volksbund a bajai és a bonyhádi választókerületből képviselőt juttatott a parlamentbe. A második bécsi döntés kihirdetésével egyidőben Teleki Pál miniszterelnök német–magyar kisebbségi egyezmény aláírására kényszerült, amely többek között kimondta, hogy a magyarországi némettség egyetlen legitim képviselője a Volksbund, és a szervezetnek kizárólagos joga van arra, hogy elismerje a népcsoporthoz való tartozást. Ezenkívül az egyezmény azt is leszögezte, hogy a magyarországi német népcsoport tagja csak nemzetiszocialista világnézetet valló személy lehet. Ezt követően a Volksbund sok esetben vezető németországi politikusok eszközévé vált. 1940-től a szervezet országszerte egyre több alap- és középfokú iskolát működtetett. 1942 januárjában Bonyhádon megalakult a Hűségmozgalom, mely a Volksbunnal ellentétben a németységnek a magyar hazához való hűségét hangsúlyozta (SPANNENBERGER 2005).

A magyarországi németiség és Németország sorsának az összefonódását leginkább a magyar határokon belül tartott SS-sorozások szolgálták. 1941 nyarán vittek először Magyarországról önkénteseket az SS-be, ekkor még illegálisan. Ezt követően három alkalommal tartottak a magyar kormány engedélyével Waffen-SS-toborzást Ma-

¹ Az 1942. évi bányai egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve.

gyarországon: 1942 februárja és áprilisa között csaknem 18 000, 1943 nyarán újabb 18 000 magyarországi németet soroztak be a Waffen-SS-be, 1944 májusa és júliusa között 55 000 személyt, a 17 és 50 év közötti magyarországi német férfiak túlnyomó többségét besorozták, ekkor már kényszerrel (SPANNENBERGER 2005).

Tehát a magyarországi németiség komoly része az 1930-as évek második felétől egyre több szállal kötődött a német birodalomhoz, és részben a nemzetiszocialista ideológiához. Ennek a folyamatnak a hatásait az evangélikus egyház sem kerülhette el.

Az evangélikus egyház és a magyarországi németiség 1939–1940-ben

Az 1940-es évek elején a magyarországi evangélikus egyháznak hozzávetőlegesen 60 000 német anyanyelvű tagja volt. Német ajkú evangélikusok a legnagyobb számban a dunántúli egyházkerületben éltek. A legerősebb tömböt a tolnai német evangélikusság jelentette, mintegy 30 000 lélekkel. Ennél kevesebben éltek – szintén a dunántúli kerületben – a nyugati határszélen, valamint elszórtan a bányai egyházkerületben. A dunáninneni egyházkerületben hat – részben vagy egészben – németnyelvű gyülekezet volt, ebből négy a kicsi mosoni egyházmegyében, a tiszai kerületben pedig csak egy egyházközség.²

Pesthy Pál bányai egyházkerületi felügyelő már 1939 szeptemberében arra intett, hogy a vezető népcsalád – a magyarság – a nemzetiségekkel együttműködve irányítsa Magyarországot. Raffay püspök viszont ugyanekkor mesterségesen életre keltett problémának tekintette a nemzetiségi kérdést, melyben a legnagyobb veszélynek azt látta, hogy a vegyes tannyelvű iskolákban tanuló magyar diákok elveszhetnek a nemzet számára.³

1939. októberi ülésén a Dunántúli Lelkészegyesület tárgyalta a „tolnamegyei német nemzetiségi kérdést”. Megállapították, hogy az 1920-as évek végén kezdődött a kívülről irányított propaganda, amelytől az egyházmegye többségi döntése alapján a lelkészek inkább távol tartották magukat. Ez viszont a mozgalmak szélsőségesebbé válásához, valamint a lelkészek és a gyülekezetek viszonyának romlásához vezetett. A lelkészegyesület arra a véleményre jutott, hogy a lelkészeknek lehetőség szerint részt kell venniük a mozgalmakban, hogy a túlzásokat tompítsák.⁴ Kapi Béla püspök is érzekelte a német gyülekezetek némelyikében tapasztalható feszültséget, ezért egyházkerületi német ifjúsági munkást bízott meg Wágner Aurél személyében. Valamint megbízást adott Spiegel-Schmidt Frigyes segédlelkésznek, hogy a német gyülekezetekben evangélizációt végezzen. Majd 1941 februárjában Kapi püspök a dunántúli német evangélikus gyülekezetek számára külön egyházi újságot is indított *Wehr und Waffe* (Védelem és Fegyver) címmel, amelynek a főszerkesztője szintén Spiegel-Schmidt Frigyes lett (KAPI 1939; BALOGH–GERGELY 1993).

1940 őszén a magyarországi evangélikusság egy része már látta, hogy minden bizonnyal az egyház életére is hatással lesz a bécsi kisebbségi egyezmény. Kapi Béla dunántúli püspök az egyházkerület októberi közgyűlésén felhívta a figyelmet arra, hogy a kérdéssel az evangélikus egyháznak is foglalkoznia kell.⁵

Az első bécsi döntéssel és Kárpátalja megszállásával nem kerültek vissza Magyarországhoz jelentősebb számban német evangélikusok. A második bécsi döntéssel az erdélyi szász evangélikusok közül mintegy 42 000-et csatoltak

² Az 1939. évi dunáninneni egyházkerületi rendes közgyűlés jegyzőkönyve. Az 1940. évi dunántúli egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve. TÚRÓCZY 1940.

³ Az 1939. évi bányai egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve.

⁴ Az 1939. évi dunántúli egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve.

⁵ KAPI 1940. Az 1940. évi dunántúli egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve.

vissza Magyarországhoz, de ők megőrizték korábbi szervezeti különállásukat, külön vezér-főesperességet alakítottak dr. Molitórisz Károly beszercei esperes vezetésével. A magyarországi egyháznak végig alapvetően jó volt a kapcsolata a szász vezér-főesperességgel. A Délvidék 1941-es visszacsatolásakor viszont más helyzet állt elő.

A bácskai német evangélikusok ügye

A jugoszláviai német evangélikusok a szlovén és a magyar egyháztagokkal közös egyházszervezetben éltek. Az 1941-es határváltozások révén a vendvidéki és a bácskai evangélikus gyülekezetek a magyar állam fennhatósága alá kerültek. A szlovák, szlovén és magyar gyülekezetek csatlakoztak a magyarországi egyházhoz (ahogyan az összes katolikus és református gyülekezet is), de a Baranya-háromszögben fekvő Kácsfalu és a 18 bácskai német gyülekezet – körülbelül 40 000 gyülekezeti taggal – erre nem volt hajlandó. Különállásra utasította őket és a szervezési feladatokkal

Ordass Lajos az 1940-es években

megbízta Heinrich Meder alesperest a határ túloldalán maradt Philipp Popp püspök – illetékességét Raffay Sándor bányai egyházkerületi püspök természetesen vitatta. A bácskai német lelkészek sem voltak egységesek a kérdéssel kapcsolatban, de Meder és a körülötte tömörülő fiatalabb lelkészek mindent megtettek, hogy az ő álláspontjuk érvényesüljön. Három lelkész 1941. május 15-én Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszternél akarta ismertetni bácskai német egyházuk különállását. Ő Raffay Sándorhoz irányította őket, akivel a lelkészek közölték, hogy nem ismerik el püspöküknek, és önálló bácskai német evangélikus egyházat akarnak szervezni. Raffay püspök nem volt hajlandó tudomásul venni szándékukat. Theodor Heckel püspök viszont támogatásáról biztosította Mederéket.⁶

A magyarországi evangélikus egyház határozott elutasító álláspontját Kapi Béla dunántúli püspök is hangsúlyozta 1941. júniusi körlevelében: „...szükségesnek látom rámutatni egyházunk lelki állásfoglalására. Evangélikus egyházunk az egyházi integritás alapján áll. Történelmi és lelki alapon a magáénak tudja mindazon gyülekezeteket, melyeket keblünktről a trianoni békediktátum leszakított.” Hangsúlyozta, hogy a németektől a magyarországi egyház szeretetet és hűséget vár (KAPI 1941. június. 1.; KAPI 2004.).

Ezután 1941 augusztusában a bácskai német gyülekezetek közgyűlést tartottak, melyen a közelben tartózkodó Wolf Lajos ceglédi lelkész (a későbbi Ordass Lajos püspök) is jelezte részvételi szándékát, de a kérés teljesítését

megtagadták – dr. Weidlein János, a fél évvel korábban született memorandum egyik aláírója viszont ott lehetett. A közgyűlésen lemondatták az addigi bácskai német esperest, Ludwig Bindert, és elhatározták a „Délmagyarország Német Evangélikus Egyháza” megalakítását Heinrich Meder újverbászi lelkész, egyházi elnök és Franz Hamm világi elnök (a bácskai németiség egyik legfontosabb politikai vezetője) vezetésével. A berlini Német Evangélikus Külügyi Hivatal támogatta kezdeményezésüket.⁷

⁶ Az 1942. évi bányai egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve. TÓTH 2008.

⁷ ORDASS 1982; Az 1942. évi bányai egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve. HARMATI 2009.

Az önálló bácskai német egyház gondolata ellen a leghatározottabban a bányai egyházkerület vezetői tiltakoztak. Az egyházkerület 1941-es rendes évi közgyűlésén, októberben Pesthy Pál kerületi felügyelő megnyitó beszédében örömmel emlékezett meg a Délvidék visszacsatolásáról, a szlovák és magyar gyülekezetek csatlakozásáról. Viszont a német egyházközségek elkülönülését határozottan elítélte: „Úgy látszik, hogy e mögött a kiválási törekvés mögött bizonyos más, mint egyházi tendenciák állanak, de bármi legyen is az indok, nekünk kötelességünk figyelmüket felhívni arra, hogy ilyen törekvések hangoztatása egyházunk egységét, belső tekintélyét veszélyezteti s nemzeti vonatkozásban is téves megítélésnek lehet az alapja. [...] akiknek a lelkében az elszakadás gondolata helyet fogott, ismételten kérem, vessék ki lelkükből ezt a gondolatot evangélikus egyházunk és hazánk érdekében.”⁸ Raffay püspök is határozott hangot ütött meg a témában püspöki jelentésében: „Mivel ez a kérdés teljesen politikai természetű, annak sem bírálatába, sem taglalásába nem bocsátkozom. Csak végtelen szomorúságomnak és aggodalmamnak adok kifejezést, hogy vannak, akik felejtik az Üdvözítő ama tanítását, hogy az evangélium közösségnek teremtménye és köteléke [...] Aki ezt az evangéliumi egységet bármi okból megbontja, abban már nem a Krisztus lelke él, hanem idegen isteneknek hódol.”⁹

Kapi Béla dunántúli püspök 1941 őszén viszont már jobban tartózkodott az elítélő nyilatkozatoktól. Éves jelentésében a visszatért vend gyülekezetek köszöntése mellett csak tényyszerűen írta le, hogy a Baranya-háromszögben fekvő kácsfalui német gyülekezet „visszacsatolását megtagadta”. A kerületi közgyűlés is csak annyit foglalt határozatába, hogy erről a tényről „sajnálattal értesült”.¹⁰

Radvánszky Albert egyetemes felügyelő is óvatosabban szólalt meg a kérdésben. A Délvidék visszacsatolása utáni első egyetemes közgyűlésen, 1941 novemberében megnyitó beszédében amellett, hogy örömmel nyugtázta a magyar, szlovák és vend evangélikusoknak a magyarországi egyházhoz való csatlakozását, a német gyülekezetek különállásával kapcsolatban szomorúságának adott hangot. „Az elmondottakkal csak a jogi helyzetet akartam nagy vonásokkal felvázolni [...] Kommentárt fűzni ehhez nem kívánok. Csak azt ízenem innen hazatért német testvéreinknek: apáik is, ők is édes gyermekei voltak mindig a magyarországi evangélikus egyháznak, amely édes gyermekeinek tartja most is őket. Ha kényszerű vándorlásukból visszatérve a szülői házba, úgy érzik, hogy elintézni valójuk van, tárják fel a helyzetet olyan bizalommal, mint amilyen szeretettel nyílik meg az ősi hajlék kapuja a fáradt vándor előtt és akkor látni fogják, hogy megvan a felmerülő kérdések elintézésének nemcsak a lehetősége, de megvan annak a módja és törvényes formája is. A mi oldalunkon álló, egyoldalú megítélésre hajlamos híveket pedig arra kérem, óvatosan nyúljanak ehhez a kérdéshez, mert a szenvedélyesség csak ronthat azon.” A trianoni országhatáron felmerült követeléseket is összefüggésbe hozta a bácskai németek ügyével: „és lássák tisztán, hogy e kérdésnek megoldása döntő módon hat ki a hazatért Délvidék és a még hazavárt területek hasonló kérdéseinek rendezésére is.”¹¹

A bányai egyházkerület felterjesztést tett az egyetemes közgyűléshez, amiért a bácskai német gyülekezetek nem képviseltették magukat a kerületi közgyűlésen, és hogy külön egyházi szervezetet akarnak létesíteni. A közgyűlés

„Mivel ez a kérdés teljesen politikai természetű, annak sem bírálatába, sem taglalásába nem bocsátkozom. Csak végtelen szomorúságomnak és aggodalmamnak adok kifejezést, hogy vannak, akik felejtik az Üdvözítő ama tanítását, hogy az evangélium közösségnek teremtménye és köteléke [...] Aki ezt az evangéliumi egységet bármi okból megbontja, abban már nem a Krisztus lelke él, hanem idegen isteneknek hódol.”

⁸ Az 1941. évi bányai egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve. 4–5. o.

⁹ Az 1941. évi bányai egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve. 12. o.

¹⁰ KAPI 1941 október. 2. Az 1941. évi dunántúli egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve. 23. o.

¹¹ Az 1941. évi egyetemes közgyűlés jegyzőkönyve, 16–17. o.

nem foglalt nyíltan állást a kérdésben, csak érezte, hogy a bácskai németek csatlakozását látná szívesen: „Az egyetemes közgyűlés mélységes fájdalommal vesz tudomást [...] az egyetemes közgyűlés nem tartja időszerűnek, hogy ezekkel a kérdésekkel foglalkozzék, de kifejezést ad annak a reménynek, hogy sikerül megtalálni a kérdések olyan megoldását, amely állami és egyházi törvényeink és egyéb hatályos szervezeti szabályaink rendelkezéseinek megfelel.”¹²

1941. november 27-én Heinrich Meder és Franz Hamm Budapesten tárgyaltak Radvánszky Albert egyetemes felügyelővel és Kapi Béla rangidős püspökkel. A bácskai németek képviselői külön szervezkedésüket egyrészt azzal indokolták, hogy népi alapon állnak, másrészt pedig azzal, hogy a jugoszláv állam engedélyezte a német egyház különállását. A magyarországi egyház képviselői kijelentették, hogy ők viszont területi alapon állnak, és közölték: „egyházi törvényeink szellemében egyházi szervezetünk keretei között is biztosítható a bácskai, németnyelvű evangélikusok minden jogos népi, nyelvi és lelki szükségletének hiánytalan kielégítése.”¹³ A magyarországi egyház vezetői érvelésük egyik fontos alapjának tekintették az 1895. évi XLIII. törvénycikket. Ez ugyanis többek között abban az esetben nem engedélyezte egy új vallásfelekezet létrehozását, ha annak hitelvei „a már létező és törvényesen bevett vagy elismert vallásfelekezetek valamelyikével azonosak, vagy attól csupán az isteni tisztelet és az egyházi kormányzat nyelvét illetőleg különböznek”. A vallásfelekezet elnevezése pedig nem elfogadható, ha „faji vagy nemzetiségi jelleggel bírna,” vagy „a már bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezeteket sértene”.¹⁴

A kérdés továbbra is függőben maradt, nem közeledtek az álláspontok. A bányai egyházkerület 1942-es közgyűlésén Pesthy Pál kerületi felügyelő megnyitó beszédében újra hangsúlyozta, hogy a jog és az evangélium szempontjából is elfogadhatatlan a bácskai német gyülekezetek elkülönülése.¹⁵ Raffay püspök 1942. évi jelentésében részletesen ismertette a bácskai németek különállásának kérdését, és hangsúlyozta véleményét: „Nem szolgáltunk rá erre a testvérietlen magatartásra. Tudom, hogy mozgolódásukban nagy része van az idegen befolyásolásnak. Többször is kértem a zágrábi és berlini püspököket, hogy ne avatkozzanak bele egyházunk ügyeibe. Minden kérésem és minden tiltakozásom eredménytelen volt. [...] Mert a múltakból mindnyájunkra átöröklődött igazság, a nehéz jelen parancsa, a jövőnkön követelménye az, hogy ez ősi földön és Európának ezen a helyén a magyarság és a németiség testvéri megértéssel, kölcsönös türelemmel és evangéliumi békekességgel éljen együtt a közös haza boldogítására. Aki ezt nem teszi, bizony mondom, bűnt követ el Istene, egyháza, hazája és önmaga ellen!”¹⁶

A bácskai német evangélikusság képviselői és a magyarországi egyház vezetői között nem született megegyezés. A magyar kormány pedig ennek híján nem mutatott hajlandóságot az önálló bácskai német egyház elismerésére. A kérdés a háború végéig nem tisztázódott véglegesen, a de facto különállás fennmaradt. De a vita lezárásának tekinthető, hogy Szinyei Merse Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszter 1943. július 13-án leiratban értesítette Radvánszky Albert egyetemes felügyelőt, hogy augusztus 1-jétől a bácskai német nyelvű egyházközségek céljaira szóló összes államsegélyt – beleértve a nyugdíjcélokat szolgáló államsegélyt is – a magyarországi evangélikus egyházegyetem pénztárába utaltatja át, és az egyházegyetemen keresztül kívánja azok elszámolását. Erről Radvánszky Heinrich Meder esperest is értesítette, de nem kapott választ tőle.¹⁷

¹² Uo. 55–56. o.

¹³ Az 1942. évi egyetemes közgyűlés jegyzőkönyve, 22. o.

¹⁴ 1895. évi XLIII. törvény 8. §. In: Magyar törvénytár 1897. 310. o.

¹⁵ Az 1942. évi bányai egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve.

¹⁶ Uo. 10–13. o.

¹⁷ SPANNENBERGER 2005. Az 1943. évi egyetemes közgyűlés jegyzőkönyve.

A német evangélikusság memorandumának ügye

1940. november 4-ei dátummal, Zimmermann János és Scholtz Ödön nyugalmazott esperesek, dr. Weidlein János gimnáziumi igazgató, Schrödl Mátyás alesperes és Spiegel-Schmidt Frigyes egyházkerületi missziói másodlelkész memorandumot nyújtottak be az egyetemes egyház elnökségének „evangélikus német gyülekezeteink égető kérdéseinek megoldásáról”. A kísérőlevélben a német gyülekezetek veszélyeztetett helyzetére hivatkoztak. Leírták, hogy a memorandumot „a magyarországi német népcsoporthoz tartozó és evangélikus férfiakkal egyetértésben és ezeknek megbízásából, [...] a német népcsoport vezetőségének tudtával és beleegyezésével [...] a besztarcei szász főesperesség vezetőinek tudtával [...] a [berlini] Deutsches Kirchliches Aussenamt tudtával [...] a Gusztáv Adolf Egyesület kiküldötté tudtával” készítették.

A bevezető történeti áttekintésben azt igyekeztek kiemelni, hogy a magyarországi evangélikus egyház a 19. századtól kezdve komoly erőfeszítéseket tett a németiség elmagyarosítása érdekében. A memorandum állítása szerint a lelkészi és tanítói kar majdnem teljes egészében az 1923-ban kezdődött német népi szerveződés és ennek szervezete, a Magyarországi Német Népművelési Egyesület ellen foglalt állást. Ennek következtében a gyülekezetek népe egyre inkább ellenséggként tekintett lelkészeire és tanítóira, és szinte megszakadt a kapcsolat a lelkészek és a német gyülekezetek között. A memorandum azt sürgette, hogy az egyház számoljon ezekkel az új körülményekkel: „Nemcsak nyelvén kell prédikálni, hanem új gondolatvilágába, új problémái közé, egyszóval új történelmi valóságába kell a Krisztust beleállítani.” Ennek ellenére a memorandum igyekezett elhatárolódni attól az értékeléstől, hogy a politikát az egyházi életbe vinné. Hivatkozott a németországi egyházi helyzetre, és rossz megoldásnak ítélte mind a Deutsche Christen (Német Keresztények), mind pedig a Bekennende Kirche (Hitvalló Egyház) útját. Valahol a kettő között kereste a megoldást. Állítása szerint a nemzetiszocializmus nem eredendően egyházellenes, tehát érdemes közelítő utakat keresni.¹⁸

A konkrét javaslatokat három csoportban tárgyalta. Az első rész hat pontban a lelkészkérdésről szól, mivel a memorandum egyik alaptézise, hogy a legfőbb problémát a német gyülekezetek és lelkészeik közötti megromlott viszony jelenti. Ennek megoldására alapvetően azt írta elő, hogy a lelkészeknek kell gyülekezetükhöz visszatérni. Ennek érdekében a legfontosabbnak azt tartotta: „Német gyülekezeteinkben mindenütt német és ne többé-kevésbé németül tudó magyar lelképásztorok szolgáljanak.” A lelkészképzés terén több változtatást is javasoltak: szervezzék a soproni fakultáson egy német gyakorlati teológiai rendes tanári állást; e tanszék keretében tartsanak német katechetikai, homiletikai és liturgikai szemináriumokat; a német hallgatók kötelezően legalább két évet németországi teológiai fakultáson hallgassanak, „hogy megfelelő kiképzést kapjanak egy nemzeti szocialista közösségen belül [...] való lelkészi szolgálatra”. De a memorandum betérjesztői sürgősebb intézkedéseket is szorgalmaztak, „míg a jelenlegi lelkésznevezések kicsérélődik”: a gyülekezetek a szász főesperességben szolgáló lelkészek közül is választhassanak lelkészt; a berlini Német Evangélikus Külügyi Hivatal továbbképezhesse a magyarországi német lelkészeket; a nagyon megromlott lelkész–gyülekezet kapcsolatok esetében pedig lelkészcseret sürgettek. Sérelmezték továbbá, hogy tizenöt német gyülekezetnek évek óta nincs felügyelője, ennek az állapotnak a mielőbbi felszámolására szólítottak fel, mégpedig úgy, hogy a gyülekezetek akarata minden befolyástól mentesen érvényesülhessen.¹⁹

A második rész a szervezeti kérdésekkel foglalkozott öt pontban. Nagyon fontos célnak tekintették magasabb, német nyelvű egyházszervezeti egységek létesítését. Az anyanyelvi-népi alapú egyházszervezeti elkülönülésre a ko-

¹⁸ Memorandum 1940. 1–5. o.

¹⁹ Uo. 5–6. o.

lozsvári magyar gyülekezetnek a szász egyházból történt kiválását tartották jó példának. Legalább három német egyházmegye megszervezésére tettek javaslatot: a nyugati határszélen fekvő német gyülekezetekből szerveztek volna egy egyházmegyét Oroszvártól Szentgotthárdig; a tolna-baranya-somogyi egyházmegyét ketté- vagy továbbosztották volna, és így egy vagy két dél-dunántúli német egyházmegye született volna; a szétszórta fekvő német gyülekezeteket pedig Budapest központtal még egy – az egyházkerületektől független, autonóm – egyházmegyébe tömörítették volna. A dél-dunántúli megye – vagy megyék – kivételével ezek a javaslatok az egyházkerületi határokat is érintették. A német gyülekezetek évente külön gyűlést tartottak volna, a német esperesek közül egy „bizalmi férfit” választottak volna, aki számtalan területen (köztük a lelkészordináció és templomszentelés jogában) püspöki jogkörrel rendelkezett volna, és ő képviselte volna nemcsak az egyetemes egyháznál, de a német egyházi szervekkel szemben is a magyarországi német egyházmegyéket. A német egyházmegyék és egyházközségek egymás közötti érintkezésének a nyelve a német lett volna. Tehát a szervezeti javaslatok összességében szinte egy önálló német egyházkerület – sőt a német egyházi hatóságokkal és szervezetekkel való külön kapcsolattartás terén még ennél is önállóbb szervezet – felállítását jelentették volna.²⁰

A harmadik részben a memorandum szerzői négy pontban az iskolakérdéssel kapcsolatos javaslataikat foglalták össze. Figyelmeztettek arra, hogy az egyházon kívül felállított német iskolák révén egyre inkább kicsúszhat az egyház kezéből a németiség nevelése. Ezért sürgették a német egyházközségek elemi iskoláinak német iskolákká történő átszervezését, a német tanítóknak a szászrégeni evangélikus tanítóképzőben történő képzését, az átmeneti nehézségeknek tanfolyamok és tanítóáthelyezések révén történő megoldását. Bejelentették igényüket a bonyhádi és a soproni evangélikus gimnáziumra.²¹

Zárásként a három fő fejezet javaslatainak anyagi és alkotmányjogi feltételeit tárgyalta a dokumentum. Javasolták, hogy az államsegélyekből a német egyházmegyék arányosan részesedjenek, a német egyházközségek csak azokat az egyházkerületi munkaterületeket támogassák járulékukból, amelyeket nem vettek saját kezelésbe, a saját kezelésbe vett munkaterületekre maguk szedhessenek be járulékot. Összefoglalták azokat a paragrafusokat, amelyeket a javaslatok értelmében az egyházi alkotmányban és törvényekben meg kellene változtatni. Végül a memorandum zárszava újra hangsúlyozta az aláírók békés, testvéri szándékát, és hogy ezek az intézkedések elkerülhetetlenek a német gyülekezetek megtartása érdekében.²²

A memorandum nagy visszhangot keltett az egyházi közvéleményben. Sokan szélsőségesen nacionalista, Volksbund-közelit akciónak tekintették ezt a lépést, amit nem az egyházi szolgálat megkönnyítése, hanem politikai célok vezértek (TERRAY 1990). Az egyházi vezetők nyilatkozataiban visszatérő elem a politikai szempontok feltételezése a memorandumban és az egyház egységének a megbontásától való félelem.

Mikler Károly egyházjogász, az egyetemes presbitérium szakértőjeként 1940. december 20-ai feljegyzésében a gyakorlati megvalósíthatóság alapján elemezte a memorandum javaslatait. Az első csoportba, a megoldhatatlan javaslatok közé soroltak szerinte az egyház egységét és önállóságát tennék kockára, valamint a memorandum által említett egyházi célok érdekében nem is látszanak elengedhetetlenül szükségesnek. Ezek meglátása szerint: a lelkészek továbbképzése a Német Evangélikus Külügyi Hivatal közreműködésével, a budapesti székhelyű német szórványegyházmegye felállítása, a nyugat-magyarországi német egyházmegye megszervezése, a német egyházmegyék országos közgyűlésének és vezető bizalmi emberének megválasztása. A második csoportba az ugyan vitatható szük-

²⁰ Uo. 6–8. o.

²¹ Uo.

²² Uo.

ségességű, de zsinaton rendezhető javaslatokat sorolta: az államsegély arányos elosztása, a német gyülekezetek külön szedhessenek járulékot saját szükségleteikre. A harmadik csoportba a közigazgatási úton letárgyalható – és egyben letárgyalandó – javaslatokat sorolta: a Német Evangélikus Külügyi Hivatal szerepétől eltekintve a lelkészkérdéssel és az iskolakérdéssel kapcsolatos összes javaslatot, német egyházmegyék szervezését a dunántúli egyházkerületen belül, belső érintkezésben a német nyelv hivatalossá tételét (MIKLER 1940).

Ez a feljegyzés szemmel láthatólag nagyban meghatározta a vita további menetét. Azokat a kérdéseket, amelyek Mikler Károly szerint az első és a második csoportba tartoztak, az egyház vezetősége ettől kezdve gyakorlatilag teljesíthetetlen kérésként kezelte, és nem hajlott megfontolásukra. Érdemi tárgyalásra csak a harmadik csoportba került kérdések esetében került sor. De ez az eljárás ki is húzta a memorandum „mérégfogát”, mert a harmadik csoportba csak kisebb horderejű kérdések kerültek.

Kapi Béla dunántúli püspök 1941. januári körlevelében a memorandumüggyel kapcsolatban az egyház egységének megóvására szólított fel, és hangsúlyozta, hogy a politikának távol kell maradnia a kérdés tárgyalásától, de szorgalmazta azt is, hogy a népcsoportok jogos igénye nyerjen teljes kielégülést (KAPI 1941. január).

Az egyetemes egyházi elnökség 1941. április 28-án kelt, az egyetemes presbitérium tárgyalása alapján a memorandumra írt válaszában kiemelte annak a fontosságát, hogy a javaslatok elbírálása egyházi szempontok alapján történjék. Írtak arról, hogy a memorandum egyes részei azt a benyomást keltik, hogy más szempontok domináltak. Felsorolták azokat a kívánságokat, amelyek a bajok kiküszöbölésére alkalmasnak mutatkoznak, és orvoslásuk lehetősége egyházi közigazgatási úton is lehetséges: „Feltétlenül kívánatos és szükséges, hogy német nyelvű gyülekezeteinkben mindenütt németül is tökéletesen tudó lelkipásztorok szolgáljanak.” Kívánatosnak tartották a német gyakorlati teológiai tanári állás szervezését. Készek voltak foglalkozni azzal a kérdéssel, hogy a német nyelvű gyülekezeti szolgálatra készülő teológusok egy évnél többet tölthessenek németországi egyetemen. Méltányosnak vélték, hogy a német gyülekezetek a szász vezér-főesperességből is választhassanak lelkészt vagy tanítót. Sürgősen keresztyüviendőnek tartották a helyrehozhatatlanul megromlott lelkész–gyülekezet kapcsolatok esetében a lelkészcsere, valamint az üresedésben lévő felügyelői tisztségek betöltését. Megfontolandónak tartják a kerületi határokon belül német egyházmegyék szervezését. Egyházi középiskolák átadásától elzárkóztak. A többi kérdést nem tartották sem feltétlenül szükségesnek, sem a zsinat összehívása híján megoldhatónak. De a felsorolt javaslatok egyházi közigazgatási úton – alsóbb egyházi fórumok tárgyalása után – történő rendezését megvalósíthatónak tartották (RADVÁNSZKY–KAPI 1941).

A memorandum aláírói 1941. május 29-én kelt válaszukban nehezményezték, hogy az egyetemes elnökség a kérdést csak nyelvi kérdésnek tekinti, pedig „népi vagy ha úgy tetszik, faji” kérdésről van szó. Úgy tartották, hogy a kérdést nem lehet teljesen mentesíteni a politikai vonatkozásoktól. Az aláírók azt is sérelmezték, hogy az egyetemes elnökség még az általa elfogadható javaslatokban sem akar kezdeményezőként fellépni, hanem alkotmányos úton, az alsóbb egyházi fórumok felterjesztése alapján akar döntést hozni. A memorandum aláírói szerint ez a testületek magyar többsége miatt oda vezethet, hogy a lényegesebb javaslatok nem juthatnak el az egyetemes közgyűlésig, és az alsóbb testületekben nemzeti harci robbanhat ki. Azt, hogy a berlini továbbképzés rendezését az egyetemes elnökség nem tartotta megvalósítandónak, úgy értelmezték, hogy ezt akadálytalanul megszervezhetik. Mindenképpen ragaszkodtak volna a német egyházi munka egységes – német – irányításának a megoldásához. Az aláírók fájdalommal vették tudomásul, hogy az elnökség nem hajlandó egy egyházi gimnázium átadására sem (GÜNDISCH 1941).

Mikler Károly 1941. június 23-án kelt feljegyzésében a memorandum aláíróinak májusi válaszát elemezte. Azt javasolta az egyetemes elnökségnek, hogy a javaslatok tárgyalásánál mindenképpen tartsa be az alkotmányos, alulról felfelé irányuló utat (MIKLER 1941).

Az egyetemes elnökség részben elfogadta Mikler Károly álláspontját, és a javaslatok többségével kapcsolatban valóban alsóbb egyházi testületek felterjesztését várták. De néhány kérdésről az egyetemes presbitérium tárgyalását kezdeményezték, amelynek a javaslatai az egyetemes közgyűlés elé kerültek.

Kovács Sándor dunáninnyi püspök az egyházkerület 1941. októberében tartott közgyűlésén határozott hangot ütött meg a memorandummal szemben. Hangsúlyozta, hogy „Kétségtelen és szemellátható, hogy a faj kultusza megbontja az országok és nemzetek egységét.” Érthetetlennek nevezte a magyarországi németiség egy részének magatartását a magyarsággal szemben. De ezt csak rövid ideig tartó idegláznak tekintette. „A kártevők kicsinyes mesterkedéseit nézzük a korhoz és a magyar nemzethez illő nyugodt méltósággal s azzal a biztos tudattal, hogy ily jelenségek a szabad magyar és szabad német nemzet történelmi szükségben gyökerező viszonyának tiszta vizét nem zavarhatják meg. Azokkal szemben, akik a régi szellemi köteleket meg nem értik, vagy másképen értelmezik, egész határozottsággal kijelentjük, hogy sem nemzetünk, sem hazánk, sem egyházunk egysége semmi áron sem eladó, semmi jogunkról senki kedvéért le nem mondunk...”²³

A Dunántúli Luther Szövetség 1941. októberi ülésén is támadás érte a memorandum egyik aláíróját, Spiegel-Schmidt Frigyes. Több felszólaló is kérte, hogy az általa szerkesztett *Wehr und Waffe* lap szigorúan tartózkodjék mindenféle politikától.²⁴

Mesterházy Ernő dunántúli kerületi felügyelő az egyházkerület 1941. októberében tartott közgyűlésén egyedül a német nyelv iskolai és közéleti használatát, német tanítók és lelkészek alkalmazását nevezte jogos igénynek. Ennél messzebbmenő törekvések szerinte az egyház egységét veszélyeztetik. „Éppen ezért kérem német anyanyelvű hittestvéreinket és gyülekezeteinket, ne veszélyeztessék túlzott kívánságokkal egyházunk egységét, ne lépjenek fel elszakadási törekvésekkel. [...] Maradjanak meg a kipróbált eddigi egyházközigazgatási keretben és biztosan hiszem, hogy kölcsönös jóakarattal, testvéri szeretettel, minden függő kérdés megoldható lesz, ha csak egyházi szempontokat vesznek a kérdések megoldásánál figyelembe és nem kevernek bele mesterségesen politikát.”²⁵

Kapi Béla dunántúli püspök 1941. évi jelentésében részletesen foglalkozott a memorandum ügyével, és kifejezetten kemény hangon bírálta a dokumentum több részletét. Továbbra is azt tartotta a legfontosabbnak, hogy a kérdés „egyházi síkban maradjon”, és hogy mindenáron meg kell őrizni az egyház történelmi egységét. Meglátása szerint a memorandum egyik elvet sem tartotta szem előtt. „Felelősségem teljes tudatában ki kell jelentenem, hogy nem az egyház köréből, hanem kívülről vetették gyülekezeteinkbe az ellentét magját, melyből bizalmatlanság, gyűlölet, ellenségeskedés támadt. A támasztott követelések legtöbbször nem is egyházi természetűek s nem az egyházi élet terére vonatkoznak.” Ezzel kapcsolatban utalást tett a németországi egyházi helyzetre is: „Pedig éppen németországi helyzetkialakulásokból nyilvánvaló, hogy a »népcsoport politikai meggyőződéséhez« való alkalmazkodás nem állítható követelésként az egyház elé...” Elfogadhatatlannak tartotta, hogy a memorandum szerint a német gyülekezetekben feltétlenül német szellemű, a német népcsoporthoz tartozó lelkészekre van szükség. A bonyhádi és a soproni gimnáziummal kapcsolatban határozottan szögezte le, hogy a németiség sem tehervállalásban, sem a diákok arányában nem játszott olyan szerepet az intézményekben, hogy jogot formálhatna rájuk. Védelmére kelt a lelkészeknek és a tanítóknak, hiszen nem igaz, hogy mind hűtlenül teljesítették volna kötelességüket (KAPI 1941. október. 8–12.; KAPI 2004).

A püspöki jelentés kemény hangja komoly vitát váltott ki. A jelentésre válaszul dr. Gündisch Guidó egyházközségi felügyelő és Spiegel-Schmidt Frigyes kerületi missziói másodlelkész beadvánnyal élt, mely szerint a memorandum

²³ Az 1941. évi dunáninnyi egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve, 7., 11–12. o.

²⁴ Az 1941. évi dunántúli egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve.

²⁵ Uo. 7–8. o.

Kapi püspök általi összefoglalása félreértésekre adhat alkalmat. Tiltakoztak az ellen, hogy ők „német szellemű” lelkészek szolgálatát várnák el a német gyülekezetekben, ezzel szemben ők csak „német” lelkészeket írtak. Hangsúlyozták, hogy a memorandum nem akarta az egyház alapjává az evangélium helyett a népcsoport lelkiségét tenni.²⁶

A kerületi közgyűlés határozatában aggodalmának adott hangot a kérdéssel kapcsolatban, és a leghatározottabban állást foglalt az egyházkerület egysége mellett: „...a közgyűlés [...] törhetetlenül ragaszkodik az egyházkerület területi épiségehez, intézményeinek és szervezetének, alkotmányának és törvényeinek sérthetetlen állományához.” A határozat is arra utalt, hogy politikai háttere lehet a memorandummozgalomnak: „tiltakozik a közgyűlés az ellen, hogy mulékony és változó politikai képletek függvényeként kezeltessenek egyházkerületünk és egyházegyetemünk intézményei és szervezete.” Sőt határozottan felhívta a német gyülekezetek lelkészeinek és tanítóinak figyelmét a politikai veszélyre: „Ne engedjék, hogy egyházunk bástyafalait a szélsőséges és sokszor elvakult politikai irányzat döntögesse.” Ezek mellett a közgyűlés megállapította, hogy Kapi püspök lényegében hűen foglalta össze a memorandumot, és annak szövege valóban azt sugallja, hogy „német szellemű” lelkészekre támasztanak igényt. Leszögezték, hogy az egyházkerület és Kapi Béla püspök az elmúlt években minden lehetőt megtett, hogy a németiség jogos igényeit kielégítse.²⁷

Radvánszky Albert egyetemes felügyelő az 1941 novemberében tartott egyetemes közgyűlésen a memorandum ügyével kapcsolatban viszonylag pártatlan hangon szólt a kérdésekről: „Ezeknek a szemébe kell néznünk. [...] Akik a megítélésük szerint fennforgó hitéleti válság megoldását kívánják, minden melléktekintet nélkül maradjanak egyházi síkon. Akik pedig a másik részről ezzel a kérdéssel foglalkoznak, legyenek tisztában azzal, hogy a nyelv és a népiség isteni adottság s az ahhoz való ragaszkodás még nem bűn, és lássák tisztán, hogy e kérdésnek megoldása döntő módon hat ki a hazatért Délvidék és a még hazavárt területek hasonló kérdéseinek rendezésére is.”²⁸

Sólyom Jenő teológiai tanár az 1941. decemberi *Lelekipásztornak* megjelent cikkében a népi elv fokozott érvényesítését az egyházszerkezet terén egyértelműen káros folyamatnak ítélte: „rendeli-e, akarja-e az evangélikus egyház tanítása, hogy egy község, egy állam evangélikus lakosai egymásnak hátat fordítva tömörüljenek gyülekezetbe, egyházba, olyan tényező miatt, amely nem gyülekezetalkotó, nem egyházalkotó tényező? Feleletünk egyszerű és világos: nem!” (SÓLYOM 1941, 65. o.)

1941 és 1942 fordulóján aláírói nyomtatásban megjelentették és széles körben terjesztették a memorandumot. Terray László állítása szerint az egyházvezetés nem akart erőteljesen fellépni a memorandum szerzőivel szemben

Radvánszky Albert az 1930-as évek elején

²⁶ Az 1941. évi dunántúli egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve.

²⁷ Uo. 24–25., 27–28. o.

²⁸ Az 1941. évi egyetemes közgyűlés jegyzőkönyve, 16–17. o.

(TERRAY 1990). Viszont Wolf Lajos budapest-kelenföldi lelkész (1945-től Ordass Lajos néven a bányai egyházkerület püspöke) 1942 februárjában *Válasz „Evangélikus német gyülekezeteink égető kérdéseinek megoldásáról”* írt „Memorandum”-ra címen határozott hangvételű iratot jelentetett meg. Ő úgy értelmezte a memorandum alapvető problémafelvetését, hogy a német gyülekezetek elvesztése azért fenyeget, mert a magyar gyülekezetekkel közös szervezetben kell élniük. Wolf Lajos határozottan cáfolta a memorandum történelmi bevezetőjének számos állítását, tagadta, hogy az evangélikus egyház az erőszakos magyarosítás szolgálatába állt volna. Az érvelés több pontját is szándékos félrevezetésnek minősítette. A kérdés egyik sarokpontjának azt a követelést tekintette, hogy a német gyülekezeteknek német lelkészüket legyen. Mivel a Volksbundnak volt joga megállapítani, hogy ki a német, ezért attól tartott, hogy ez a követelés valójában a Volksbunnal való közösségvállalást állíthatja feltételül a német gyülekezetek lelkészei elé. Wolf Lajos a kérdések beható vizsgálatát javasolta – a német gyülekezetekben szolgáló lelkészek bevonásával –, és annak a megállapítását, hogy a memorandum aláírói nem az egyház érdekével ellentétes érdekek szolgálatába álltak-e be (ORDASS 1982).

1941 és 1942 folyamán az egyetemes presbitérium és e kérdésben kiküldött bizottsága tárgyalta a memorandum javaslatai közül az egyházi közigazgatási úton elintézhető kérdéseket, és ezekről jelentést tett az egyetemes közgyűlésnek. Az egyetemes közgyűlés ez alapján 1942. novemberi ülésén elhatározta: „1. A német nyelvű egyházközösségekben lehetőleg német anyanyelvű, németül azonban teljesen tudó lelkészek szolgáljanak.” 2. Kíváncos, hogy a német nyelvű egyházközösségek szolgálatára készülő teológusokat gyakorlatilag képző tanszék álljon fel. (Ez egyébként 1942-re már meg is történt, és a részletes tanulmányi rend kidolgozása is megkezdődött.) 3. Kíváncos, hogy a német nyelvű szolgálatra készülő hallgatók lehetőleg négy félévet németországi fakultáson töltsenek, de legalább hat félévet Magyarországon, és az előírt vizsgákat itthon tegyék le, itthoni illetékes püspökök avassa fel őket. A magyar nyelvű hallgatók külföldi ösztöndíjait ez nem korlátozhatja. 4. Az egyetemes közgyűlés várja a további előterjesztéseket az egyházkerületektől.²⁹ A presbitérium a német középiskolával kapcsolatban nem támogatta valamelyik meglévő evangélikus középiskola elkövetelését, e helyett inkább arra biztatta a német gyülekezeteket, hogy állítsanak föl saját középiskolát (KAPI 1942).

1942 folyamán az evangélikus egyház munkája több területen is nehezült a német gyülekezetekben. A dunántúli német gyülekezetekben folytatott ifjúsági munka lehetetlenné vált a Deutsche Jugend mozgalom aktivitása miatt, így az erre szervezett kerületi tikári állást is meg kellett szüntetni. A soproni gyülekezet népiskolája a felállított Volksbund-iskola miatt egyre több tanulót veszített. Több más gyülekezetben is hasonló helyzet alakult ki.³⁰

1943 elején ezekkel a folyamatokkal – és talán a memorandummozgalom és a bácskai német evangélikusok magatartásával – szemben foglaltak állást a mezőberényi német evangélikusok: „Felháborodva és keserűen nézi a hazai németiség egy részének hálátlan magatartását a mezőberényi németiség jobbjézésű része is, amint azt a mellékelt Nyilatkozat is bizonyítja, melyet eddig 1679 német származású, de magyar érzésű testvérünk írt alá. [...] vannak ezen a sokat szenvedett, de szent és drága magyar földön olyan németek is, akik jól tudják, hogy mivel tartoznak annak a magyar nemzetnek, amely nekik a hontalanság idején biztos és meleg otthont, a kenyértelenség keserű napjaiban puha, fehér kenyeret juttatott szívesen és ingyen.” (RAFFAY 1943, 3. o.)

A memorandum javaslatai közül 1942 novembere után egy konkrét kérdés maradt még tárgyalás alatt: a tolnai német egyházmegye felállítása. A felsőbb fórumok az ügyet az illetékes egyházmegyéhez utalták, és annak döntése alapján zárták le a kérdést: „...a tolna-baranya-somogyi egyházmegye 1943. évi közgyűlése 27. jkvi pont alatt hozott

²⁹ Az 1941. évi egyetemes közgyűlés jegyzőkönyve, 55–56. o. Az 1942. évi egyetemes közgyűlés jegyzőkönyve, 52–53. o.

³⁰ KAPI 1942. Az 1942. évi dunántúli egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve. HANZMANN 2000.

határozatával az egyházmegye egyházközsegeinek nyelvek szerinti megosztását sem keresztülvihetőnek, sem a hitélet mélyítése érdekében célravezetőnek nem tartja, de a jelen időket sem tartja alkalmasnak ilyen kérdések felvetésére és egyedül az egyház érdekét szem előtt tartó elbírálására; ennél fogva továbbra is az egyházmegye szervezetének megváltoztatása nélkül kívánja a német gyülekezetek minden jogos igényét kielégíteni.” A bejelentést tudomásul vették, és az álláspontot is a magukévá tették a dunántúli kerületi közgyűlés és az egyetemes közgyűlés 1943 őszén tartott ülései.³¹

Ezzel a memorandum által felvetett kérdések hivatalos tárgyalása lezárult, javaslatainak nagy többsége nem valósult meg. A leginkább kézzelfogható eredmény a német gyakorlati teológiai tanszék felállítása volt. A lelkészkérdés körébe tartozó javaslatok egy részénél ugyan érezhető volt az egyházszervezet támogatása, de komoly lépésekre ezekkel kapcsolatban a rendkívüli körülmények és a hamarosan bekövetkező háborús vereség, majd a magyarországi németek nagy részének elűzése miatt nem kerülhetett sor. Viszont a világháború utolsó éveiben is jelentkeztek a Volksbund egyházellenes tevékenységének a jelei, hanyatlás a német gyülekezetek templomi és vallási életében (KAPI 1944). Az 1944 májusa és júliusa között tartott, harmadik magyarországi Waffen-SS-sorozás erőszakossága több német ajkú evangélikus gyülekezetet érintett. Ezért a pusztavámi evangélikus lelkész aláírásgyűjtő akciót szervezett ellene (SPANNENBERGER 2005). Az egyetemes egyházi elnökség pedig az egyetemes presbitérium tárgyalása után levélben tiltakozott Csatay Lajos honvédelmi miniszternél az eljárás ellen. Sérelmezték, hogy sokszor olyan személyeket is besoroznak, akik ugyan német ajkúak, de magyar nemzetiségűnek vallották és vallják magukat. Határozottan tiltakoztak az ellen, hogy evangélikus tanítókat és lelkészeket is besoroztak (RADVÁNSZKY–KAPI 1944).

Összegzés

A magyarországi evangélikus egyháznak 1940 ősztől kezdődően újra nemzetiségi kérdéssel kellett szembesülnie. Trianon előtt az evangélikus szlovákság és az egyházvezetés között folyt szinte állandó küzdelem. 1940 és 1944 között az evangélikus németiség néhány vonásában hasonló vitát élesztett fel. Ebben a vitában viszont sokan talán nem alaptalanul érezték a nemzetiségi álláspont hátterében Európa legerősebb politikai hatalmát és egy újpogány világnézet érvrendszerének egyes elemeit. Ezt a gyanút a bácskai németek ügye esetében minden bizonnyal erősítette az a tény, hogy Franz Hamm, a bácskaiak által választott világi elnök a – nemzetiszocialista jellegű – bácskai német népcsoportszervezet, majd a Volksbund egyik vezetője és parlamenti képviselője volt (SPANNENBERGER 2005). Így bizonyos tekintetben párhuzamba állítható ez a vita a németországi protestantizmusnak a nemzetiszocializmussal folytatott küzdelmével. De ezzel a képpel szembeállítható, hogy a memorandum aláírói nem játszottak Hammhoz mérhető szerepet a Volksbundban. Tehát a kérdés nem egyszerűsíthető le erre a párhuzamra. Mindenesetre a Volksbund történelmi szerepének pontosabb tisztázása is szükséges lenne a kép hűségese megrajzolásához.

Az európai háború vége után a hazai németiség ellen lefolytatott nemzethűségi vizsgálatok és jelentős részük elűzése kapcsán az egyházvezetés szót emelt a kirívóan igazságtalan eljárások ellen. Kapi Béla dunántúli püspök 1945 őszén, az egyházkerület közgyűlésén hangot adott együttérzésének: „Német gyülekezeteinkre, megpróbált híveink sorsára aggódó szívvel gondolok. Lelkipásztoraitól pásztori gondoskodást kérek számukra.”³²

³¹ Az 1943. évi egyetemes közgyűlés jegyzőkönyve, 52. o.

³² Az 1945. évi dunántúli egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve, 32–33. o.

Hivatkozott művek

- A bányai ágostai hitv. evang. egyházkerület Budapesten 1939. évi szeptember hó 7-én tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Budapest (Bányai Ág. Hitv. Evang. Egyházkerület) 1939.
- A bányai ágostai hitv. evang. egyházkerület Budapesten 1941. évi október hó 9-én tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Budapest (Bányai Ág. Hitv. Evang. Egyházkerület) 1941.
- A bányai evang. egyházkerület Budapesten 1942. évi szeptember hó 3-án tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Budapest (Bányai Evang. Egyházkerület) 1942.
- A dunáninnyi ág. hitv. evangélikus keresztyén egyházkerület 1939. évi augusztus hó 31-én Losoncon tartott rendes évi közgyűlésének jegyzőkönyve. Balassagyarmat (Dunáninnyi Evang. Egyházkerület) 1939.
- A dunáninnyi ág. hitv. evangélikus keresztyén egyházkerület 1941. évi október hó 1-én Tordason tartott rendes évi közgyűlésének jegyzőkönyve. Balassagyarmat (Dunáninnyi Evang. Egyházkerület) 1941.
- A dunántúli evangélikus egyházkerület 1939. évi október hó 5-én Kőszegen tartott évi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Győr, 1940.
- A dunántúli evangélikus egyházkerület 1940. évi október hó 3-án Pápán tartott évi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Győr, 1940.
- A dunántúli evangélikus egyházkerület 1941. évi október hó 3-án Sopronban tartott évi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Győr, 1941.
- A dunántúli evangélikus egyházkerület 1942. évi szeptember hó 17-én Szombathelyen tartott évi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Győr, 1942.
- A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület 1945. évi október 18-án Gyenesdiáson tartott évi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve és D. Kapi Béla XXIX. püspöki jelentése; 1946. november 21-én Győrött tartott évi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve és D. Kapi Béla XXX. Püspöki jelentése. Győr, 1947.
- A Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem 1941. évi november hó 7. napján Budapesten tartott évi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Budapest (Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem) 1942.
- A Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem 1942. évi november hó 20. napján Budapesten tartott évi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Budapest (Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem) 1942.
- A Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem 1943. évi december hó 3. napján Budapesten tartott évi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Budapest (Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem) 1943.
- Magyar törvénytár 1897.
- Magyar törvénytár. 1894–1895. évi törvények. Budapest (Franklin Társulat) 1897.
- Memorandum evangélikus német gyülekezeteink égető kérdéseinek megoldásáról. 1940. november 4. Evangélikus Országos Levéltár Budapesti Egyházmegye iratai 131. cs.
- BALOGH Margit – GERGELY Jenő 1993. *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. Kronológia*. História, MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1993.
- GÜNDISCH Guido 1941. Dr. Gündisch Guido, Schrödl Mátyás, Dr. Weidlein János és Spiegel-Schmidt Frigyes levele az egyházegyetem elnökségéhez. 1941. május 29. Evangélikus Országos Levéltár Budapesti Egyházmegye iratai 131. cs.
- HANZMANN Károly 2000. *Helyzetrajz és adalékok a soproni ágostai hitvallású evangélikus egyházközség 1900–1950. évi történetéhez*. Soproni Evangélikus Gyűjtemények Levéltára, Sopron, 2000.
- HARMATI Béla 2009. A „Német Memorandum” (1940) és a Magyarországi Evangélikus Egyház. Előadás a Németek a Kárpát-medencében című bonyhádi konferencián 2009. április 2-án. Szövege megjelent az evangélikus.hu honlapon: <http://www.evangelikus.hu/teologia/nemet-memorandum>
- KAPI Béla 1939. Püspöki jelentés a dunántúli evangélikus egyházkerület 1939. évi október hó 5. napján Kőszegen tartandó rendes közgyűlése elé. é. n.

- KAPI Béla 1940. Püspöki jelentés a dunántúli evangélikus egyházkerület 1940. évi október hó 3. napján Pápán tartandó rendes közgyűlése elé. é. n.
- KAPI Béla 1941. január. Dunántúli evangélikus püspök III./940-41. számú körlevél. 1941. jan. 18.
- KAPI Béla 1941. június. Dunántúli evangélikus püspök VII 1940-41. számú körlevél. 1941. jún. 7.
- KAPI Béla 1941. október. Püspöki jelentés a dunántúli evangélikus egyházkerület 1941. évi október hó 3. napjára Sopronba egybehívott rendes évi közgyűlése elé. é. n.
- KAPI Béla 1942. Püspöki jelentés a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület 1942. évi szeptember hó 17. napjára, Szombathelyre egybehívott rendes évi közgyűlése elé. é. n.
- KAPI Béla 1944. Püspöki jelentés a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület 1944. évre egybehívandó rendes évi közgyűlése elé. é. n.
- KAPI Béla 2004. Lámpás az oltár zsámolyán. Kapi Béla püspök feljegyzései életéről és szolgálatáról. Szerk. Mirák Katalin. Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnáziums (Líceum) és Kollégium, Sopron, 2004.
- MIKLER Károly 1940. Jogi vélemény a német gyülekezetek hitéleti válságára vonatkozó „Memorandum” javaslatának gyakorlati megoldása tárgyában. Evangélikus Országos Levéltár Budapesti Egyházmegye iratai 131. cs.
- MIKLER Károly 1941. A német nyelvű evangélikus egyházközségek hitéleti válsága és annak orvoslása. Evangélikus Országos Levéltár Budapesti Egyházmegye iratai 131. cs.
- ORDASS Lajos 1982. *Válogatott írások*. Vál. Szépfalusi István. Európai Protestáns Szabadegyetem, Bern, 1982.
- RADVÁNSZKY Albert – KAPI Béla 1941. Radvánszky Albert és Kapi Béla levele Scholtz Ödönnek. 1941. április 28. Evangélikus Országos Levéltár Budapesti Egyházmegye iratai 131. cs.
- RADVÁNSZKY Albert – KAPI Béla 1944. Radvánszky Albert és Kapi Béla levele Csatay Lajos honvédelmi miniszternek. 1944. július 14. Evangélikus Országos Levéltár Egyetemes/országos egyház iratai 118. doboz.
- RAFFAY Sándor 1943. A bányai evangélikus egyházkerület püspökének hivatalos körlevele. 150-1943. sz. 1943. január 20.
- SÓLYOM Jenő 1941. Népi elv és egyházi szervezet. In: *Leleképítész*. XVIII. évf., 1. sz. (1941. december) 61–65. o.
- SPANNENBERGER, Norbert 2005. *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között*. Lucidus Kiadó, Budapest, 2005.
- TERRAY László 1990. *Nem tehetett mást*. Ordass Lajos Baráti Kör, Budapest, 1990.
- TÓTH Ágnes 2008. Felekezeti függetlenség vagy államhatalmi manipuláció? A bácskai németek törekvése 1941–1945. In: *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Szerk. Papp Richárd – Szarka László. Vajdasági magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2008. 423–449. o.
- TÚRÓCZY Zoltán 1939. Püspöki jelentés a tiszai evangélikus egyházkerület 1939. évi szeptember hó 28-án Diósgyőrvasgyárban tartandó rendes évi közgyűlésére.
- TÚRÓCZY Zoltán 1940. Püspöki jelentés a tiszai evangélikus egyházkerület 1940 évi augusztus hó 27-én Rimaszombatban tartandó rendes évi közgyűlésére.
- TÚRÓCZY Zoltán 1941. Püspöki jelentés a tiszai evangélikus egyházkerület 1941 évi szeptember hó 3-án Rozsnyón tartandó rendes évi közgyűlésére.

Tóth Károly István az Evangélikus Hittudományi Egyetemen teológus-lelkész szakot, az ELTE-n pedig történelem szakot végzett. 2009 óta szolgál beosztott lelkészként két Veszprém megyei gyülekezetben, Takácsiban és Homokbödögén.

Draskóczi Ágnes

Advent

Megállva most, elcsitulva,
elrendezve ezt, azt,
mindent, mi a lélekben van.
Feledve rohanást, listákat, tömeget,
várakozásnak adva magam,
ünnepre hangolódva, még ha nincs is
hó, csak lucsok, még ha a díszek mögött
ott is a szegénység, a baj,
feledve napok sorolását, az iszonyú
pörgést, fényt várva jaj,
de jó lenne. Csak egy percre megállva,
gyűjtva gyertyát koszorún,
gondolva holtakra, élőkre,
szépen, rendben, amire kell,
az egyre inkább elvesző lényegre.
S tudva, a fény eljön az idén is,
mert gyermek születik, új csillag az égen,
s bízva, bízva, bízva Isten örök ígéretében.

Karácsonykor

bensőmben is béke ma
nem úgy, mint más napokon
és Uramhoz szól ima:
kegyelemből hatalom

a hó meg csak záporoz
hűvös, fénylő tisztaság
és alatta álmodoz
város, bokor, sok faág

ó élni, élni, adni még
ölelést és sok mosolyt
és elfeledni kéne rég
amit a szél rám kotort

napjaim ünneppé tenni
sok percet, órát, éveket
és karácsonyra azt kérni
ó, add, Uram, hogy jó legyek

Fordítgató

1.

Ahogy megfordította, látta,
úgy maradt.
Ez már egy rég megfordított pillanat,
ahogy szauna óráján egyszer csak
nem pereg a homok,
hiába minden, porladnak lábnyomok.
Ahogy megfordította, még
benne a mozdulat, még
benne az akarás,
de már csak a fonák maradt:
páncélján vergődő teknős,
partot elmosó tengerár,
ahogy megfordította,
látta: közelít a halál.

2.

Ahogy megfordították, tudta,
nincsen út, csak az ég felé.
Van fénytörés, prizmasugár,
követte szemével, mást
nem tud tenni már,
ahogy megfordították, fektében
úgy maradt, s utolsó erejével
Teremtőjét kereste, az Urat.

Tűhegyes

Családban,
barátok között,
házamba tűhegyes
magány költözött,
s maradt sok csupasz,
puszta szó,
– és általában
nem helyénvaló –,
s maradt még annyi
elhordozni-baj;
hozzá Atlasz-váll
kell, s gyerekzsivaj.

Festetlenül,
éksztelen,
álomba zuhanni lenn,
összekucorodva anyám ölén
elpihenni, mintha az Úr tenyerén,
de csak ez maradt,
a tűhegyes,
elhordozni mintha-perceket.

Landauer
Attila

A magyar protestáns egyházak korai évszázadai és a cigányság¹

Napjainkra szinte teljesen feledésbe merült, de már a Magyarországi Református Egyház hivatalos megalakulását és létrejöttét jelentő, 1567-es Debreceni Zsinat döntéshozóinak figyelme is kiterjedt a cigányságra. Az e zsinat alkalmával elfogadott, s valószínűleg némileg korábban, Méliusz Juhász Péter által szövegezett 74 cikkelyből álló egyházi törvénykönyv negyvenötödik pontja – melynek legfőbb mondanivalója szerint „minden kor és nemzetbeli embereket, kik az egyháznak felajánltnak, be kell venni” – ugyanis már ekkor néven nevezte a cigányokat. Bár az összefüggés, melyben említésre került e népcsoport, még – a korra oly jellemző módon – egyértelműen negatív, a cikkely megfogalmazása mégis egészen világosan bizonyítja, hogy önmagában a cigány származás már ekkor sem zárhatott ki senkit az egyház kebeléből.

A rendelkezés szerint a református egyház lelkészeinek csupán azokat az embereket nem kell megkeresztelni, úrvacsorához bocsátani, illetve összeesketni, akik „megvetik az isten igéjét és a keresztyén vallás alapját, s az isten beszédét hallgatni sem akarják, (...) minők sok cigányok és hasonló hittagadók”² (Kiss 1881, 584. o.). Az 1595-ös, „Felső-magyarországi cikkek” címen ismert egyházi rendeletgyűjtemény tizennegyedik cikkelye, mely arról szól, hogy „A sákramentomok és tisztességes temetés kiktől megtagadandók”, szintén a Debreceni Zsinat döntésének szellemében fogalmaz. Ennek szövege azt mondja ki, hogy nem keresztelhetők, nem részesülhetnek úrvacsorában, s nem kaphatnak egyházi temetést, akik „az isten igéjét és a keresztyén vallás alapigazságait megvetik, sőt még csak az uri imát s magát az apostoli hitformát sem ismerik, (...) a minők sok cigányok és a hasonló elvetemültek” (uo. 713. o.).

A szintén a 16. század végére datálható – pontosan nem ismert helyen és időpontban készült – úgynevezett „Borsod-gömör-kishonti cikkek” huszonnyolcadik cikkelyének egy mondata szintén említi a cigányokat. Ennek megfogalmazása szerint „a cigányoknak pedig vagy a moréknak, mivel az igét és sákramentomokat megvetik, (...) egyik sákramentomot sem kell mindaddig kiszolgáltatni, míg csak megtérésüket be nem bizonyítják” (uo. 730. o.).

¹ Jelen írásban nem lehet feladatomban sem a magyar katolikus egyház, sem általánosságban a katolicizmus cigánysággal, cigányüggyel kapcsolatos elmúlt évszázadokbeli tevékenységének emlékeit áttekinteni. Ennek részletes, de akár vázlatos feltárása is katolikus szerzőre vár.

Azt azonban – valószínűleg – e helyen sem érdektelen megemlíteni, hogy a cigány nyelv ma ismert legrégebbi emléke egy bajorországi bencés szerzetes, a 15. század végén, 16. század elején alkotó Johannes von Graefing – pontosan meg nem határozható helyen és időben, talán az 1510-es években lejegyzésre került – néhány sora. LANDAUER–NAGY 2010.

A magyar vonatkozású katolikus emlékek sorából kiemelkedik a Kájoni-kódex néven ismert, ferences közegben született kéziratos énekgyűjtemény, amelyben – számos egyéb mellett – két, valószínűleg a 17. század közepe táján gyűjtött, erősen torzult szövegű cigány dal is fennmaradt. SZABOLCSI 1955, 358. o.

Illetve megemlíteném még Pozsár Endre (1856–1930) katolikus pap személye, aki a rendelkezésünkre álló források szerint egy váci zenész cigány család gyermeke volt.

² Az idézett 16. századi rendeletek, határozatok magyar fordításai Kiss Áron *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései* (1881) című könyvéből valók.

E több évszázados közlésekkel kapcsolatban hangsúlyozandó, hogy éles ellentétben azokkal a sommás megközelítésekkel, melyek szerint a cigány etnikumhoz tartozás a kora újkori magyar nyelvterületen azonos volt a mindenünneni kirekesztéssel, az ezen forrásokból leszűrhető információk egy ennél sokkal árnyaltabb képet valószínűsíteneek.³ Egy olyan korét, amelyben a cigányság egyértelműen nem faji, etnikai kategória – áthághatatlan határokkal –, hanem egyfajta perifériális „szociális” közösség, melynek általános rossz híre sem teheti kétségessé – legalábbis a protestánsok számára – azt a tényt, hogy a cigányok ugyanúgy és ugyanolyan emberek, mint mindenki más.⁴

Alig két évtized elteltével, 1613 júniusából már református szertartás keretében kötötték a cigány esküvőről is van tudomásuk. Erre Nagybányán került sor, s mindössze azért tudunk az eseményről, mert egy ismeretlen nevű, minden valószínűség katolikus vallású írástudó – latin nyelvű feljegyzései között – istentelenségnek nevezte ekkor, hogy a kálvinisták templomában cigányokat adott össze a lelkész (TOLDY 1859, 262. o.).

Öt év elteltével az ország egészen más területéről, a Dél-Dunántúlról akad említésre méltó adatunk. Ez gr. Batthyány Ferenc egy 1618-as keltezésű adománylevele, melyben egyben a Baranya megyei Szava település református egyházközségének legkorábbi ma ismert említése. E dokumentumban a soproni főispán – többek között – azzal a kikötéssel adományoz földet Kölgyesi Pálnak, az „új” szavai lelkipásztornak, hogy külön nyomatékkal említi kötelességei között a településen élő cigányok lelkigondozását is (SONKOLY 1992–93, 164. o.).

Ismereteim szerint cigányok legkorábbi magyarországi anyakönyvi nyomai is az ezt követő évtizedekből maradtak ránk. Mégpedig az – egyes szerzők szerint – hazánkban legkorábbiként fennmaradt kiskomáromi⁵ református anyakönyvben, amelynek egy közelebről nem datálható, 1624 és 1664 közötti bejegyzésében történik említés „egy János nevű cigány” kisfiáról (KARDOS 2008, 22. o.).

Vélhetően a református egyház lelkészeinek⁶ cigányügyben kifejtett igyekezetét példázza, hogy 1687-ből már egy, a nagyenyedi református kollégium diákjává lett cigány fiatalemberről is megemlékezhetünk. A kollégium *Matricula studiosorum*-ában *David Grausser, alias Vaskohi néven szereplő Vaskohi Grausser Dávid* személyéről minden ismeretünk – legalábbis egyelőre – két forrásra támaszkodik csupán.

Az egyik maga a nagyenyedi *matricula*, ebben maradt fenn nevének vélhetően pontos alakja, származási helye s az a nem elhanyagolható információ, hogy tanulmányai végeztével – legalábbis egy darabig – Gyéresszentkirály⁷ községben dolgozott iskolamesterként (JAKÓ–JUHÁSZ 1979, 112. o.).

A másik, Grausserre vonatkozó forrásunk pedig Hermányi Dienes József (1699–1763) református lelkész töredékesen fennmaradt önéletírása, melyben a szerző egy, vélhetően édesapjától, Hermányi Dienes Pétertől hallott rövid történetet közöl a cigány hallgatóról. E közlés részben megerősíti, részben kiegészíti a *matriculából* való ismereteinket. Vaskohi Grausser Dávid – akinek vezetéknevét egyébként Hermányi Dienes „Grausa” alakban adja meg – az itt közlőtekből rekonstruálhatóan Belényesi Ferenc, I. Apafi Mihály jószágkormányzója egyik cigány jobbágynak fia volt, s tanulmányait – legalábbis részben bizonyosan – Belényesi, avagy a Belényesi-család egy alapítványa fedezte (MAKKAI 1941, 226. o.).

³ Párhuzamban egyébként a korszak levéltári hagyatékának általános „cigányképevel” is.

⁴ A maga sajátos módján ennek egy jele, illetve következménye az is, hogy a cigány származású Lippai Balázs (?–1605) karrierje a protestáns Bocskai István seregében a hajdúfőkapitányi pozícióig ívelhetett.

⁵ Ez a mai Zalakomár település.

⁶ Több apró és meglehetősen szórványos töredékinformációból sejthető, hogy ekkor már nem csupán a református egyház figyelme terjedt ki a cigányságra. Ennek egy bizonyossága lehet például Kelp Márton, azaz Martin Kelpius (1659–1694) erdélyi szász születésű evangélikus lelkész 1684-es *Natales Saxonum Transylviae* című könyve, amelyben Kelp az erdélyi népek és nyelvek ismertetésekor már meglepő pontossággal közölt máig ismert cigány szavakat.

⁷ A „Gy. Sz. Király” formában rövidített településnév feloldása bizonytalan.

Grausser Dávid személyét ismerve már semmi meglepő nincs Szőnyi Nagy István *Magyar Oskola* című, 1695-ös művének gyakran idézett soraiban: „Elsőben is a' Prédikátorok arra készült szép tanításokkal egynéhány ízben is édesítsék a' népet az írás-olvasásra és annak tanulására; osztán a' nép maga kívánnya és keresi a' tanulásnak alkalmatosságát. Ennek mi szép experimentumát láttyuk a' Kolosvári Reformata Ekklesiában; sokan vannak, nem csak az Ifjúság, hanem még az idősök közül is, kik nagy kívánsággal és örömmel tanulták az olvasást, sőt némelly Czigányok is vannak, kik e' tanulásnak édesedvén szépen olvasnak, némellyek írnak is.” (TOLDY 1866, 588. o.)

Korban egymáshoz viszonylag közel állnak az Olaszliszkai Egyházközség 1694-es regulái,⁸ illetve Szentpéteri István (1655–1730) nagy hatású puritán prédikátor 1712–13-ban készült, *Ördög szára bordája* című kézirata, melyek mintha visszatértek volna a 16. századi zsinati döntések szemléletéhez. Mind a liszkai regulák, mind pedig Szentpéteri a babonáságot üző, s ezért kirekesztésre ítéendő emberek között említi – a varázslókkal, s a közelebbről meg nem határozott „rossz hírű” emberekkel egyetemben – a cigányokat.

Részleteiben megint csak nem kellően ismert, de mégis a protestánsok cigányügybeli elkötelezettségét jelző információ, hogy Porkoláb István tiszadobi kisnemes körül kialakult s 1741-ben felszámolt református kisközség tagjai között – helybéli nemesek és parasztok mellett – már egy cigány fiatalember is volt (PÓTOR 2002, 21. o.).

Jó eséllyel a cigány nyelv iránti korai protestáns érdeklődés jelei közé sorolható az az 1747-ből származó közlés is, mely szerint Szentgyörgyi Péter debreceni szenátor – a szenátoroktól általánosan elvárt nyelvtudáson túlmenően – cigányul is beszélt (M. ANTALÓCZY 1998, 8. o.).

Az eddig felvázoltaknál lényegesen ismertebb azonban az a tény, hogy a cigány nyelv újind voltának felismerése, s ezzel a cigányság indiai eredetének megsejtése egy 18. századi magyar református lelkész, a bő kétszáz éve tévesen a Komárom megyei Almáson – a mai Dunaalmáson – szolgált Wáli Istvánnal († 1781) azonosított ifjabb Wáli István († 1779) érdeme. Ám – kissé paradox módon – Wáli személyénél, illetve nevének sokkal kevésbé ismert az a Szepes vármegyei evangélikus lelkész, aki az első valóban szaktudományosnak nevezhető ciganisztikai munka írójaként számos, a hajdani cigányokról szóló, máig megfontolandó információ mellett, harmadkézből ugyan, de magát Wáli felismerését is megőrizte számunkra.

Az elsősorban mineralógusként és botanikusként ismert Augustini (ab Hortis) Sámuelről (1729–1792), avagy nevének gyakran használt latinosa alakjával Samuel Augustini ab Hortisról van szó.⁹

Augustini Sámuel Kakaslovnicon született, alapfokú tanulmányait szülőhelyén és Poprádon¹⁰ végezte, löcsei és beszercebányai gimnáziumi tanulmányok után Eperjesen tanult jogot, majd az 1750-es évek elejétől Wittenbergben, Greifswaldban, utóbb pedig Berlinben hallgatott teológiát. 1757-es hazatérése után néhány évig a késmárki evangélikus gimnázium rektorhelyettese volt, majd 1761-től haláláig szepesszombati evangélikus lelkész.

Augustini Sámuel fontosabb – és ismertebb – írásai még greifswaldi és berlini tanulmányai alatt készült két disszertációja (*Dissertatio de methodo generali construendi omnes aequationes algebraicas* – 1755, *Dissertatio de vocatione divina naturali* – 1756), egy Bécsben kiadott botanikai munka (*Prolegomena in systema sexuali botanicorum* – 1777), valamint egy csupán több mint száz évvel a szerző halála után megjelent topográfiai mű (*Topographische Beschreibung des Flusses Poprad oder Popper in der Zips aus dem Jahre 1782*).¹¹

⁸ TiREL R. D. IV. 3/5. (= Tiszáninnyi Református Egyházkerület Levéltára, Sárospatak)

⁹ Az Augustini család Sziléziából származott; első név szerint ismert őse Georg Augustini valamikor a 16. század közepén került Magyarországra. A család leghíresebb tagja Augustini Sámuel dédapja, Augustini Keresztély (1598–1650) késmárki születésű – német és svájci egyetemeket megjáró – orvos és természettudós, aki 1631-ben a bécsi császári udvar számára botanikus kertet alapított, s ezért kapott utóbb nemességet ab Hortis előnévvel.

¹⁰ Édesapja, id. Augustini Sámuel (1678–1755) 1710-től Poprád (németül: Deutschendorf) evangélikus lelkésze volt.

¹¹ Ezt csupán 1900-ban Késmárkon adta ki Rudolf Weber.

Egyetlen ismert ciganisztikai műve a *Von dem heutigen Zustande, sonderbaren Sitten und Lebensart, wie auch von denen übrigen Eigenschaften und Umständen der Zigeuner in Ungarn* címet viselő, könyvméretű cikksorozat, mely a szerző nevének feltüntetése nélkül, csupán egy, az utolsó közlemény végén elhelyezett *ab H* szignóval jelent meg a Tersztyánszky Dániel (1730–1800) által szerkesztett *Allergnädigst privilegierte Anzeigen aus sämmtlichen kaiserl. königl. Erbländern* című bécsi folyóirat 1775–76-os számaiban.

A szerző nevének említése – illetve valószínűleg ismerete – nélkül használta fel Augustini munkáját saját, *Die Zigeuner. Ein Historischer Versuchung über die Lebensart und Verfassung, Sitten und Schicksale dieses Volks in Europa, nebst ihrem Ursprung* című könyve alapjául Heinrich Moritz Gottlieb Grellmann német tudós, akit ma a legtöbbben a modern ciganisztika megteremtőjének tartanak. A göttingeni szerző elsőként 1783-ban, majd átdolgozott változatában 1787-ben megjelent könyve Augustinire nem, csak a cikksorozatának helyet adó, s gyakorta *Wiener Anzeigen*ként emlegetett lapra hivatkozik. Grellmann könyve, melynek első kétszáz oldala gyakorlatilag szolgai módon követi Augustini rendszerezését, illetve ismétli állításait – és kisszámú tévedéseit – a 18. század végén, 19. század elején, körülbelül bő két évtized alatt a német eredeti mellett angolul, franciául és hollandul is megjelent.

Augustini munkája mindezek következtében annak ellenére lett a következő két évszázad egyik s talán leglényegesebb ciganisztikai alapműve, hogy valós szerzőjének nevét – néhány magyar irodalom- és tudománytörténészen kívül – szinte senki sem ismerte.¹² Augustini könyvének ismertetése jelen kis írásban nem lehet feladat. Különösen annak fényében nem, hogy a mű – dr. Magyar László András kitűnő fordításában – *A magyarországi cigányok mai állapotáról, különös szokásairól és életmódjáról, valamint egyéb tulajdonságairól és körülményeiről* címmel épp a közelmúltban vált magyarul is hozzáférhetővé.¹³ Azt az ugyancsak kevésbé ismert tényt viszont e helyen bizonyosan érdemes hangsúlyozni, hogy a világ – mai ismereteink szerint – legkorábbi cigány nyelvű Miatyánkja mindjárt két, markánsan különböző változatban ugyancsak e könyvben olvasható. Ezek közül az első – s már Augustini által is réginek nevezett – oly romlott szövegű, hogy gyakorlatilag értelmezhetetlen. Míg a második, mely Grellmann nyomán a nyugat-európai ciganisztikai szakirodalomban máig fel-feltűnedezik, amellet, hogy – némi cigány nyelvismeret birtokában – még napjainkban is kiválóan értelmezhető, egyértelműen magyar nyelvi közeg hatásait őrzi – s ráadásul egyértelműen protestáns.

Az egykori Szepes vármegyei evangélikus lelkésznel ismertebb, ugyanakkor szintén félreismerett Wáli István¹⁴ református teológus személye, aki a közvélekedéssel ellentétben nem az 1756-tól 1780-ig a Komárom vármegyei Almáson szolgált lelkész, hanem ennek azonos nevű – s élete nagy részét a szomszédos Neszmély faluban töltő –, ugyancsak lelkései végzettségű fia volt. Az édesapjánál szűk két évvel korábban, 1779 májusában, ötvenévesen elhunyt ifjabb Wáli Istváné valójában a dicsőség, hogy első európaiként, még hollandiai teológiai tanulmányai alatt felfigyelt a cigány nyelv és a leideni egyetemen tanuló dél-indiai – pontosabban ceyloni – diákok szingaléz nyelve közötti hasonlóságra. A modern kutatások által 1753–1754 körülre valószínűsített megfigyelésről szintén Augustini könyvéből tudunk, aki Dobai Székely Sámuel (1704–1779), emlékiratíró, oklevél- és éremgyűjtő egy Wáli Istvánra vonatkozó levelét, saját munkájának a cigány nyelvről szóló fejezetéhez csatolva közölte.

Wáli István, miközben megfigyelése, felismerése tisztán szavak alaki hasonlóságára vonatkozott, helyesen ismerte fel a cigány nyelv újind voltát – pontosabban (bizonyos) indiai nyelvekkel való rokonságát; lévén, hogy az

¹² E pillanatban két külföldi szerző – a szlovák Viera Urbancová és a holland Wim Willems – is abban a tévhitben él, hogy neki sikerült a cikksorozat íróját Augustini ab Hortis Sámuel személyében azonosítani (lásd pl. MANN 2005, 8. o.; WILLEMS 1997, 88. o.).

¹³ Augustini ab Hortis Sámuel (2009): *A magyarországi cigányok mai állapotáról, különös szokásairól és életmódjáról, valamint egyéb tulajdonságairól és körülményeiről* (1775–1776).

¹⁴ Wáli, illetve a Wáli család vezetéknéve a szakirodalomban meglehetősen következetlenül használatos. Előfordul *Wályi, Wáli, Vályi, Váli, Valyi* alakokban, míg idegen nyelvű művekben a leggyakrabban *Vali* formában szerepel.

indoeurópai nyelvcsalád „felfedezése”, azaz a latin, a görög és a germán nyelvek szanszkrittal való történeti rokonságának felismerése még tíz évet váratott magára –, s ezzel elsőként fordult szembe a cigányság egyiptomi eredetének a középkor óta általánosan elfogadott legendájával.

Wáli felismerésének igazát az összehasonlító nyelvészet módszereivel utóbb csak August Friedrich Pott (1802–1887), német nyelvtudós, a történeti nyelvtudomány egyik korai nagy alakja bizonyította *Die Zigeuner in Europa und Asien* című kétkötetetes, 1844–1845-ben megjelent munkájában.

Az eddig felvázoltak fényében már nem nagyon lehet meglepő, de 1764-ben a Debreceni Egyházmegye szuperintendenciája a házas egyháztagokra vonatkozó, úgynevezett párbér-adót illetően olyan – az egyházkerület egészére érvényes – határozatot hozott, melynek egyik pontja ismételten kitér a cigányságra. E határozat tanúsága szerint a „lakos”, azaz letelepedett cigányoknak a párbér-adó teljes összegét kellett megfizetniük, illetve ha ez nem állt módjukban, az adó összegét a – közelebből meg nem nevezett – mesternél vagy a tanítónál kellett ledolgozniuk. A forrás – tudásunk mai szintjén – annak egyértelmű bizonyítéka, hogy e kor és térség letelepedett, protestáns cigányait a szuperintendencia – nyilvánvalóan értékrendjük és életvezetésük alapján – már magától értetődően tekintette az egyháztagok közé sorolandóknak (RÁCZ 2002, 101–103. o.).

Az első, valóban jelentős magyarországi cigány szógyűjtemény¹⁵ Szathmári Pap Mihály (1737–1812) hajdani kolozsvári teológiaprofesszor nevéhez fűződik. Ez egy ma is a kolozsvári egyetem kéziratárában őrzött s valamikor az 1780-as években készült 2148 szót tartalmazó cigány szójegyzék, melynek anyaga a szórványos máig élő úgynevezett erdélyi romungró cigány dialektussal azonosítható. A Christoph Cellarius Kolozsváron, 1768-ban megjelent latin szótárának levelei közé befűzve fennmaradt mű címe: *Vocabularium Zingarico–Latinum et Hungaricum. Quod fieri fecit curiositatis caussa Michael Pap Szatmári. Per Michaellem Farkas, alias Vistai natum Zingarum. Collegii nostri per aliquot annos civem togatum* (Cigány–latin és magyar szójegyzék, amelyet érdeklődésből készíttetett Szathmári Pap Mihály, Farkas Mihály – más néven Vistai – született cigánnyal, aki néhány évig kollégiumunk tógátus diákja volt).

E szójegyzék – már címéből is jól láthatóan – a kolozsvári református kollégium egy cigány tanulójának, Vistai Farkas Mihálynak (?–?) közreműködésével készült. Vistai Farkas életéről gyakorlatilag semmit nem tudunk, ugyan egyetlen – a kollégium konzisztóriumához intézett, 1787-ből származó levelét – az Erdélyi Múzeum 1896-os évfolyamának tizenharmadik kötetében közreadta dr. Török István, a kollégium hajdani igazgatója. A levél írója „oskolamesteri” állás elnyeréséhez kért támogatást, s kérelmét a professzorok támogatták is. Adatunk viszont arról sajnos nem maradt, hogy e hajdani cigány értelmiségit végül hol alkalmazták.

Akiről e helyen még feltétlenül meg kell emlékeznünk, az Breznyik János (1815–1897), evangélikus lelkész, a selmecbányai evangélikus gimnázium nagynevű igazgatója.

Brenzyik 1815-ben a Pest megyei Ikladon született. Gimnáziumi tanulmányait Aszódon, Selmecbányán és Pozsonyban végezte, rövid ideig Gödön, a Dercsényi családnál nevelősködött, ezt követően pedig a jénai, majd a hallei egyetem hallgatója volt. 1842-től a selmecbányai evangélikus gimnáziumban a magyar nyelv és irodalom tanára lett. 1849-ig kétszer töltötte be a gimnázium igazgatói posztját, a szabadságharc után azonban megfosztották hivatalától, s a következő néhány évben ismételten nevelőként volt kénytelen dolgozni. Életének ebben a szakaszában tanult meg cigányul, s a – főként Domony, Vácszentlászló, Kóka és Tápiószecső községek területén – gyűjtött

¹⁵ E dokumentummal – többek között – Szabadi István is foglalkozott *A protestáns tudományosság és a cigánykutatás kezdetei: Szathmári Pap Mihály cigány szójegyzéke* című, 1994-es írásában, melyben kapcsolatot tételezett fel Wáli István elveszett szólistája és az itt szereplő, „malabári”-nak nevezett szavak között. Elkerülte azonban a figyelmét, hogy a Szathmári Pap-féle szójegyzék „malabári” szavai nem valamely újind nyelvből valók, hanem maláj szavak – ráadásul angol forrást valószínűsítő helyesírással.

romungró, azaz magyarcigány anyag alapján ekkor írta meg *A cigány nyelv elemei* című nyelvtanát, mely végül a Magyar Tudományos Akadémia *Új Magyar Múzeum* című folyóiratának 1852-es évfolyamában, Bornemisza János álnév alatt jelent meg (CSÁKY 2003, 36–39. o.).

Mikszáth Kálmán későbbi magyartanárának eme méltatlanul kevésbé ismert munkája máig a legteljesebb, minden szempontból kitűnő leírása a mostanra, hazánkban szinte nyom nélkül kihalt kárpáti cigány nyelv egyik hajdani sajátos dialektusának.

Breznyik János 1858-ban igazgatóként térhetett vissza Selmezbányára, és 1889-ig vezette egykori gimnáziumát. Számos egyéb műve mellett megírta *A selmezbányai Ágost. hitv. evang. egyház és Lyceum történetét*, melynek első kötete 1883-ban, míg a második 1889-ben jelent meg Selmezbányán (uo. 9. o.).

Bár Augustini Sámuel, Breznyik János, Szathmári Pap Mihály és Wáli István munkái a cigányokkal való tudományos foglalatosság, a cigányokról való tudományos gondolkodás történetében megkerülhetetlenek, tudásunk mai szintjén sem mondhatjuk, hogy egykori hazai protestáns tudósaink közül csak ők közöltek volna érdemi információt koruk cigányságáról. Kissé önkényes részemről épp kettejük nevének kiemelése, de a református Benkő József (1740–1814) vagy az evangélikus Clemens András (1742–1815) némely művének ismerete számos kortárs cigánykutatóknak is hasznára válna.¹⁶

Vistai Farkas Mihály levele

„Bátorkodom alázatos instantiammal Excellenciatok, Nagystok kegyes lábai eleibe borulni ily okon: ugyanis lévén én oly nemzetből való, a kik többnyire mind a Jábál és Tubálkaim követői. (1. Mózes IV. V. 20. 21. 22.) melyet midőn látnék, én magamat különösen Isten kegyelméből szántam vala a tisztességes tudományoknak gyakorlására, melyet gyermekségemtől fogva gyakorolván, magamban Cartesiusnak értelmét, (melyben azt állítja: Nihil Deus aequalius, quam mentem tribuit) nem egész erőben valónak találtam; mindazáltal ugyancsak csekély tehetségem szerint igyekezvén, annyira mentem, hogy censura által a deáki seregbe bevéttem és azok közt már egy néhány esztendőket eltöltöttem, már most nem egyéb célom, hanem hogy csak egy falusi Mesterséget érhetnék, nehogy úgy járnék, mint az Esopus szajkója; az idevaló Tiszt. Professor uraimék pedig azon belső hivatalt nekem teljességgel nem akarják megengedni, mely miá majd a kétségbeesésnek szélén tántorgok.

Instálok azért mély alázatossággal Excellencnak, Nagysnak, megemlékezvén Krisztus urunknak szavairól (Sz. Jánosnak 7. v. 24.) Ne ítéljetez külső ábrázat szerint, méltóztassanak velem irgalmasságot cselekedni és egy falusi Mesterséggel való megvigasztaltatásom iránt az idevaló Tiszt. Professor uraiméknak hathatós rendeltetést tenni, mely kegyes cselekedeteknek Excell. Nagyságtoknak leendő megjutalmaztatásáért életem fogytáig Istenem előtt esedezni meg nem szűnöm. Várván kegyelmességeket vagyok

Excellenciatoknak Nagystoknak
alázatos legkisebb szolgájok

Farkas Mihály
czigány nemzetből volt kolosvári refor. togatus.”

¹⁶ Benkő alapvető tényeket közölt – többek között – a 18. századi Erdély oláh cigányairól, míg Clemens román szótárában már megtalálható a ’teknővájó cigány’ jelentésű *beás* szó.

Felhasznált irodalom

- AUGUSTINI AB HORTIS Sámuel 2009. *A magyarországi cigányok mai állapotáról, különös szokásairól és életmódjáról, valamint egyéb tulajdonságairól és körülményeiről (1775–76)*. Győrffy István Néprajzi Egyesület – Magyar Néprajzi Társaság – Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Budapest–Gödöllő.
- CSÁKY Károly 2003. *Híres selmebányai tanárok*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely.
- CSORBA Dávid 2003. *A magyar református hitméllyítő irodalom Debrecenben (1657–1711)*. Doktori értekezés. Debrecen.
- FAZEKAS Csaba 1999. Protestáns megújulási mozgalom és szektaügy a XVIII. századi Szabolcs vármegyében. In: *Történelmi tanulmányok*. Miskolc. (Studia Miskolcinsia 3.) 120–144. o.
- HERMÁN M. János 2002. *Magyar protestáns tudósok cigány vonatkozású munkássága a 18. században*. <http://www.hhrf.org/kiralyhagomellek/cigany/cigany3.html>.
- JAKÓ Zsigmond – JUHÁSZ István 1979. *Nagyenyedi diákok 1662–1848*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- KARDOS Ferenc 2008. „Veszedelemes habok között látszatik életünk forogni”. *Források a zalai cigányság 18. századi történetéhez*. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg. (Zalai Gyűjtemény 65.)
- KISS Áron 1881. *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*. Magyarországi Protestáns Egylet, Budapest.
- LANDAUER Attila – NAGY Pál 2010. A Müncheneri sorok. *Barátság*, XVII. évf. 1. sz. február 15. 6330–6031. o.
- MANN, Arne B. 2005. A szlovákiai romológiai kutatások áttekintése. In: Prónai Csaba: *Lokális cigány közösségek Gömörben. Identitásváltozások marginalitásban*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- MAKKAI László (szerk.) 1941. *Erdély öröksége. Erdélyi emlékiratok Erdélyről VII*. Franklin Társulat, Budapest.
- M. ANTALÓCZY Ildikó 1998. A debreceni városi bíróság szervezete és működési rendje a XVIII. században. In: Radics Kálmán (szerk.): *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXV*. 5–22. o.
- PÓTOR Imre 2002. *Tanulmányok egyházunk múltjáról*. Vásárosnamény.
- SONKOLY Károly 1992–93. *A szavai református templom műemléki helyreállítása*. Baranya. 163–172. (Történelmi közlemények. V–VI. 1–2.)
- SZABADI István 1994. A protestáns tudományosság és a cigánykutatás kezdetei: Szathmári Pap Mihály cigány szójegyzéke. In: *Könyv és könyvtár 17*. 141–155. o.
- SZABOLCSI Bence 1959. *A magyar zene évszázadai. Tanulmányok a középkortól a XVII. századig*. Zeneműkiadó, Budapest.
- SZÖNYI NAGY István 1695. *Magyar Oskola, mellynek mesterségével az okos és serény Tanító, kiváltképen az idősbeket, trólvására XII orák alatt meg-taníthattya*. Kolozsvár. In: TOLDY 1866, 587–604. o.
- TOLDY Ferenc 1859. Egy kis deák krónika 1601–1613. In: *Magyar Történelmi Tár*. VI. köt. Magyar Tudományos Akadémia, Pest. 260–262. o.
- TOLDY Ferenc 1866. *Corpus Grammaticorum Linguae Hungaricae veterum. A régi magyar nyelvészek Erdősitől Tsétsiig*. Eggenberger Ferdinánd, Pest.
- TÖRÖK István 1896. *Czigány togatus*. Erdélyi Múzeum. 13. köt. I. füzet, 42–43. o.
- VEKERDI József 1982. *A magyarországi cigánykutatások története*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen. (Folklor és etnográfia 7.)
- WILLEMS, Wim 1997. *In Search of the True Gypsy. From Enlightenment to Final Solution*. Frank Cass, London–Portland.

Landauer Attila (1972) kisebbségkutató. Fő szakterülete a Kárpát-medencei cigány közösségek nyelvi és csoportfejlődésének kutatása. 2010 augusztusa óta a Magyarországi Református Egyház cigánymissziójának országos referense.

Záróra – Ittzés Jánossal

Veiszer
Alinda

A szimbolikusnak tűnő cím egy műsoré, amelyben 2010 decemberében interjú készült Ittzés Jánossal, a Magyarországi Evangélikus Egyház volt elnök-püspökével, aki – 2011 júniusában esedékes nyugdíjba menetele miatt – 2010. november 26-ával lemondott elnök-püspöki tisztségéről. A felkészült műsorvezető utólag azt nyilatkozta, hogy a műsor életében ez volt számára az egyik legfontosabb beszélgetés, amelyet az alábbiakban szerkesztett, rövidített formában adunk közre.¹

– Ittzés Jánost köszönhetem, örülök, hogy eljött hozzánk!

– Jó estét kívánok!

– Mielőtt a személyes életéről beszélnénk, ami egyébként elképesztően izgalmas, egy kicsit értékeljük az elmúlt négy évet az evangélikus egyház élén. Utódja, Gáncs Péter javítani kíván az egyház belső kommunikációján. Ez az egyetlen terület ezek szerint, ami nem volt kielégítő az elmúlt négy évben?

– Nagyon hízelgő lenne, hogyha ez lenne a diagnózis, de sok minden más javítanivaló is van. Nem szeretnék álszerűen lenni vagy valami képmutató alázattal megszólalni. Azt hiszem, hogy ez a hiány nem az elmúlt négy évben keletkezett. De ő mint új elnök-püspök, nyilván súlypontoszni akar. Neki egyébként van másfajta kommunikációs tapasztalata is, korábban missziói lelkészként, rádióadások szerkesztőjeként működött, erre a kérdésre fokozottan érzékeny.

– Ön szerint még sok javítanivaló van: melyek ezek a területek, amelyekben komoly előrelépésre lenne szükség?

– Tulajdonképpen ha egy dolgot alapvetően jól tudnánk csinálni, azzal minden megoldódna.

– És mi az?

– Amit az Úr Jézus ránk bízott. Ha a missziói szolgálatunkat maradéktalanul be tudnánk tölteni, akkor nyilván minden más ennek hozadékeként és ráadásaként, ajándékként megvalósulhatna. De éppen ezen a téren átéltük mi is a mai kor kihívásait, átéltük azt, hogy nem mindig sikerül az emberekkel megfelelő kapcsolatot létesíteni.

– Arra gondol, hogy például csökken a hívek száma?

– Tulajdonképpen erre is gondolhatnék, mert ez a demográfiai helyzet a mi egyházunkat is érinti, és valóban vannak fogyó, előregedő gyülekezeteink. És vannak tradicionális, múltjukra nagyon büszke gyülekezetek, amelyek viszont a mai korban a hősi múlt maradványaiból élnek, de a lendület mintha egy kicsit lassúbbá vált volna.

– Van még egy szegmense ennek a kérdésnek: érdemes azt is vizsgálni, hogy az egyház súlya, a mondanivalójának a súlya mennyit változik az évek vagy az évtizedek alatt. Gyengült ön szerint?

Ittzés János

¹ Az interjút a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap és a Magyar Televízió engedélyével közöljük.

– Hát a megbízó oldaláról biztos, hogy nem. A befogadó oldaláról biztos, hogy igen. Hiszen a szekularizációnak éppen ez az egyik nagy „eredménye”, hogy nem számol Isten hatalmával. Az is igaz, hogy ezt nem a kommunisták szakították a nyakunkba, hanem ez sok évszázados, a középkor végén elinduló folyamat. És az autonómiára törekvő ember szépen lassacskán kiiktatta a morális vagy fegyelmező tényezők közül a Tízparancsolatot, az Isten akaratát, nem számol vele. Sokszor magukat vallásosnak tartó emberek is talán utoljára teszik fel a legfontosabb kérdést. Mit akar a főnök? Mi a hasznos? Mi biztosítja a karrierem? És talán végül, tizedikként felteszik: mit szól hozzá az Úristen? A gondolkodás alakult át nagyon.

– *Ha egy egyházi vezető kiáll, és mond valamit, annak súlya van – talán a világ szemében is. Az egyházak és a kormányok kapcsolata mennyit változott az elmúlt időszakban? Nézzük az elmúlt húsz évet, a mi demokráciánkat! Mert ami előtte volt, az egy egészen más történet... Szerintem ez az egyházak egyik legnagyobb kérdése, hogy hogyan találják meg a közös nevezőt vagy a kompromisszumot a baloldali vagy a jobboldali kormányokkal. Szemmel láthatóan a jobboldali kormányokkal inkább.*

– Könnyebben. Mondjuk így, bár nyilván maradnak vitás és megbeszélést igénylő és kívánó kérdések. Itt rögtön jeleznem kell, hogy a püspöki szolgálatom előtt én csak gyülekezeti lelkész voltam.

– *Csak az elmúlt négy évben voltak ilyen egyházvezetői tapasztalatai?*

– Tulajdonképpen amikor püspök lettem, 2000-ben, a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület újjászervezése már új szituáció volt, és új vezetői feladatot jelentett.

– *Igen, ez azért is volt új szituáció, mert valamit újraalkottak, egy egyházi körzetet.*

– Így van.

– *De mondjuk ami az országos egyházi „politikát” illeti, az az elmúlt négy évre tehető. És ez egy borzasztó érdekes dolog, mivel az elmúlt négy év baloldali kormányzású négy év volt.*

– Egy kis korrekciót hozzá kell fűzni: igaz, hogy az elnök-püspököknek vannak speciális feladatai. Többek között éppen az állami kormányzattal való kapcsolattartás. Azt hiszem, jó lelkiismerettel elmondhatom, hogy sosem a privát elképzeléseimet próbáltam érvényesíteni, hiszen az evangélikus egyházban a paritás elve működik, és minden szinten a lelkési vezető mellett áll egy nem lelkési vezető. Az én elnöktársam Pröhle Gergely volt az elmúlt években. Másrészt pedig én úgy gondolom, hogy az elnök-püspök akkor dönt bölcsen, és az egyház javát akkor szolgálja, ha saját véleményével egy konzultációban kialakított közös egyházi véleményt képvisel.

– *Ebben én biztos vagyok, de a nem lelkési vezető, adott esetben mondjuk Pröhle Gergely, akivel ugyanolyan magas pozícióban vannak, kontrollt jelent vagy folyamatos kompromisszumot vagy opponálást, vagy hogyan képzeljem ezt a kapcsolatot?*

– Ha világi nyelven mondanám, akkor azt mondanám, hogy partner. Vezetőtárs. Ha egyházi nyelvet használok, akkor testvér. Akinek felelőssége, jogai a velem való együtt munkálkodásra szólnak, illetve, hogy közösen próbálunk dönteni és megpróbáljuk bölcsen továbbadni azokat a döntéseket, amelyeknek a helyességéről mi meg vagyunk győződve.

– *Mivel nem tanultam teológiát, lehet, hogy fals a gondolat, de az, hogy az evangélikus egyházban egyházi és nem egyházi embereknek kell együttműködniük, az önmagában egy sokkal inkább kompromisszumkereső álláspontot tud képviselni.*

– Optimális esetben igen. De mint minden közösségben, ebben is megvan a veszély, hogy nem összeillő igáslovak kerülnek össze a hámban egymás mellé, és nem együtt munkálkodás, hanem esetleg széthúzás lesz a vége. A viták nemcsak az ő személyes viszonyukat terhelik meg, hanem az egész közösségre rossz hatással vannak.

– *Hogy az elmúlt négy évnél maradjunk, mi volt a legnehezebb?*

– A legnehezebb az volt, hogy a kimondott szó nem mindig lett megtartott szó.

– *Már a kormány részéről kimondott szó?*

– Igen, igen... Azt kellett átélnünk, hogy a néhány hónap különbséggel lezajlott tárgyalásokon más döntésről értesültünk, mint amit korábban javaslatként hallottunk.

– *Ez például az oktatási intézményekre vonatkozó kérdés?*

– Például finanszírozási ügyekben, 1% ügyekben... Szóval a bizalmi deficit meglehetősen erős lett a végére.

– *Ezek többnyire pénzkérdések, gazdasági kérdések?*

– Igen, többnyire igen. A politika vagy a kormány szempontjából az egyház így lesz fajsúlyos kérdés: mennyi pénz jogos neki, vagy mennyit akarnak neki adni. Ugyanakkor az is igaz, hogy a jobboldali vagy a polgári kormányok értékelik azt, hogy az egyházak szolgálata az egész társadalom javát és hasznát szolgálja. Nem mindegy, hogy az ember úgy van jelen egy közösségben vagy adott esetben egy tárgyalóasztalnál, hogy benne elviselendő partnert vagy éppen ellenfelet látnak.

– *Az, amiről mi most beszélünk, a világ legtermészetesebb dolga, hiszen önnek az elmúlt négy évben volt dolga a kormánnyal és a politikával. De amikor nem pozícióban levő lelkészek politizálnak a templomban, arról mit gondol?*

– Maximálisan rossznak és helytelen álláspontnak gondolom.

– *Nem dolga iránymutatást adni?*

– Értékekről tanúskodjon, a rábízott üzenetet mondja el! Az nem dolga a lelkésznek, hogy pártpolitikai ügyekben állást foglaljon. Miközben szükségszerűen politizál, a szó eredeti értelmében, hiszen a közösségnek, a polisznak az ügyeiben foglal állást.

– *De nem pártpolitizál.*

– Nem.

– *Önnek volt ebből problémája az elmúlt négy évben?*

– Nem, nem. Ilyen mértékű nem volt, bár vannak olyan lelkészeink, akik úgy érzik, hogy ha nem is a szószéken, de lelkészként bizonyos irányzatokat markánsabban kell képviselni.

– *Ilyenkor mi az eljárás?*

– Nálunk törvényes kötelezettségeik vannak a lelkészeknek. Bizonyos feladatokat nem vállalhatnak, vagy ha vállalna valaki, akkor le kellene mondania a lelkészi szolgálatáról abban az esetben, ha a rá bízott közösség ezt kívánja. Tehát ha parlamenti képviselő lesz valaki.

– *Donáth László...*

– Vele kapcsolatban az volt a helyzet, hogy a saját egyházközsége nem igényelte, hogy lemondjon a lelkészi szolgálatáról, bár bizonyos értelemben felfüggesztette, hiszen fizetést nem vett fel az egyházközségtől, de megmaradt evangélikus lelkészi minőségében.

– *Ön ezzel nem ért egyet?*

– Én nem értettem ezzel egyet. Szerintem, ha valaki politikai elkötelezettséggel járó feladatot vállal, a lelkészi szolgálatát függeszse fel.

– *Ez nagyon markáns álláspont. De ön a markáns álláspontok híve.*

– Nem vagyok ezzel egyedül. Sokan gondolják ezt így az egyházban.

– *Szerintem a másik ilyen nagy kérdés, mégpedig minden történelmi egyházzal kapcsolatban az, hogy mennyire tudja betölteni azt a feladatát, hogy a szegényebb, az elmaradottabb régiókban, rétegekben is segédkezet tudjon nyújtani. Tehát mondjuk mit tesz az evangélikus egyház azért, hogy ma Magyarországon a roma állampolgárok egyenrangúnak érezzék magukat, vagy segítséget kapjanak? Nem véletlenül kérdezem ezt nyilván, az utóbbi évek ismert története, hogy az egyik evangélikus iskolát Szarvason érte egy olyan vád, hogy nem vett fel egy roma kisdíákot. Akárhogy is történt, ez egy súlyos bélyeg.*

– Én kettéválasztanám a felidézett ügyet, ugyanis nem tudok szabadulni attól a gondolattól, hogy ez egyfajta provokáció volt, sajnos nem talállok rá jobb szót.

– *De ez kinek állt érdekében?*

– Azoknak, akik úgy gondolták, hogy le kell járítani az egyházi oktatásügyet. Az országos felügyelő képviselte az ügyben az egyházat, és igyekezett jó irányba terelni a nagyon rossz irányba induló folyamatokat. Tisztázódtak is a dolgok. Tehát Szarvas ilyen szempontból nem jellemző az egyházunkra, a szarvasi ügy a másik félre jellemző.

– *Az ki?*

– Aki provokált.

– *Az ki?*

– Akik felhasználták azt a szerencsétlen apát, aki be akarta íratni a gyereket. Egyébként jártak roma gyerekek abba az iskolába, ez kiderült. Szóval ez, maradjunk annyiban, hogy nem tiszta ügy volt. Maradjunk ennyiben.

– *Ez akkor is fontos kérdés, ha Szarvast teljesen félretesszük. Sokszor éri az a vád az egyházi iskolákat, hogy válogatnak a jelentkezők között, ami egyfelől normális, mert mégiscsak egy egyház iskolája, nyilván előnyben részesíti azokat a gyerekeket, akik az egyházhoz tartoznak. Másfelől mégiscsak kérdés, hogy oda tudnak-e vagy akarnak-e figyelni arra, hogy az iskola nyitott kapu legyen az olyan gyerekek előtt is, akik nem feltétlenül egyházi vonalon, de mégiscsak ott kell, hogy legyenek. Tudnak-e nekik segíteni?*

– Azt el kell mondanom, hogy azon a földrajzi területen, ahol nagyobb számban vannak jelen gyülekezeteink, az átlagnál kisebb létszámú a roma lakosság. Még a borsodi gyülekezeteink területén vagy Nógrádban is. Ez az egyik. Tehát bennünket kevésbé szorít ez a kérdés a falhoz mint aktuális probléma. Ugyanakkor éppen a közelmúltban bíztunk meg központi szolgálattal egy munkatársat, aki a romamisszióért lesz felelős. Státuszt teremtettünk, finanszírozzuk, és találtunk megfelelő embert. Ő nagyon rátermett, jelenleg nem lelkési szolgálatban, de korábban lelkészként dolgozó testvérünk, aki szívvel-lélekkel jelen van a sárszentlőrinci közösségben. És bárhova hívják, elmegy, és szívesen végzi a romamisszió szolgálatát.

– *Neki mi a dolga? Hogy figyeljen oda a roma családokra, és biztosítson a gyerekeknek mondjuk valamiféle előre lépési lehetőséget? Vagy az a dolga, hogy fönntartsa velük a kapcsolatot? Ha hiányt éreznek valamiben, azt az egyház biztosítja nekik? Vagy?*

– Kapcsolattartás és programszervezés, talán így lehetne összefoglalni. De arra is van példa, hogy számos helyen, ahol vannak rászoruló roma családok, egyházközségeink a saját lehetőségeikhez mérten segítenek. Én nem tudok arról, a szarvasi esetet kivéve, hogy oktatási intézményünkbe roma gyereket nem vesznek fel. Ez nagyon fontos, és ezt hangsúlyozni szeretném.

– *Azért is fontos, mert azt gondolom, hogy ebben a kérdésben az államnak és az egyháznak mindenképpen együtt kell működnie, mert csak úgy megoldható egyféle felzárkóztatás, amely mindnyájunknak érdeke lenne. Ehhez nagyon kidolgozott program kellene egyrészt. Másrészt pedig akárhogy is nézem, ha a hívek száma csökken, akkor az egyháznak kell keresni a híveket.*

– Ez így van.

– *És meg kell őket győzni arról, hogy miért fontos, hogy hozzá tartozzanak. Így ez lehetőség arra, hogy emberek, akik egyébként lehet, hogy kallódnának, tartozzanak valahová. Persze nem kizárólagos térítésről beszélek, mert az meg éppen kontraproduktív is lehet.*

– Azt gondolom, hogy a roma kérdés társadalmilag az egyik, ha nem a legakutabb és legnyomasztóbb problémája a magyar közéletnek, és nagyon szomorú jövő felé vagy elé nézünk, ha itt nagy változások nem történnek. A kormány Balog Zoltán posztra állításával is hírt adott arról, hogy mennyire fontosnak tartja ezt a kérdést, és

meg akarja oldani. Én csak azt tudom mondani és ígérni, hogy ahol egyházközségeinkben ilyen ínséget szenvedő embertársaink vannak, ott a helyi közösségek is megpróbálnak segíteni, országos szinten pedig, ahogy említettem, a romamisszió szolgálatába állított munkatársunk ezért felel tulajdonképpen.

– *Ez évtizedek kérdése, teljes összefogás kérdése... A harmadik nagy pont, amely az önök egyházával kapcsolatban mindig szóba kerül, a történelmi és főként az állampárti múlt tisztázása. Erről konferenciákat tartottak, sokat beszélnek, most legutóbb azt olvastam, hogy harmincöt nevet tudtak eddig azonosítani. Lehet, hogy téves szám, én harmincötől olvastam.*

– Növekedett egy kicsit azóta, igen.

– *Miért fontos ez az egyháznak? Ez sokak, főleg az akkor élt idősebbek szemében egyféle boszorkányüldözés.*

– Igen, vannak ilyenek, talán nem is nagyon kevesen, és vannak olyanok is, akik, ha nem is boszorkányüldözésnek, de feleslegesnek tartják. Sajnos igaz, hogy elkéstünk, megkéstünk vele. Nyomban a rendszerváltás után kellett volna elkezdni. Akkor voltak az egyházunkban nem kevesen, akik nem örültek az akkori kormány döntésének, hogy az egyházi vezetőket kivonták a kötelezően átvilágítandó személyek listájáról. Ez olyan helyzetbe hozott bennünket, hogyha akartunk volna, sem tudtunk volna semmit tenni. Igazán izgalmassá akkor lett ez az ügy, amikor 2005 tavaszán megjelent az úgynevezett „szakértői lista”, és bizonyos neveket a sajtó elkezdett megszellőztetni. Az akkori egyházi vezetőség – a hétagú országos elnökség – azt a döntést hozta, hogy fel kell állítani egy bizottságot, amelyik történelemből, jogászból, levéltárosból és lelkészből áll, hogy a lehetőségekkel élve ne szolgáltassuk ki magunkat a rossz szándékú embereknek, sajtónak és a közvéleménynek. Kezdjük el mi a munkát!

– *De nem mondták sokan, hogy ezt ne?*

– Érdekes módon akkor nem.

– *Mert mindenki bízott – már bocsánat – abban, hogy már úgy sincsenek meg a papírok? Vagy miért?*

– Én nem tudom, hogy mi volt ennek az oka. Talán nem látták a következményét. És amikor az első tanulmányokat elkészítette a bizottság, akkor szembesültek többen is – és talán nem csak az érintettek –, hogy itt valójában miről is van szó.

– *Talán csak szólamnak hitték az elején.*

– Ugyanakkor azt nem szabad elfelejteni, hogy ez nem politikai kérdés és nem is egyszerűen morális kérdés. Ez teológiai kérdés. Miért csak azoknak az érdekeivel foglalkozik a közvélemény vagy a dolgot fölöslegesnek tartók, akik így vagy úgy kényszerből áldozatként vagy éppen önként és dalolva beálltak *abba* a csapatba? Nem izgat bennünket azoknak a sorsa, akiket tönkretettek?

– *Dehogynem!*

– Máshogy nem lehet kideríteni, miért szolgált valaki ötven évig egy aprócska faluban, ha nem ostoba, nem primitív volt, és nem is azért, mert odavaló volt... „Jobb helyre” nem kerülhetett, mert valaki rossz hírért keltette. Szóval azért ne legyünk álszentek, és ne mondjuk azt, hogy az egyiknek az érdekét védjük, a másikkal nem törődünk. A másik, hogy ez teológiai kérdés. Az a nagy lehetőség adott az érintett testvéreink számára, hogy ha eddig nem tették meg, akkor álljanak ki egyházuk elé! Legalább most, amikor tudják, hogy csak idő kérdése, hogy a róluk készített tanulmány megjelenjék. Lehetne – ahogy ketten meg is tették – őszintén azt mondani: ez történt, így történt, bocsássatok meg! És a közösség megbocsátana. De csak megbánt és megvallott bűnt lehet megbocsátani. Püspökként hogy jövök én ahhoz, hogy bocsánatot hirdessek annak, akiről tudom vagy sejtem, hogy esetleg tíz kollégát tönkretett, vagy a becsületükbe gázolt.

– *Hát ez az emberen túlmutató kérdés: ilyen esetekben megbocsátani.*

– Én ezt nem is tehetem. Ha engem mászerol be valaki, annak meg tudok bocsátani.

- Biztos, hogy önt is bemószerolták, nem?
- Én nem kértem ki az adatokat, valószínűleg vannak rólam készült jelentések.
- Miért nem kéri ki?
- Az egyik válasz az: mert szerintem tudom, hogy kik jelentettek rólam. Másrészt pedig ezzel is szeretném jelezni, hogy az ügy melletti maximális elkötelezettségem, az ügy tisztázása melletti kiállásom nem függ személyes okoktól.
- Tehát nem személyes bosszúról van szó.
- Így van. Mert ha én kérnék ki jelentéseket, és felfedeznék neveket, akkor nem tudnám hitelesen mások szemébe mondani, hogy nem a személyes érdekelttség vezérel.
- Egy konkrét példára muszáj rákérdezni. Az evangélikus egyetem rektoráról a második kinevezése után kiderült, hogy ő is együttműködött a III/III-as ügyosztállyal. Ő akkor nyilvánosság elé állt, és azt mondta, hogy: igen, de úgy tudja, hogy nem ártott senkinek, vagy ha mégis, akkor ezért elnézést kér. És a mai napig ő a rektor. Tehát nincs olyan következménye egy ilyen dokumentumnak, hogy el is távolítanak valakit egy ilyen magas pozícióból?
- Erre az egyházi írott szabályok nem adnak lehetőséget. Elhangzott egy vallomás, válaszul arra, hogy előkeült a hatos karton. A magam részéről ezt nem minősíteném. A rektor álláspontját tudomásul veszem, vitákban, beszélgetéseken esetleg tanácsot is tudnék adni, de a magam részéről úgy gondolom, hogy a nyilvánosság elé lépett, és valamilyen módon, ha nem is pont, de vessző került a mondat végére.
- Ez gyakorlatilag azt is jelentheti – ha én az ön által elmondottakat akarom értékelni –, hogy az lett volna az elvárható vagy inkább az etikus, ha lemond.
- Én nem tudok és nem is akarok ilyen morális ügyekben másoknak tanácsot adni.
- Ha jól tudom, éppen a mostani rektor édesapja mellett volt ön segédlelkész Kőszegen.
- Ez így igaz.
- És akkor erről most mit gondol utólag? Itt összefonódás is van: önök Kőszegen együtt dolgoztak a rektor édesapjával, gondolom, jó viszonyban lehettek, és akkor most az ő fiáról derül ki, hogy...
- A viszonyunkat utólag jobban értékelem, mint akkor. Hiszen azért a főnökkel való kapcsolat nem mindig akkor mutatkozik hasznosnak igazi mélységeiben, amikor éppen benne van az ember. Amikor önálló lelkész lettem, és visszagondoltam a tőle kapottakra, tanultakra, amiben ott kimondott szavakban vagy a látott példában részesültem. Utólag hálásabb voltam azért a tizennégy hónapért.
- De miért?
- El kell mondanom, hogy id. Szabó Lajos elég zárkózott, befelé forduló ember volt. És ez a zárkózottság nem mindig tette könnyűvé a munkakapcsolatot. Ennyit erről.
- Bocsnat, de muszáj rákérdezni, maximum azt mondja, hogy ízléstelen. Ha id. Szabó Lajos fia, a jelenlegi rektor együtt dolgozott a III/III-as ügyosztállyal, akkor id. Szabó Lajos nem?
- Biztos vagyok benne, hogy nem.
- Azért is fontos ez az ön esetében, mert 1967-ben meglett volna a lehetősége, hogy lelkésszé legyen, és ön valami miatt azt mondta, hogy a diktatórikus egyházvezetésnek nem asszisztál ezzel. De mi történt akkor?
- Ez nagyon-nagyon teoretikusan hangzik így. '67-ben színezte a dolgot, hogy egyedül végeztem a teológián, én voltam az évfolyam egy személyben. Ez létszám tekintetében a legnehezebb korszak volt a lelkészképzésben.
- Akkor egy egész évfolyamot tisztelhetünk itt most.
- Bármikor tudok évfolyam-találkozót tartani, ha úgy gondolom.
- És mindig megismeri a többieket.
- Hát nem mindig ismerek magamra, de ez más kérdés.

– Jó.

– Tehát viszonylag jól végzett öt esztendő után egy külön elkötelező nyilatkozatot kért volna akkor tőlem az egyházvezetés, személy szerint Káldy Zoltán püspök, illetve az Állami Egyházügyi Hivatal.

– *Ez milyen papír lett volna?*

– Nem papír. Az évváró ülésen meg kellett volna ígérnem, hogy a hivatalban lévő egyházvezetés iránti hűségemet tűzön-vízen át bizonyítani fogom.

– *Ez egy hűségeskü.*

– Igen. Nem általában az egyházi törvények betartását kérték tőlem, hanem az éppen hivatalban lévő egyházvezetés iránti hűséget. Lehet, hogy egy római katolikus paptestvér számára magától értődő, hogy ő a püspöknek vagy a püspöki hivatal betöltőnek személy szerint engedelmességet fogad. Ez azért az evangélikus egyházban nem egészen így van. És ez nem jelentett mást, csak azt, hogy én ezt nem tudtam elmondani. Hogy az általam helytelennek ítélt teológiai bázist építő és azt vasszigorral megkövetelő Káldy Zoltánnak és az állammal összefonódott egyházvezetésnek esküt tegyek az engedelmességre és a hűségre.

– *De mi volt vele a baj? Az, hogy szolgálta a rendszert?*

– Nem szolgálta, kiszolgálta.

– *Kiszolgálta. Tehát az, hogy kiszolgálta?*

– Nem ugyanaz.

– *Jó. Igen, igaza van.*

– Bonyolult kérdés ez. Nem vonom kétségbe, hogy Káldy Zoltánnak és sokaknak másoknak nagyon fontos és egyházat építő szolgálatai, feladatai is voltak, de az a fajta diktatórikus egyházvezetés és egy, a Bibliával nem teljesen kompatibilis teológiát „udvari teológiaként” mindenkire ráerőltető hatalom nem az, amire azt mondja az ember, hogy Jézus Krisztus nyomában járva betölti a küldetését.

– *De érzékeltesse velem, hogy ez mit jelent? Ez azt jelenti, hogy egy olyan püspöknek, aki kiszolgálja a szocialista rezsimet az Állami Egyházügyi Hivatallal egyeztetve, annak nem tudott hűségesküt tenni?*

– Nem egészen így van, hiszen minden lelkésznek az alkotmányra, az akkori alkotmányra esküt kellett tennie az első szolgálati helyén. Ezt én is megtettem, amikor annak idején a szünet után Vas megyébe kerültem segédlelkészként. Kénytelen vagyok talán szókimondóbban fogalmazni. Káldy Zoltán a diakóniai teológiával a szocialista és kommunista hatalom támogatásának ideológiáját teremtette meg. Markánsan fogalmazva – ezt nehéz szívvel mondom, de úgy látom, hogy szerkesztő asszonynak szükséges ez a markáns példa – Káldy Zoltán a politikai rendőrséggel fenyegette meg azt, aki nem ért egyet vele.

– *Hát azért ez így már világos.*

– Tehát ez az elkötelezés a teológiának az eltorzulása... És újra mondom, hogy minden bocsánatos bűn volt akkor az egyházban, csak egy nem, hogy ha valaki a diakóniai teológiára azt mondta, hogy én ezzel nem értek egyet.

– *Értem. Ezt zsarolásnak is hívják.*

– Ez diktatúra. Ez nem zsarolás, ez diktatúra.

– *És helyette aztán Ottlyk Ernő lett az új püspök, jól mondom, vagy rosszul?*

– Nem, nem. Akkor két egyházkerületünk volt. Az 1952-ben átszervezett egyházunkban négy püspökség helyett kettő maradt, az északi és a déli. A déli püspök volt Káldy Zoltán, és én az északi kerületbe tartoztam egyébként, győri származású lévén. Korábban Vető Lajos volt ott a püspök, aki akkor ment nyugdíjba, és az ő utódja lett, éppen ezekben a napokban, Ottlyk Ernő. De a személyi kérdéseket Káldy Zoltán magához vonta mint püspök-elnök. És mint kezdő, mint kevésbé erős püspök, Ottlyk Ernő ebben az ügyben nem is tudott mit tenni.

– *De később ő szentelte önt pappá.*

– Igen, három év után.

– *Azért az a sors faramuci fintora, hogy közben róla is kiderült, hogy jelentett. Valami kétezer oldalnyi jelentése maradt.*

– Igen. Van, aki meglepődött rajta.

– *Őn nem?*

– Nem annyira. Ennyit azért elmondhatok: a tényen nem, a stíluson inkább.

– *És mi történt '67 és '70 között? Ön elment az építőiparba dolgozni?*

– Segéd munkásnak. Az az igazság, hogy nem kaptam állást. Próbáltam itt-ott elhelyezkedni, kocsikísérőnek sem voltam jó, úgyhogy a betonipari műveknél segéd munkásként kezdtem dolgozni ősszel. Az év utolsó napján telefonon behívtak katonának. A szó szoros értelmében felhívtak, hogy nosza, menjek be a VIII. kerületi kiegészítő² a behívómért, és négy nap múlva be kellett vonulnom.

– *Ez büntetés volt?*

– Nem tudok szabadulni a gondolattól, hogy valaki felhívta rám a figyelmüket. Tudtommal akkor még érvényben volt az a szabály, hogy a sorkatonai szolgálatot addig kell megkezdeni, amíg a 23. életévét be nem tölti az ember, illetve annak az évnek a december 31-éig. Engem az utolsó pillanatban hívtak így be. Egy úgynevezett polgári védelmi alakulathoz kerültem, gyakorlatilag munkaszolgálatra. A második évben a Kunigunda utcában laktam a munkásszállón mint munkaszolgálatos katona, ugyanis ott volt az alakulatunk laktanyája.

– *Az indítékot el tudom képzelni, bár bizonyítani nem lehet, de ez egy furcsa helyzet... Rádásul önről akkor már biztos tudták ott is, hogy lelkésznek készül. El tudom képzelni, hogy milyen volt sorkatonai szolgálaton akkor. Nem volt ez különösen kegyetlen?*

– A volt teológusi minőségemben nem bántottak. Inkább talán azok, akik az újoncokat megvizsgáztatták, rossz helyzetbe hozták, kegyetlenkedtek, de azok másokkal is csinálták. Ezek a zupás őrmesterek úgy érezték, hogy az ő kezükben van a hatalom, és majd megmutatják ezeknek a kopaszoknak.

– *És ezt ön hogy viselte el? Ön egy egész más közezből hirtelen segéd munkás lett meg sorkatona, alárendelt szerepkörökbe került, ahol a följebb állók élvezik, ha elnyomhatnak másokat.*

– Tulajdonképpen mintha egy kicsit hibernált állapotban lettem volna. Nem is mindig éltem át valóságként azt, ami történt velem vagy körülöttem. Százhalombattára kerültem, ott voltunk pár hónapig, aztán Lábatlanban '68 végéig, és '69-ben kerültünk fel ide, és építettük a toronyházaknak a konyháit, meg bútorokat szállítottunk, meg árkokat ástunk a Flórián téren és környékén. Volt néhány nagyon nehéz időszak, és meggyőződésem, hogy a szó szerinti önvészélyes gondolatokból az Úristen szeretete mentett ki akkor.

– *Ez azt jelenti, hogy kísértette az a gondolat, hogy véget vet az életének?*

– Hogy nem tudom ezt végigcsinálni, igen. És valamit el kell, hogy mondjak, mert talán sokaknak segít. Amikor konfirmálkodtam a győri Öregtemplomban, egy olyan bibliai igével áldott meg konfirmáló lelkészem, ami akkor nem sokat jelentett: „Mindenre van erőm a Krisztusban, aki megerősít.”³ És ez az ige leülepedett a memóriám mélyére. De amikor Lábatlanban a szennyvízcsatornát betonoztuk, és belülről tisztogatni kellett, összegörnyedt testhelyzetben végigmászni, és az egyenetlenségeket lekapirgálni, és lelkileg talán a legmélyebben voltam, mint derült égből a napsugár, úgy világított rám ez a konfirmációs ige. Ezért mondom, őszintén és komolyan, hogy ez tartott akkor életben. Hát ha mindenre van erőm, akkor nyilván ehhez is kell, hogy erőm legyen.

² Kiegészítő parancsnokság (katonai).

³ Fil 4,13.

– *Azért kicsit hadd menjek vissza az időben, mert a „mindenre van erőm”-ről eszembe jutott, hogy a gyerekkora sem volt felhőtlen, az édesapja nagyon korán meghalt, 45 évesen, és maradt a családban egy kereső, az édesanya.*

– Egy darabig még egy sem, legalábbis a mai értelemben nem. '50-ben halt meg édesapánk influenza szövődményként kialakuló agyhártyagyulladásban. '53-ig, az első Nagy Imre-kormányig édesanyánk – özvegy papnéként – nem kapott állást Győrben.

– *Tehát nem volt kereső a családban?*

– Takarítónőként, bejárónőként dolgozott, aztán '53-ban az akkori áramszolgáltató vállalatnál kapott állást.

– *És öt gyerek volt a családban, ugye?*

– Igen, legidősebb testvérünk akkor érettségizett, kezdte a teológiai tanulmányokat, én pedig a legfiatalabb voltam, akkor mentem iskolába.

– *És a testvérei vagy egyáltalán a gyerekek be tudtak segíteni ebben a helyzetben?*

– Hát tulajdonképpen nem. Az idősebb nővérem egy évvel később végezte a tanítóképzőt, dolgozott egy évet, talán másfelet Győrött, aztán a Képzőművészeti Főiskolára került, tehát édesanyánk maga kínlódott velünk.

– *Mire emlékszik ebből az időszakból? A fájdalomra, a kínlódásra, a szegénységre? Vagy valami másra?*

– Ezek mind olyan emlékek, amelyek utólag színeződnek ki, akkor sok minden olyan magától értődőnek tűnt. Például az, hogy tizennégy éves koromban kaptam az első új cipőt, vagy 1 forint 20 fillérért biciklit béreltünk... De ez szinte magától értődő volt az '50-es években. Ha édesapánk halála miatt nem is volt átlagos a helyzetünk, de akkoriban nem kevesen voltak, akik nem dúskáltak a földi kincsekben.

– *Hát igen. Azon gondolkodtam, hogy talán a gyerekkora is küzdelmes időszak volt.*

– Erre nem emlékszem. Őszintén nem. Felnőttkoromban tett döbbenetes felfedezésem volt, egy-két írásomban meg is emlegettem, hogy édesanyámat soha nem hallottam panaszkodni. Vagy az Istent vádolni. Tényleg soha. És ez bizony olykor megszégyenít, amikor akár napi ügyekben az ember türelmetlenné vagy vádaskodóvá lesz.

– *Engem nagyon meglep az, hogy ilyen háttérrel ön mégis a teológia felé indult el. Már csak azért sem, mert Ordass Lajos neve szerintem nem kihagyható az evangélikus egyház történetéből. Ő az a püspök, akit egyszer lecsuktak két évre, aztán '56-ban rehabilitáltak, végül '58-ban végleg elvették a lehetőségét, hogy valaha újra lelkész legyen, és még '78-ig élt. Tehát húsz évig élt úgy, hogy nem élhetett a hivatásának. És ön ezt nyilván tudta.*

– Be kell vallanom, hogy gyerekként Ordass Lajosról szinte semmit nem hallottam. Teológusként pedig mint egyházunk egyik ellenségéről. Ez a Káldy-korszaknak az egyik nagy tehertétele volt. Káldy Zoltán az ő helyére került, és én úgy látom, egyik tragédiája éppen az volt, hogy nem tudta ezt feldolgozni. Talán nem tudta jó lelkiismerettel viselni a szolgálat terhét, mert nem természetes módon megürült püspöki székbe ültették bele.

– *Az foglalkoztat ebben nagyon, hogy amikor hallott róla, nem gondolkodott azon, hogy a lehető legnehezebb utat választotta? Tehát, hogy ami Ordass Lajosra várt, ez vár arra, aki hisz Istenben és prédikálni akar, lelkész akar lenni vagy akár püspök? Halál is lehet a vége, mert az is lehetett volna. Hogy nem jön ki a börtönből. Nem számolt vele, hogy könnyebb utak is vannak az életben?*

– Nem voltak ezek számomra ilyen módon kérdések. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a gimnáziumi évek alatt romantikusan misszionárius is akartam lenni, meg sebészorvos is – a kezem teljesen alkalmatlan lett volna erre – vagy filmoperatőr. A pécsi orvosi egyetemre el is mentem felvételizni. És bevallom, nem tudom – bárki kérdezné is, nem tudom – megmagyarázni, de a felvételizről úgy értem haza, hogy édesanyámnak és az akkor még otthon lakó nővéremnek azt mondtam, hogy a teológiára megyek.

– *És nem tudja miért? Nincs racionális oka?*

– Nem volt azon a vonatúton olyan megtéréserlményem, hogy „akkor neked a teológiára kell menni”. Hálát adok

az Istennek, hogy helyhiány miatt nem vettek fel – ahogy ez lenni szokott – az orvosira. Amikor szeptemberben a teológiára megérkeztem, és kiderült, hogy én vagyok az egyetlen elsőéves, ez amolyan isteni igazolás volt: kétség nem fért hozzá, nekem ott kellennem.

– *Lehet, hogy nincs igazam, de olyan érzésem van, hogy mivel az ön édesapja nagyon korán halt meg betegség miatt, ez motiválta az orvosi pályára. Vagy hogy lelkész akart lenni, az nem lehet, hogy az ő hagyományának a továbbvitele?*

– Azt szoktam mondani, hogy tulajdonképpen papgyerek vagyok, de nem lelkészcsaládban éltem. Hiszen tudatossá válásom éveiben már édesapám nem élt, a bátyám másfelé volt lelkész. Ő '55-ben végzett. Sosem volt otthon, látóközelben, hogy esetleg az ő lelkészi munkáját, tanúságát láttam volna. Nem, nem ez volt a motiváció. A családukban sok orvos és lelkész volt. Az apai nagyapám tisztí főorvos volt Kaposvárott. Az anyai nagyapám, Balikó Lajos pedig lelkész volt az 1910-es években Kőszegen, így távoli elődöm is.

– *Tehát igen. A Balikók, az Ittészek és a Pröhlék biztos, hogy evangélikusok.*

– Gergelynek az egyik távolabbi felmenője, Pröhle Henrik szintén elődöm volt Kőszegen, aki aztán pozsonyi lelkész lett később.

– *És mi történt 1970-ben, hogy akkor mégis vállalta ezt a hivatást?*

– Erről nem könnyű beszélnem, mert akkor leírtam bizonyos mondatokat, le kellett írnom. Amikor közeledett a leszerelés, '69 decemberében, akkor megkerestem még egyenruhásan Ottlyk püspököt, és jeleztem, hogy szeretném, ha visszatérhetnék a lelkészi szolgálatba. Mondta, hogy Káldy Zoltán fog ebben az ügyben dönteni, meg hogy az ÁEH-ba be kell mennem, és bizonyos leveleket meg kellett írnom. Nem személyes hűségesküt kellett tennem, hanem azt kellett kizárnom, hogy drasztikus értelemben reakciós lennék. Ezt őszintén le tudtam írni, utólag nem vagyok rá büszke, de tény, hogy ha a létező szocializmust nem is, de a szocializmust mint ideát nem tartottam rossznak, és leírtam, hogy a szocialista társadalomról el tudom képzelni, hogy jó, és elkötelezéssel tudok a mai Magyarországon lelkész lenni.

– *Ezt kinek kellett leírnia?*

– Egy olyan személynek, akiről később kiderült, hogy a rezidentúra vezetője volt az ÁEH-ban.

– *Ezt akkor nem tudta?*

– Akkor csak szimpla osztályvezetőként vagy főosztályvezetőként aposztrofálták. Most tudtam meg a tényfeltáró bizottságtól, hogy engem az oda beépített BM-főnök interjúvolt meg. Erről persze fogalmam sem volt.

– *Ez egy nagyon cifra történet.*

– Eléggé.

– *Egyrészt leírt egy szöveget, amire nem büszke, de – mivel így elmondja – nem zsarolható vele. Ám biztos előke-rült, és dörgölték már az orra alá.*

– Olyannyira, hogy van olyan egyháztörténészünk, aki a közelmúlt, illetve az akkori időszak feldolgozásához tőlem kapta meg ezt a levelet. Úgyhogy valószínűleg publikálva is lesz.

– *Az ezt követő évtizedekben nem figyelték jobban magára, nem akarták gáncsolni? Kis faluba küldték lelkésznek...*

– Ez nem ment annyira gyorsan. Teltek-múltak a hetek, hónapok, nem jött semmi üzenet. Beiratkoztam egy gépkocsivezető-tanfolyamra, hogy mégse segéd munkásként kelljen dolgoznom, hanem legalább taxisoőr lehessenek.

– *Taxisoőr?*

– Hivatásos jogosítványt szereztem a nyárra, közben megismertem a leendő feleségemet – gyorsan kibontakozó szerelem volt. Visszamentem még dolgozni, tehát segéd munkás voltam, szakmát kerítettem, menyasszonyt szereztem. Akkor tulajdonképpen egészen váratlanul alakult úgy, hogy szeptember 20-án Ottlyk Ernő Győrött, édesapám volt templomában fölszentelt. Ami igazán szomorú (csúnyább szót is mondhatnék, de nem mondom), az egyházból való kiebrudalásom és visszafogadásom között egy árva sor dokumentumot nem kaptam. Ottlyk

Ernő távirata az egyetlen dokumentum, amely ebből az időszakból az egyházvezetés részéről számomra érkezett. Semmiféle indoklás, se levél, semmi.

- *Volt más is, aki ilyen cipőben járt, mint ön?*
- Aki így járt, nem. Előtte pár évvel távolítottak el teológiai hallgatókat, de elsősorban '56-ra hivatkozva.
- *Aztán jön '89, és önt felkérlik, de mégsem vállalja az északi egyházkerület püspökségét.*
- Jól készült az életrajzból...
- *De miért nem?*

– Mert az volt többünk álláspontja, hogy nem lenne szabad püspököt választani az északi egyházkerületben a nyugdíjba menő püspök helyére, hanem össze kellene hívni az egyházunk törvényalkotó zsinatát, és a struktúrát kellene megváltoztatni. Így egyfajta egyházi rehabilitációt kellene végrehajtani sokat szenvedett egyházunk érdekében, és legalább egy püspöki széket visszaállítani. Ezért javasoltam, és a jelöltséget vállaló lelkészeket is kértem, hogy fogadják el az álláspontomat. Az más kérdés, hogy ők máshogy gondolták. A Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetségnek (Mevisz) szintén volt egy kétlépcsős zsinatra vonatkozó javaslata, amelynek szintén ez volt a lényege, hogy először gyógyítsuk meg a struktúrát, és utána a megürülő, illetve megüresítendő helyekre – mert azért ehhez az elképzeléshez az is hozzátartozott volna, hogy mindenütt – új választás történne.

- *Értem. Tehát ön előbb akarta a rendszert reformálni, és aztán az élére választani személyeket.*
- Fordítva kiderült, hogy beágyazódik minden tovább, és tulajdonképpen 2000-ig így is volt aztán.
- *Még egy kérdést engedjen meg a végén. Tavaly, 2009-ben, karácsony környékén ezeket a mondatokat mondta:*

„Nem vonom kétségbe sokak őszinte békevágyát. Nem vonom kétségbe, sokan hatalmasok és őszinte kisemberek egyaránt őszintén vágyakoznak az után, hogy végre béke legyen a földön. Nem vonom kétségbe a politikusok őszinte szándékát, de azt látom, hogy valami mindig rosszul sikerül. Az őszinte szándékkal aláírt szerződések is a papírkosárban végzik. A legjobb szándékkal kimondott elkötelező mondatok is a porba hullanak. Nem beszélve az ügyeskedésekről, a hatalommániás örültek hamisságáról, akik nem tudnak másképp elképzelni békét, nyugalmat, csak úgy, ha az ő lábuk a legyőzött ellenség torkára kerül.”⁴ *Idén mi az üzenete? Mindjárt karácsony.*

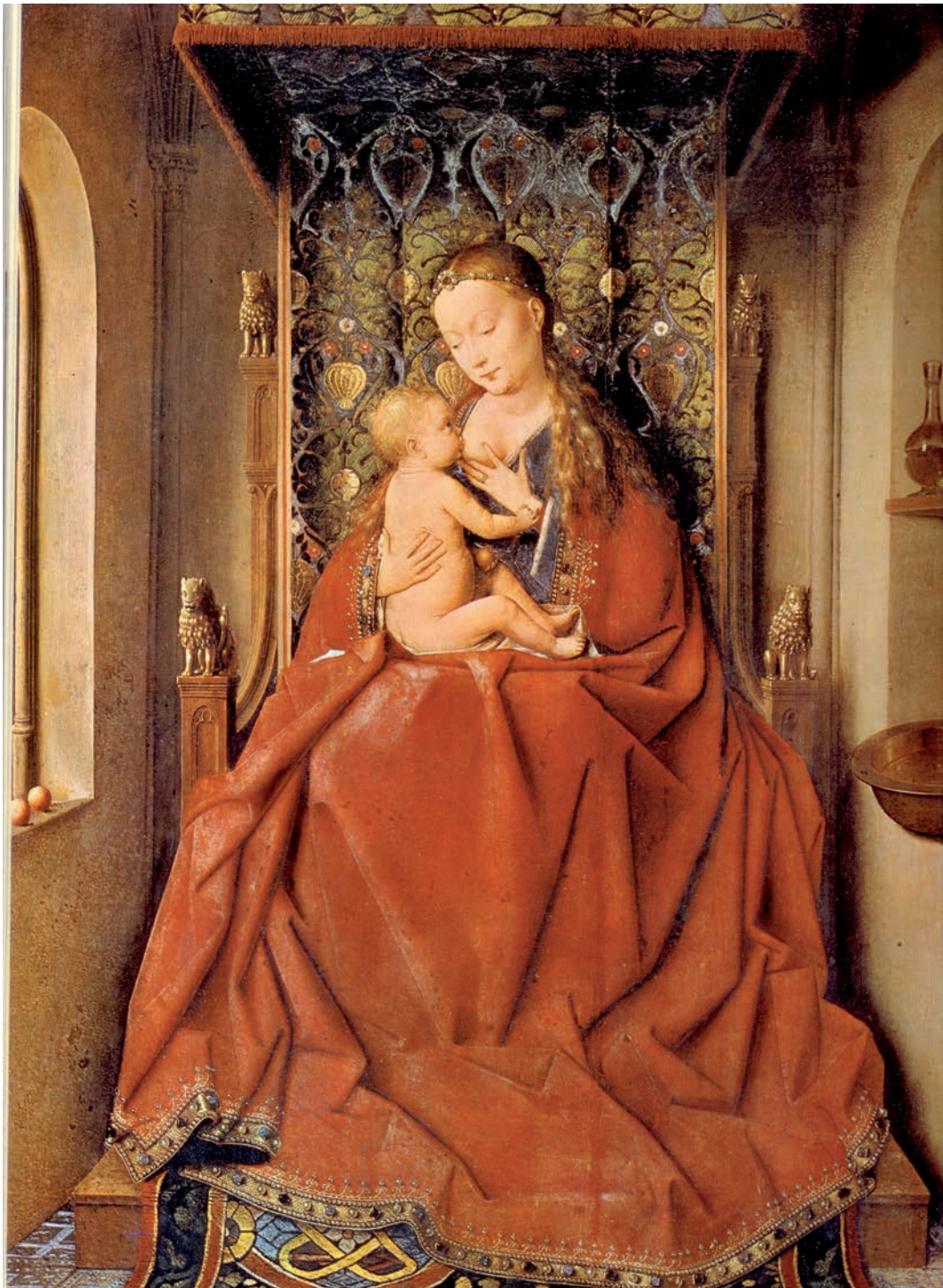
– Az, hogy Isten nagyobb a mi szívünknel, és akit odatett a világ karácsonyfája alá, az élet kenyerét, Jézus Krisztust, ő a békeesség fejedelme. Az a hiány, amely itt megfogalmazódott, pozitívan megfogalmazva valójában ez: emberek, rá figyeljete, és az ő szavát vegyétek komolyan, és akkor lesz békeességetek szívben, házban, hazában, sőt az egész glóbuszon!

– *Ezt majd úgyis elmondhatja karácsonykor is, de nagyon szépen köszönöm, hogy megelőlegezte, és örülök, hogy eljött hozzánk. Élmény volt önnel beszélgetni.*

⁴ Igchirdetés 2009. december 25-én, karácsony ünnepén a győri Újtemplomban.

Veiszer Alinda műsorvezető, riporter, a Gödöllői Református Líceumban érettségizett, majd a Szegedi Egyetem kommunikáció szakán diplomázott. A Klubrádióban kezdte a szakmát, 2004-ben riporterként dolgozott Az Este című műsorban, később a Kultúrház és a Miért? című történelmi magazin, a Nyugat 100 vetélkedő házigazdája lett. 2006 nyarán indult portrészorozata, a Záróra, melyet az m2 közel öt éven át sugárzott, mintegy ötszáz vendéget felvonultatva. Jelenleg a Duna Televízió riportere. Munkásságát Junior Prima díjjal is elismerték.

Jan van Eyck: Tronoló Madonna a gyermek Jézussal (Frankfurt, Städtisches Kunstinstitut)

Otthon vagy biztonságban – otthon és biztonságban

Ifj. Szebik
Imre

Kevés olyan vitás társadalmi kérdést találunk ma Magyarországon, amelyik jobban megosztaná az embereket, mint az otthon szülés kérdése, illetve Geréb Ágnes tevékenységének megítélése. Míg Geréb Ágnes internetes fórumokon többen gyilkosnak minősítik, addig mások a szülészek otthon szülést ellenző tevékenységét, illetve bizonyos kórházi szülészeti gyakorlatot az orvosi fasizmus kifejezéssel illetik (WAGNER 2000).

Ez a látszólag szakmai kérdés természetesen azért is foglalkoztatja az embereket, hiszen (legalább) két emberi életet is érint a várandósság és a szülés eseménye az evangélikus kereszteselési liturgia szerinti „élet és a halál határmezsgyéjén”. Mostani írásunkban természetesen nem lehet célunk az otthon szülés kérdésének teljességre törekvő elemzése, sok mindent olvashattunk már a kérdéstről, e helyen néhány olyan, talán kevésbé ismert tény, összefüggést szeretnénk felvázolni, amely a kérdés árnyaltabb megítéléséhez vezethet.

Az idősebbek közül többen nem is értik, miért is van ekkora konfliktus az ügy körül, hiszen sokan említik, hogy ők is otthon szültek vagy otthon születtek bába segítségével még a világháború körül, s akkor ez teljesen természetes volt. A kérdés nem ilyen egyszerű, hiszen egyrészt sokan akkor azért szültek otthonukban, mert különböző okok miatt nem volt lehetőségük kórházban szülni, másrészt az akkori anyai és csecsemőhalálozási mutatók sokkal rosszabbak voltak a mostaniaknál. Jogosnak tűnik tehát az otthon szülést ellentők azon érve, hogy a később szinte kizárólagossá vált kórházi szülések javítottak a halálozási mutatókon.

Az az érv is felmerül, hogy nem szabad túldramatizálni a szülést, a szülés körülményeit, hiszen mindnyájan megszülettünk, így vagy úgy, sokan az otthon szülés mellett érvelők által sokat kritizált kórházi körülmények között, s lám, itt vagyunk, s éljük az életünket. Ez az érv is nyilván csak részleges, hiszen nem veszi figyelembe azokat, akik a szülés körülményei miatt esetleg traumatizálódtak, akiket a szülés körülményei egészségükben esetleg feleslegesen, elkerülhető módon károsítottak.

Az otthon szülés vagy intézményen kívüli szülés esetünkben azt jelenti, hogy az egészséges nők tervezetten és szaksegíttéssel kívánják gyermeküket világra hozni. A kifejezés maga ugyan azt sugallja, hogy alapvetően a szülés helyszíne a kérdés, az otthon szülést pártolók azonban a háborítatlan szülés fontosságát hangsúlyozzák, amely a szülés helyszínétől független. A különböző világképekről szóló részben láthatjuk majd, hogy érvük szerint a szülés akkor a legbiztonságosabb, ha a szülő nő biztonságban érzi magát, azaz ha nem zavarják számára idegen emberek, nem végeznek rajta felesleges orvosi beavatkozásokat, és nem korlátozzák feleslegesen szabadságában. Noha ezt az érvet pszichológiai kutatások is alátámasztják, a biztonságról szóló részben alább láthatjuk majd, hogy az otthon szülést ellenzők szerint viszont otthoni körülmények között nem valósítható meg a biztonság az a szintje, ami kórházban elérhető.

Immár talán Magyarországon is közzismert tény az, hogy az otthon szülés az iparosodott országokban elfogadott alternatíva, de szakmai megítélése országonként eltérő. Ha megnézzünk például két, orvoslásában, filozófiájában és jogrendszerében sok tekintetben hasonló hagyományokkal rendelkező országot, az Egyesült Államokat és Nagy-Britanniát, ellentétes véleményeket találunk: míg az angol szülészorvosok az otthon szülést választható lehetőségként ajánlják, addig USA-beli kollégáik az otthon szülést kevésbé tartják biztonságosnak, ezért nem ajánlják.

Az otthon szülésnél általában szakképzett szülésznő/bábák működnek közre, míg a nyugat-európai kórházakban többnyire az a gyakorlat, hogy a szülészorvosok csak szövődmény esetén vannak jelen a szülésnél, és sok esetben a szülésznő gondolja a várandós nőt a várandóság teljes ideje alatt.

Biztonság

A szülés helyszínével kapcsolatos vita egyik legfontosabb eleme a biztonság kérdése. A biztonság kérdését érdemes objektív adatok alapján igazolnunk, illetve megbecsülnünk. A sajtóban megjelenő állítások sok szempontból torz képet sugallhatnak számunkra: 2000 és 2009 között 478 jelentés született a médiában a kórházi magzati halálesetokról, míg ugyanebben az időszakban 158 617 jelentés szólt az otthon szüléseknél felmerült problémákról (THORPE 2010).

Elöljáróban érdemes figyelembe vennünk, hogy a biztonság az orvostudományban – az élet más területeihez hasonlóan – alapvetően viszonylagos fogalom. Viszonylagos fogalom egyrészt azért, mert akárhol is történik a szülés, vannak olyan újszülöttek és szülő nők, akik meghalnak szülés közben, illetve szülés közben, tehát esetükben cinizmus lenne biztonságról beszélni. Abszolút biztonságról azért sem beszélhetünk, mert szinte mindig találunk olyan tényezőt, amivel növelhető lenne a biztonság, noha ezek a tényezők sok esetben ésszerűen nem megvalósíthatók. Gondoljunk arra, hogy egy közkórházban születendő gyermek esetében nem állnak rendelkezésünkre azok a lehetőségek, amelyek egy csúcsintézményben, például egy egyetemi klinikán elérhetők. Ezáltal mondhatjuk azt, hogy egy ilyen csúcsintézményben biztonságosabb szülni, mint egy közkórházban, de ez a biztonságnövekedés adott esetben sok áldozattal, például utazással jár, miközben az utazásnak magának is van költsége, kockázata.

Az otthon szülés egyik kulcskérdése az, hogy vajon valóban kevésbé biztonságos-e ez a szülésforma. Sokan és sokat vizsgálták-e kérdést, s egyfajta számháború alakult ki, alapvetően azonban megállapíthatjuk, hogy jelenlegi ismereteink szerint a legmegbízhatóbbnak tekintett kutatási eredmények alapján állíthatjuk, hogy egészséges szülő nők szaksegítséggel történő tervezett otthon szülése ugyanolyan biztonságos, mintha kórházban szülnénk.¹

A biztonságot ezekben a kutatásokban a szülő nők és a magzatok halálázási mutatóival és súlyos egészségkárosodásával mérik. E kutatási eredmények első látásra mehökkentőek és talán intuíciónknak is

ellentmondanak, hiszen úgy gondolhatjuk, hogy a sürgős, életveszélyes szövődmények ellátására alkalmasabb hely egy kórház, mint egy otthon. Az otthon szülést támogatók szerint az elsősegély nyújtására a helyszínen jelen lévő

Sandro Botticelli: Rózsa Madonna (Párizs, Louvre)

¹ Birthplace in England Collaborative Group: Perinatal and Maternal Outcomes by Planned Place of Birth for Healthy Women with Low Risk Pregnancies: the Birthplace in England National Prospective Cohort Study. *British Medical Journal*, 2011. 343. 2011. november 24. http://www.bmj.com/highwire/filestream/545014/field_highwire_article_pdf/0.pdf.

szaksegítség is képes, és a kritikus tényező a sürgősségi esetek ellátásakor épp az, hogy van-e lehetőség rövid időn belül az elsősegély nyújtása után a hathatós segítségre. A biztonság kérdésekor érdemes megemlíteni, hogy a kórházi szüléseknek az otthon szülést elutasító szakemberek szerint is van megnövekedett kockázati tényezőjük a kórházi fertőzések miatt, a nehezen kezelhető kórokozók jelenlétének valószínűsége otthoni körülmények között sokkal kisebb.

A biztonság kérdésekor vizsgáljuk meg azt is, hogyan is viszonyulhatunk ahhoz, ha az otthon szülés nem lenne olyan biztonságos, mint a kórházi szülések – mint azt néhány kutatás említi (EVERS et al. 2010). Ez esetben az otthon szülések esetében több magzati halálozással kell számolnunk, noha a kockázatnövekedés igen kicsi. A statisztikai megközelítésnek épp egyik nehézsége, hogy számok mögé rejthet személyes tragédiákat, hiszen a kis kockázatnövekedés azt jelenti, hogy otthon szülés kapcsán arányosan több újszülött hal meg, mint kórházban. Vajon jelentheti-e azt, hogy ebben az esetben az otthon szülő nők, illetve az otthon szülésben segédkezők emberöléssel vádolhatóak? Nyilván érdemes visszatérnünk eredeti kérdésfelvetésünkre: vajon a közkórházban szülők és az ott segédkezők felelőssé tehetőek-e azért, mert nem képesek megadni azt a tudomány által lehetővé tett legmagasabb szintű segítséget, amit egy (magyar, netalán amerikai) klinika megadhat? Avagy felelőssé tehetőek-e azok a szülők, akik nem a legbiztonságosabbnak tartott autóban utaztatják a gyermeküket? E hasonlat azért nem elvetendő, mert a „legvérmesebbnek tekinthető, az otthon szülést kockázatosnak találó kutatási eredmények sem találtak drasztikus kockázatnövekedést otthon szülés esetében.

S ha valaki az otthon szülés kapcsán esetleges lelki, szubjektív kényelmi szempontokat nem tart elfogadható indoknak esetleges magzati kockázatfokozó tényezőként, akkor hogyan ítéld meg a kórházban alkalmazott s a magzatok egészségét ugyancsak kis-, de mégis kimutatható mértékben károsító kényelmi beavatkozásokat, mint például szülés ideje alatti a gerincvelői érzéstelenítést?

Hol van a határ az elfogadható és az elfogadhatatlan kockázatnövekedés között?

Fontos megemlíteni, hogy a biztonság fogalmának fontos lelki összetevői is vannak, azaz a biztonság szubjektív megélése a szülés kimenetelét és élményét is alapvetően befolyásolja.

”Hol van a határ az elfogadható és az elfogadhatatlan kockázatnövekedés között? Fontos megemlíteni, hogy a biztonság fogalmának fontos lelki összetevői is vannak, azaz a biztonság szubjektív megélése a szülés kimenetelét és élményét is alapvetően befolyásolja.”

Különböző világképek

A szüléseket, illetve a szaksegítséget alapvetően nem a szülés helyszíne különbözteti meg leginkább, hanem az a világkép, amely alapján a szülést megítélik. Két modellt különböztethetünk meg: a *medikalizált modell* alapvetően sok olyan beavatkozást alkalmaz rutinszerűen, amelyet a szülés kapcsán fontosnak gondol, míg a *bábai modell* szerint a szülés természetes folyamatát kísérni kell, s csak akkor kell beavatkozni, ha arra feltétlenül szükség van. Míg tehát a szülés folyamatát vezetni, irányítani kívánják a medikalizált modell képviselői, a bábai modellt gyakorlók szerint a szülő nők jól tudják, hogyan kell szülniük, mi az, amire szükségük van a szülés alatt, a segítők feladata pedig alapvetően az, hogy a szülő nőket támogassák saját döntéseik végrehajtásában. E két modell alkalmazása nem függ a helyszíntől, s bár történetileg úgy alakult, hogy az otthon szülésnél túlnyomórészt bábák segédkeznek, természetesen kórházi körülmények között is megvalósítható a bábai modell, amint arra immár Magyarországon is van példa.

A két modell között a történetek tekintetében nagy különbség van, amelyet két jól megragadható példával illusztrálhatunk: míg a bábai modell esetében a szülő nő szabadon megválaszthatja a vajúdás és a szülés alatt testhelyzetét, addig a medikalizált modell képviselői fekvő helyzetet írnak elő a szülőnő számára. Egy másik

vitatható példa a gátmetszés kérdése: a bábai modell csak a szülő nők pár százalékánál alkalmazza ezt az eljárást, addig Magyarországon az Egészségbiztosítási Felügyelet önbevalláson alapuló felmérése alapján 2009-ben a vizsgált 61 szülészeti intézményből 42 helyen kórházban végeztek első gyermeket szülő nők esetében is rutinszerűen gátmetszést. Tanulságos megjegyeznünk, hogy mind a rutinszerű gátmetszés elhagyását, mind a testhelyzet szabad megválasztását már évtizedek óta javasolják az Egészségügyi Világszervezet irányelvei.²

A két világgép között tehát alapvető különbség van a beavatkozások alkalmazását illetően, s a két modell különbözőképpen ítéli meg a lelki tényezők fontosságát is. A bábai modell szerint alapvető fontosságú a szülés kimenetelében az, hogy a szülő nőt milyen stressz éri a vajúdás és a szülés folyamán, s lehetőség szerint minimálisra igyekszik csökkenteni a külső zavaró tényezőket, míg a medikalizált modell képviselői a biztonságot a különböző élettani funkciók folyamatos monitorozásával és kisebb-nagyobb orvosi beavatkozásokkal kívánják megteremteni.

A zaj és fényhatások kerülését a bábai modell nemcsak a szülő nő, hanem a megszületett gyermek szempontjából is fontosnak tartja s hangsúlyozza a születést közvetlenül követő időszak háborítatlanságát, amely az anya–gyermek kapcsolat szempontjából meghatározó. A medikalizált modell alapvetően az újszülött fiziológiás (vagy annak vélt) szükségleteit tartja elsődlegesnek, ilyenek a fürdetés, a súly és a magasság megmérése, egyéb orvosi vizsgálatok, s az anya s gyermeke közötti közvetlen kontaktust és a szoptatást csak ezek elvégzése után teszi lehetővé.

Nem csoda, hogy a bábai modell segítségével szülő nők és gyermekeik jóval kevesebb beavatkozásban részesülnek, mint a medikalizált modellt választó társaik (JOHNSON et al. 2005), s Magyarországon az otthon szülést választó nők választásának legfontosabb motivációja épp a beavatkozások elkerülése volt (VARRÓ 2011).

Érdekes megemlíteni, hogy az említett beavatkozások adott esetben nemcsak feleslegesek és károsak lehetnek, de lelki traumát is okozhatnak a szülő nőben. Ez negatív módon befolyásolhatja a nő életét és további gyermekvállalási kedvét (BUDA 2007).

Megválaszolatlan kérdések: szakmák közötti harc?

Mint láthattuk, a bábai modell alapvető fontosságúnak tartja a lélektan kutatási eredményeit, addig a magyar szülészet hagyományosan a fizikai beavatkozásokat tartotta fontosnak. Elméletben ugyan összeegyeztethető lenne e két szemlélet, a közeljövőben azonban aligha képzelhető el a gyakorlatban, hogy feloldódjon a köztük feszülő ellentét, melyet például a szülés „kísérése” és a szülés „vezetése” közötti különbség jól szemléltet. A szülésznők/bábák és a szülész orvosok szinte territóriálisnak is nevezhető harca nem mai keletű, Semmelweis dilemmája is részben e presztízharcról szólt.

További nehéz kérdések is felmerülnek. Amikor az otthon szülésről szóló kutatások szerint a szülésüket otthon megkezdő, de szövődmény miatt kórházba kényszerülő nők szerint a kórházi szülész orvosok több mint fele ellenséges lett, amikor megtudta, hogy tervezett otthon szülés után kellett a szülőnőnek kórházba mennie (VARRÓ 2011), akkor óhatatlanul felmerül a kérdés: valóban a szülő nők és magzatuk biztonsága miatti aggodalom vezérli az otthon szülést ellenző orvosokat az otthon szülés ellenzésekor?

S amikor epidemiológusok tudományos kutatásaik során megállapítják, hogy bizonyos beavatkozások, mint például a gátmetszés káros beavatkozásnak minősül, akkor hogyan tekinthetünk a magyarországi gyakorlatra

² World Health Organization, Maternal and Newborn Health/Safe Motherhood Unit: Care in Normal Birth: a Practical Guide. http://whqlibdoc.who.int/hq/1996/WHO_FRH_MSM_96.24.pdf.

az adatok függvényében? Alternatív szakmai meggyőződéséként? Az epidemiológusok lebecsüléseként? Szakmai tudatlanságként? Netalán a nők elleni erőszakként?

Amikor otthonszülő nők esetében korábban felsővezetői utasításra megtagadták a később születendő magzat egészségkárosodásának megelőzéséhez nélkülözhetetlen Rh-ellenanyagot tartalmazó injekció beadását a frissen szült nőknek, akkor valóban a magzatok védelme volt az elsődleges szempont?

Geréb Ágnes a '80-as években azért tiltották el szakmája gyakorlásától, mert a kórházi szülőszobába beengedett egy apát. Mire taníthat a történelem?

Összegzés

Magyarországon 2011 végén immáron törvényes lehetőség van otthon szülésre, noha a gyakorlat még több megoldandó akadályt gördít a valóban háborítatlanul szülni vágyók elé. A szülészeti kérdéseink – mint láthattuk – nem csak a helyszínre korlátozódnak. A múltbeli nehézségek feltárása, a jelenlegi gyakorlat tényeinek megismerése segíthet abban, hogy valóban biztonságos és örömteli élmény lehessen a szülés minél többek számára a szülés helyszínétől függetlenül.

Emberként, keresztény emberként is kötelességünknek tekinthető a sérülékeny, kiszolgáltatott embertársaink védelme, a gyengék, az esendők segítése. Érdemes elgondolkodnunk, hogy a szülészeten hogyan lehet a szeretet parancsát úgy érvényesíteni, hogy az valóban a legnagyobb örömet és boldogságot jelenthesse a szülő nőknek és gyermekeiknek.

Hivatkozott művek

Birthplace in England Collaborative Group: Perinatal and Maternal Outcomes by Planned Place of Birth for Healthy Women with Low Risk Pregnancies: the Birthplace in England National Prospective Cohort Study. *British Medical Journal*, 2011. 343. 2011. november 24. http://www.bmj.com/highwire/filestream/545014/file_highwire_article_pdf/0.pdf.

BUDA Béla, dr. 2007. A szülés Janus-arcai. *Komplementer Medicina*, XI. évf. 1. sz. <http://www.tavam.hu/article.php?id=670&cid=141>.

EVERS, C. C. et al. 2010. Perinatal Mortality and Severe Morbidity in Low and High Risk Term Pregnancies in the Netherlands: Prospective Cohort Study. *British Medical Journal*, 341. november 2. <http://www.bmj.com/content/341/bmj.c5639.full>.

JOHNSON, Kenneth C. et al. 2005. Outcomes of Planned Home Births with Certified Professional Midwives: Large Prospective Study in North America. *British Medical Journal*, 330. június 16. <http://www.bmj.com/content/330/7505/1416.full>.

THORPE, Nick 2010. Mindenhol jó, de a legjobb biztonságban. *Heti Válasz Online*. http://hetivalasz.hu/ithon/gereb-agnes-pro-es-kontra-33331/?cikk_ertekeles=1&certekeles=1.

VARRÓ Gabriella 2011. Otthon szülés Magyarországon. *Születésház egyesület*. <http://www.szuleteshaz.hu/otthonszules-magyarorszagon-tanulmany>.

WAGNER, Marsden 2000. *Fish Can't See Water. The Need to Humanize Birth in Australia*. <https://www.birthinternational.com/articles/birth/18-fish-cant-see-water>.

World Health Organization, *Maternal and Newborn Health/Safe Motherhood Unit: Care in Normal Birth: a Practical Guide*. http://whqlibdoc.who.int/hq/1996/WHO_FRH_MSM_96.24.pdf.

Zászkaliczky
Zsuzsanna

Megszülte, bepólyálta

Az evangéliumban Máriára vonatkozó állítmányok nem szakralizálni hivatottak a szülés-születés eseményét. Egyrészt azért, mert talán – természeténél fogva – eleve nagyon közel áll a szakralishoz mindaz, ami az élet elején és végén történik. Másrészt pedig sokkal inkább azt a végtelen egyszerűséget mutatja a két idézett ige, ahogy egy anya – beléteremtett ösztöneitől vezérelve – teszi, ami a dolga: megszüli, bepólyálja. Sem ápolónők, sem csecsemősnővérek nem nyüzsögnek körülötte, hanem ő van ott és a gyermek... A Szebik Imre cikkéhez illusztrációként készült interjúban – kórházi szülészeti élményekkel a tarsolyomban – olyan asszonnyal beszélgettem, aki szép számú gyermekét otthonában szülte meg.

– *Hogyan dönt valaki úgy, hogy otthon hozza gyermekét a világra?*

– Ez természetesen nem az én döntésem, hanem gyerekeim apjával közös döntés volt. Amikor kiderült, hogy várjuk az első gyermekünket, én nem jártam még nőgyógyásznál. Mindig is félttem az orvosi beavatkozásoktól. El nem tudtam képzelni, hogy az élő húsomba belevágjanak. A férjem korábban egy szülési gyakorlat alkalmával azt látta, hogy a 80 kilós orvosnő a vajúdó asszony hasán térdel. Nem akarta még elképzelni sem filigrán, 48 kilós feleségét ebben a helyzetben! Utánajártunk, milyen lehetőségünk van még, s eljutottunk a dr. Geréb Ágnes vezette Alternatal Alapítvány információs estjére.

– *Másképp kell készülni az otthon szülésre, mint a kórházra?*

– Igen. Minden otthon szülni készülő párnak el kell végeznie egy egyhetes tanfolyamot. Ez egy rendkívül informatív, sokféle témára kiterjedő alkalmassorozat, amely után a babavárók megfelelő mennyiségű és adekvát ismerettel a tarsolyukban nézhetnek életük nagy eseménye elé. Bár már az első várandósságom idején mindent hallottam, a következő terhességek esetében újra és újra visszajártam, olyan sokat kaptam azokon az alkalmakon. Bárcsak minden kismama ilyen kimerítő, sokoldalú, elfogulatlan képzésben részesülne!

– *Ilyen felkészítés külföldön is van?*

– Igen. A tájékozottság, informáltság lényeges. Ott is az a fontos: mi történik. Mert nem cselekvés, inkább történés a szülés-születés.

– *Miért? Mi történik?*

– A kérdés, a tanulnivaló az (is), hogy a szervezetünkben milyen folyamatok zajlanak le, ezeknek milyen jelei vannak. A bábák rendkívül jól olvasnak ezekből a jelekből. Egyik gyermekem volt épp születőben, kétcseppnyi vérzés miatt felhívtam Geréb Ágit. Megnyugtatót mondván, ez csak táguulási vérzés, és teljesen normális jelenség. De a tanfolyamon általában is szó volt a babavárásról – lelki-szellemi oldalról, a szülőkkel való viszonyunkról, az igény szerinti szoptatásról, hosszan hallgattunk arról, milyen is a szülés bábaszemmel. De többek között a terhesség alatti kötelező és ajánlott vizsgálatokat is bemutatták, fontosságukat együtt mérlegelhettük.

– *Ez felveti a terhesgondozás kérdését is. Aki otthon készül szülni, jár terhesgondozásra?*

– Egyéne válogatja. Van, aki szinte teljesen végigcsinálja a hazai gyakorlatot, mi inkább csak az általunk fontosnak ítélt és Geréb Ágnes doktornő szerint szükséges vizsgálatokat végeztettük el. Az első terhesség 20. hetében, az AFP-vizsgálat körül máris konfliktusunk alakult ki. [Az alfa-fetoprotein vizsgálat célja, hogy a terhes nő véréből a magzat fejlődési rendellenességeire következtethessenek, hogy a kontrollvizsgálattal bizonyítottan beteg magzat esetén még „időben” megszakítható legyen a terhesség. *A szerk.*] A második gyermeknél már csak egyszer jelentünk meg a védőnőnél. Az éppen beosztott helyettes vidáman köszöntött minket, mint első fecskéket... Volt persze egy jobb időszak is, amikor Geréb Ági jogosult volt terhesgondozást végezni, pecsételni.

– *Ha nincs rendelői terhesgondozás, akkor vizsgálatok sincsenek?*

– De vannak, Geréb Ágnes több külső vizsgálatot is elvégzett, s kérte például a 37. heti ultrahangos vizsgálatot, hogy jól láthassa a baba elhelyezkedését. Fontos volt az AIDS-teszt is. A különutasságunk nagy nehézséget okozott, amikor az Rh-összeférhetetlenség miatt szükséges anti-D-t kellett beszereznünk. Igen kalandos utakon jutottunk hozzá.

– *Hogyan avatták be a nagyszülőket, amikor az otthon szülés mellett döntöttek?*

– Apránként. Nehéz volt, pedig ők még otthon születtek. A külvilág ezt nagyon nehezen fogadja el. Magyarországon nem értik meg az emberek az indítékainkat, sokan felelőtlennek tartanak, nem tartják biztonságosnak, hogy az ember kórházon kívül marad. Más itt a toleranciaküszöb, más a hozzáállás, mint a világ nyugati felén. Ina May Gaskin amerikai baba épp most kapott alternatív Nobel-díjat. Geréb Ágnes munkássága szinte megegyezik az általa végzett életművel, de Ágnes díjkiosztó ünnepségek helyett börtönben ül... Tudni kell azt is ehhez, hogy az otthonszülők mintegy tíz százaléka kórházban köt ki valamilyen – többnyire nem életveszélyes, de kórházi ellátást igénylő – komplikáció miatt, itthon, külföldön egyaránt. Még teljesen normálisnak induló szülés esetén is lehet erre szükség.

– *És ön? Bement volna kórházba? Mikor?*

– Természetesen, amennyiben Geréb Ági határozottan képviselte volna ezt az álláspontot. (Mindig kérte, hogy a kórházi „bevonuló” táská készen és kéznél legyen.)

– *Külföldön a bábák és a kórházak közti kapcsolat, gondolom, egyszerűbb, mint nálunk...*

– Igen, ott ez teljesen legális dolog volt. Volt is kórházi orvosom, egyszer találkoztunk vele. Nyilván hozzá kerültem volna komplikáció esetén.

– *Ezt úgy kell érteni, hogy minden baba mögött áll egy háttérkórház?*

– A baba vagy a kismama mögött. Megvan a módja a normális együttműködésnek.

– *Nekem, aki kórházban szültem – igaz, nyilván tájékozatlanságom miatt fel sem merült más lehetőség – az az álláspontom, hogy valójában nincsen álláspontom. A vitát nem lehet eldönteni. Egy megoldás létezik: teremtesse meg a lehetőségei annak, hogy az anyák és apák felelősen, a kockázatokat mérlegelve és a lehetőségeket ismerve eldönt-hessék, mit szeretnének. Legyen esélyük a választásra.*

Leonardo da Vinci: Szent Anna harmadmagával (London, National Gallery)

– Az otthonszülőknek is ez az álláspontjuk. Senkit nem beszélnek rá az otthonszülésre, a választás lehetőségét hangsúlyozzák.

– *Eszembe jutott a méhlepény. Felemelő érzés volt, hogy ez a nagyon fontos dolog, ami kilenc hónapon át a részem volt, és táplálta a kisbabát, küldetése végeztével tovább segíthet: gyógyszeralapanyagként. Ma persze nem tudom, így van-e még. Mégis: otthon mit lehet vele tenni?*

– Ez valóban külön kis gond. Gyakorlatilag „veszélyes hulladéknak” számít. Nem lehet egy kommunális szeméthyűjtőbe dobni. De a szülő nő nem is látja hulladéknak. Tudjuk, hogy az állatok egy része megeszi. (Olyan anyáról is hallottam, aki hagymás zsíron megsütve elfogyasztotta.) De van benne valami spirituális jelkép: termékenységszimbólum... Én nem fűzök hozzá különös érzelmeket. Elástuk, vagyis eltemettük a kertben, s fákat, rózsabokrokat ültettem föléjük. Most a kertünket táplálják.

– *És mi a helyzet a köldökzsinórral?*

– Meg kell várni, míg a pulzálást abbahagyja, hiszen feladata van addig. Vannak, akik számára ez is szimbolikus jelentőséggel bír, hiszen a köldökzsinór elvágásával kezd meg önálló életét a gyermek. Vannak, akik ilyenkor elmondanak egy imát. Örülök, hogy volt, hogy a férjem vágta el.

– *Hosszadalmas szülései voltak?*

– A vajúdás volt mindig hosszú: egy-két nap. A kitolási szakasz csak az első gyermekem esetében nyúlt el nagyon. De Ágnes hallgatta közben folyamatosan a babát. (Kettőnél kicsit később szoltunk, így épp kibújtak, mire a bába megérkezett.)

– *Hogy zajlik a kísérés, a szülés kísérése?*

– Ma már úgy mondjuk, kétféle modell létezik. A bábai modell kíséri a szülést, az orvosi modell vezeti. A bába segíti az anyát fizikai-szellemi-lelki szempontból is, hogy a teste történéseire tudjon figyelni, hogy ő tudja megszülni a gyermeket. Nem siettet semmit, hiszen a folyamathoz idő kell – mindennek a maga ideje. A kórházban egyéb folyamatok, szempontok is működnek, ezt most ne ecseteljük. Geréb Ágnes húsz évet dolgozott kórházi szülésként. Emellett pszichológus is. Fantasztikus tudással, lenyűgöző érzékenységgel rendelkezik. Döbbenetes volt, hogy manuális vizsgálat nélkül, a testi jelekből (libabőr bizonyos területeken, hangszín változása, hányás) tudta, mennyire tágult ki a méhszáj. De természetesen vizsgál is, ha szükségesnek találja, vagy ha a szülő nő kéri.

– *Az elmondottak fényében különösen is borzasztó, ami Geréb Ágnessel történt. Ha most kellene döntenie, mit tenne?*

– Ugyanígy döntenék. Ami itt az elmúlt években történt... Hiába a törvény: annyi rágalom, annyi aljas vád hangzott el... Nagyon nagy frusztráció is van bennünk. Ágnes ügye napi szinten volt téma a családuknban. Amikor az a tragikus végű, vállakadásos eset volt, mi épp babát vártunk. Nagyon megviselt minket is.

– *Csak nem szült még ezután nála?*

– Ágnes nem szokott telefonálni. De akkor felhívott, és elmondta, hogy éjszaka született egy baba, aki meghalt. Nem akarta, hogy másnap reggel a sajtóból tudjuk meg a hírt. Mindenórás voltam, időt adott a döntésre.

– *Meginogtak?*

– Nem, egy pillanatig sem. Nem dönthettünk másképp: bármikor történhet velünk bármi. Születés és halál nagyon szorosan kapcsolódik egymáshoz. Sok szülő nőnek van halálfélelme, -élménye, ezek összeérnek. A remény és a bizalom ilyenkor talán még fontosabb.

– *Szülés közben vagyunk a halálhoz is legközelebb. Nemcsak fizikailag, hanem lelkileg is: akkor érezzük legerősebben, hogy valami világraszólónak vagyunk a részesei. A teremtnésnek?*

– Igen, hasonlót hallottunk a tanfolyamon is. És ezt tapasztaltuk meg.

– *És mi a helyzet idehaza az otthon szüléssel most?*

– Keserű a szánk íze. A törvény fél éve megjelent, de nem tudom, van-e bába, akinek sikerült már a társadalombiztosítóval szerződést kötnie. A biztosítók nagyon ódzkodnak. „Veszélyes az otthon szülés” – ez van a zászlóra írva. Ezzel szemben a kutatások alapján kimondható, hogy a komplikációmentes terhességek és normálisnak ígérkező szülések mutatói jobbak az otthon szüléskor, mint a kórházi esetekben.

– *A kórházakban a fertőzés, az idegen baktériumflóra az egyik gond...*

– Ez csak egy rész. Az orvosi beavatkozások elkerülése végett is jobb otthon szülni.

– *Nincs már szó születésházakról? Egy időben ez is nagy téma volt.*

– Geréb Ágnes és munkatársai születésház-hálózatot akartak kialakítani. Bár külföldön a szép, színes, barátságosan berendezett házak helyett is inkább otthon szülnek a kismamák.

– *Mi van a nagyobb gyerekekkel, ha anya épp szül? Hol vannak ők?*

– A szüléskísérők szerint otthon lehetnek, de legyen mellettük egy nagykorú segítő, aki nem az apa, de akit elfogadnak, ismernek. Én ezt nem akartam, így általában a nagyszülőknél voltak. A születés után viszont minél előbb jöttek haza. Fantasztikus volt együtt látni őket! Azt tapasztalni, ahogy a nagyobbak vágnak látni a picit. Leírhatatlan a megilletődés!

– *Igen, a „nagyok” nincsenek benn a kismamával a kórházban – és nagyon tudnak hiányozni! Bennünk a hormonok miatt túlárad az öröm, és nincsenek ott az illetékesek, hogy rájuk zúdítsuk.*

– Otthon meg kellett teremteni a nyugalmat az újszülött körül és körülöttem, ezért gyakran volt velünk egy nagyszülő az első időkben. De a gyerekek bármikor bejöhetek hozzánk. Elárulom azt a szokásunkat is, hogy aznap, amikor az újabb pici megszületett, a nagyobbaknak nem kellett iskolába menniük. A két szélső között nagy ám a korkülönbség, tizenkét év, mégis hihetetlenül ragaszkodnak egymáshoz, szeretik egymást!

– *Szóval boldog anya?*

– Igen, boldog. Már csak a lányaimért aggódok: élhessenek majd a lehetőséggel, hogy háborítatlanul tudjanak szülni, beavatkozásmentes lelki és fizikai segítséggel és támogatással. Ágnes húsz évig küzdött ezért a célért, a lányoknak még van bő tíz évük.

– *A kórházak nem váltak, válnak születésbarátabbá?*

– Itt-ott már uralkodik az a szemlélet, hogy segíteni, nem vezetni kell a szülést. Ez egyértelműen Geréb Ágnesnek köszönhető, ahogy az apás szülés itthoni kezdeményezése is.

– *Mi lenne a zárszó?*

– Nekünk, nőknek a szülés a legnagyobb, legfontosabb élményünk. Mivel nem sokszor történik meg egy asszony életében, ezért olyanak kell lennie, úgy kell – teljes lényünkkel – átélnünk, hogy valóban pozitív élmény maradjon.

– *Úgy legyen. Köszönöm.*

Zászkaliczky Zsuzsanna magyar–művészettörténet, majd múzeumpedagógia szakon végzett az ELTE-n. Az Evangélikus Országos Múzeum munkatársa. 2009-től a Credo szerkesztője.

Melchior Broederlam: Menekülés Egyiptomba (Dijon, Musée de Beaux-Arts), Részlet

Evangélikus identitás és a vegyes házasságok

Tóth
Árpád

A pozsonyi német evangélikus közösség viszonya környezetéhez a felekezeti vegyes házasságok alapján (1750–1850)

Napjaink evangélikus közvéleményét aligha hagyja közömbösen, hogy mi módon, milyen eszközökkel lehetne megőrizni a jövő nemzedékek számára az evangélikus identitást. Milyen intézmények, milyen szokások hatnak amellett és az ellen, hogy a környező világ megannyi azonosulási lehetőséget kínáló csillaga között az evangélikus közösség megmaradjon? Nem kétséges, hogy az akár hitbuzgalomhoz kötődő, akár „csak” kulturális közösséggént leírható egyházak – nem csak az evangélikusoké! – jövőbeli sorsa nagyrészt azon múlik, hogy a szocializáció elsődleges intézményének minősíthető család a maga normaközvetítő erejével mennyire hatékonyan képes fenntartani ezek pozitív identifikációs szerepét. Ebből a szempontból különösen nagy figyelmet érdemel az újabb családok formálódásában központi szerepet játszó intézmény: a házasság. Mindebből az is következik, hogy a – mind a katolicizmushoz, mind a vallástalansághoz képest – kisebbségi szerepkörű evangélikus egyház jövőjét nagyban befolyásolja az, hogy az evangélikus családok gyermekei felekezeten belülről házasodnak-e vagy egyházukhoz képest külső csoportból választanak maguknak partnert.

Történész lévén tanulmányomban e kérdéskör időbeli dimenzióra és a változások jellegére próbálom fényt deríteni. A roppant időigényes munkával kutatható és csak elszórt előtanulmányokra hivatkozni képes tudásterület miatt írásomban egyetlen közösség példáján keresztül próbálom meg bemutatni, hogy a demográfiai jelenségek szintjén hogyan oldódik a protestáns egyház elzárkózása a 19. század első felében és nyílik meg a katolikus egyház felé.¹ Már most le kell azonban szögezni, hogy ez a közösség egyáltalán nem átlagos: a pozsonyi német evangélikus gyülekezet jelentős urbánus múltjával semmiképpen sem tekinthető reprezentatívnak. Inkább egy skála szélső pontjának, amely azt mutatja, hogy az 1781-ben kiadott *tűrelmi rendelet* nyomán kialakult új jogi helyzetben e gyülekezet tekintélyes része egyáltalán nem ragaszkodott a hagyományos endogám elkülönüléshez. A tanulmány előbb háttérrel igyekszik rajzolni a folyamat megértéséhez, majd kétféle módon – statisztikai kimutatással, illetve példák sorával – mutatja be a felekezeti vegyes házasságok terjedését, végül megkísérli értelmezni a változásokat.²

¹ Az evangélikus polgári közösségek közti viszony természetét vizsgáló kutatásomat az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja és az OTKA K-83731. számú pályázata támogatja. A szöveg eredeti változata a Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2011. szeptemberben Győrben tartott *Felekezeti társadalom – felekezeti műveltség* című konferenciájára készült.

² A házassági anyakönyvek elemzésére támaszkodó egyes megfigyelések már megjelentek a következő tanulmányban: TÓTH 2004.

Elsőként talán nem felesleges leszögezni az egész kérdéskör kontextusát, és ennek pontjait előfeltevésként fogalmazhatjuk meg.

1. Ha általában beszélünk egy közösség zártságáról a régi (rendi) világban, akkor az nem csupán az endogámia szintjén nyerhet értelmet, hanem más alapvető társadalmi funkciókban is, ha lehet, belső megoldást keresnek a közösség tagjai.³
2. E jelenségek egy része aránylag könnyen kutatható (házasodás), más része lényegében örökre rejtve marad az utókor előtt (például a mindennapi élet banalitásának szintje: az emberek a saját felekezeti csoportjuk tagjainál vásárolnak-e, kivel járnak össze szabadidejükben), egy harmadik rész pedig a forrásadottságtól függően vezethet részleges eredményekre (lakóhelyi szegregáció).
3. E szempontok természetesen elsősorban a népesebb és vegyes felekezetű településeken (városokban) értelmezhetők, ott tehát, ahol döntési alternatívák merülhetnek fel.
4. A zártság egész jelenséggöre rendszerint nem tisztán egyéni döntések függvénye, hanem a közösség szabályozza az ilyen viselkedést – akár külső (felső) keretekkel korlátozva a lehetőséget, akár a belső normákat diktálva vagy szankciókat megállapítva.
5. Mint az egyes társadalmi szegmensekre korlátozott társadalmi norma, okkal tekinthető a rendies társadalmi viselkedés megnyilvánulásának.
6. Tudni kell azonban, hogy történelmileg kialakult jelenséggént az elzárkózás is ki van téve a változásnak, távolról sem tekinthető valamiféle „állandónak” a történelemben.

Ez utóbbi szempontot különösen fontos hangsúlyozni, mivel a pozsonyi német evangélikus eklézsia esetében a történelmi előzmények változatosak és erőteljesek. A reformáció után gyorsan megszerveződött egyház múltjában a protestánsok és katolikusok közötti konfliktus a tetőpontjára az 1670-es években jutott el. Nyilván nem véletlen,

hogy (elrettető céllal) éppen ebben a városban tartották azt a vértörvényszéket, amelyre az ország protestáns lelkészeinek nagy többségét beidézték, és amelyen több száz halálos ítéletet hoztak (jóllehet ezek egy részét utóbb külföldi nyomásra börtönre vagy gályarabságra enyhítették). A városi evangélikus gyülekezetet ennél közvetlenebbül érintette, hogy – a főtéri, szimbolikus jelentőséggel bírónak közvetlenül a városháza mellett álló – templomukat elkobozták, és hogy a város tekintélyes polgárcsaládjait szintén bíróság elé állították (BUCSAY 1985, 114–118. o.).

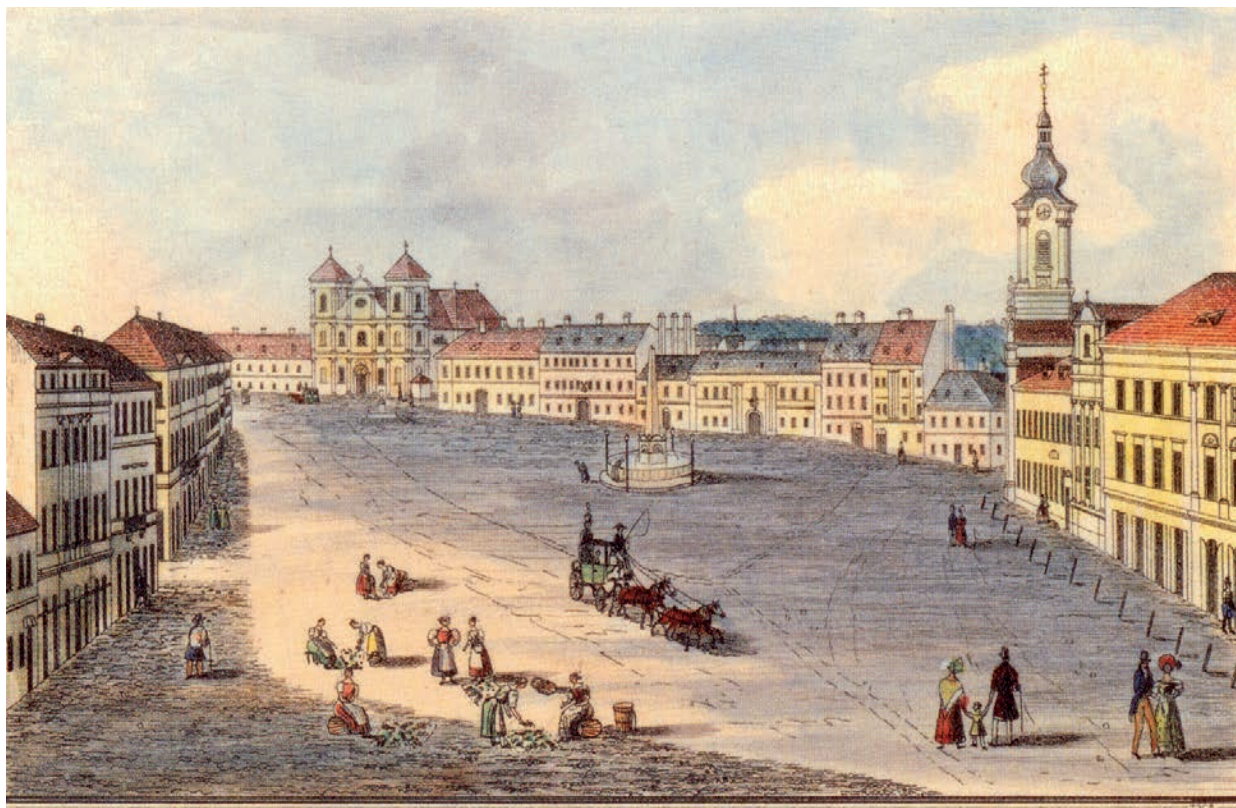
Az ezt követő fejlemények – a protestáns egyháztörténet-írásban „csendes ellenreformációnak” nevezett évtizedek – megváltoztatták a hangsúlyokat. A belpolitikailag békésebb időszakban Pozsony központi szerepköre az addiginál is erősebb hangsúlyt

kapott, hiszen a Buda elfoglalása óta viselt koronázó városként és az országgyűlés székhelyeként betöltött funkciói mellé az 1723-ban megszervezett Helytartótanács – tehát a rendszeresen működő közigazgatási „kormánysház” – még inkább fővárossá avatta a várost.

Ennek társadalmilag az lett a következménye, hogy a fővárosban ügyeket intézni igyekvő nemesség számára egyre inkább első számú hazai találkozóhellyé vált. Ebben protestáns szempontból az a figyelemre méltó, hogy a kor legnagyobb hatalmú katolikus főnemesei evangélikus ügyvédekre bízta jogügyeiket. Így például Pálffy Mik-

³ A házasodáshoz kapcsolódó és a rendi társadalom korszakára érvényes közösségi viszonyokról összefoglalóan lásd FARAGÓ 2000, 412–435. o., ám ez az elemzés döntően a magyar paraszti társadalomról szól, így csak korlátozottan alkalmazható a magyarországi német polgárság viszonyaira.

„...a 18. századi pozsonyi evangélikus társadalom vagy legalábbis annak felső köréi tekintélyt kivívó, a külvilágra nyitott és a kor mércéje szerint fejlett urbánus kultúrájú hálózatot alkottak, amely aligha engedhet-e meg magának, hogy mereven elzárkózzon a más felekezetűektől.”

Az Irgalmas rendiek tere Pozsonyban (Vinzenz Reim, 18. sz. vége, színezett rézkarc)

lós és Batthyány Lajos nádorok, de az Esterházy hercegek és Zichy grófok is evangélikus nemeseket alkalmaztak jószágigazgatóként vagy uradalmi ügyésként, akik még az országgyűlések politikai vitáin is képviselték ezeket a főurakat.⁴ Ez a tucatnyi evangélikus ügyvéd társadalmilag hidat képezhetett megbízóik, valamint a város polgári (kereskedői) és értelmiségi elitje között (az utóbbiakkal gyakran rokoni kapcsolatra léptek). Ami a polgárságot illeti, ez a folyamatosan a Német Birodalomból is utánpótlást kapó csoport láthatóan célpontjának tekintette Pozsonyt, legalábbis a bevándorlás mértéke erre enged következtetni (TÓTH 2008, 63–70. o.). Számukra éppen úgy a korabeli magyarországi főváros kínálta az anyagi és társadalmi érvényesülés legmagasabb szintjét, mint a Bél Mátyás nevével fémjelezhető evangélikus értelmiségi kör számára, amely egy sor területen (újságírás, honleíró statisztika, az iskolaügy és pedagógia stb.) jelentős újításokat hozott (TÖRÖK 2003). Összességében elmondhatjuk, hogy a 18. századi pozsonyi evangélikus társadalom vagy legalábbis annak felső körei tekintélyt kivívó, a külvilágra nyitott és a kor mércéje szerint fejlett urbánus kultúrájú hálózatot alkottak, amely aligha engedhette meg magának, hogy mereven elzárkózzon a más felekezetűektől. És ez a 18. századi attitűd magyarázó értékű előzmény lehet a demográfiai zártság oldódásának vizsgálatakor.

⁴ Az adatok a pozsonyi német evangélikus házassági anyakönyvből származnak (MOL X7770).

A vizsgálat forrásai és módszerei

Értelemszerű, hogy a vegyes házasságok kutatói elsősorban a házassági matrikulákból nyerik adataikat, de fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az anyakönyvezés gyakorlata is folyamatosan változik, és emiatt egyes időszakokban más és más módon és mértékben tükrözi vissza a házasodás társadalmi normáit. Az evangélikus gyülekezet zárt-ságának mértékéről alkotott képünket ráadásul a város német evangélikus és római katolikus anyakönyveinek – az utóbbi esetben a Belvárosra és Pozsony-Váraljára is kiterjedő Szt. Márton gyülekezet matrikulájának – egymásra vetítésével is árnyalhatjuk. Ismeretes, hogy az 1731. évi Carolina Resolutio szabályozását felváltó türelmi rendelet 1781-ben lehetővé tette, hogy vegyes házasságot ne csak katolikus pap előtt lehessen kötni, ám az 1791. évi 26. tc. ismét úgy rendelkezett, hogy vegyes házasságok „mindenkor a katolikus lelkészek előtt lesznek kötendők”. A pozsonyi evangélikus egyházban matrikulái között csak az 1817-től vezetett anyakönyvben tűnnek fel a felekezeztileg vegyes házasságok, ami azzal függ össze, hogy ekkortól az egyházközséget érintő, de nem a saját lelkész által végzett esketéseket is bejegyzik. Arról nincs tudomásunk, hogy 1791 előtt adott-e össze pozsonyi evangélikus lelkész vegyes felekezeti párokat, és ha igen, ezek adminisztrálása hogyan zajlott. Így az alább bemutatandó, 1817 utáni nagyarányú vegyes házasodás előzményeit jelenleg csak korlátozottan tudjuk felmérni.

Ami a katolikus anyakönyveket illeti, ezek feldolgozottsága még nem teljes körű. Úgy tűnik, hogy már a francia háborúk korában sem volt jelentéktelen a felekezeztileg vegyes házasság; évente tíz-húsz közötti ilyen esetet regisztráltak. Különösen azokban az esztendőekben került sor nagyobb számban vagy arányban az ilyen esküvőkre, amikor a katonai küzdelmek frontvonala Pozsonyhoz aránylag közel esett. 1810-ben – vagyis az azutáni évben, hogy magát Pozsonyt négy hónapon át megszállva tartották Napóleon francia seregei – rekordot jelentő 32 vegyes házasságot kötöttek a Szent Márton dóm oltáránál, ami az az évi házasságok egy kilencedét teszi ki. Valószínűsíthető az összefüggés a birodalmi német férfi lakosság nagyobb földrajzi mozgását eredményező hadi események, a katonaként, hadifogolyként vagy menekülőként nyugat, északnyugat felől Pozsonyba érkezők tömege és a városban kötött vegyes házasságok gyakoriságának megemelkedése között.

Árnyaltabb képpel rendelkezünk az 1829–1848 közötti békésebb időszakról. E két évtized során 536 vegyes házasságot regisztráltak a Szt. Márton templomban, és ezeknek az összes ottani esketéshez mért aránya nagyjából megegyezik azzal, hogy ekkoriban az e gyülekezetben keresztelt gyerekek közül a vegyes házasságban születettek aránya 5–10 százalék körül szóródott.⁵ A katolikus matrikula azért is fontos, mert az itt regisztrált vegyes házasság esetei csak részben voltak azonosak az evangélikus anyakönyvben találtakkal – azok számát még további mintegy 25 százalékkal kiegészítik. Az ilyen esetekben jellemzően evangélikus bevándorló vagy nem helyi illetőségű férfi vett nőül helyi katolikus lányt; vagyis vélhetően kikerülte a pozsonyi evangélikus közösségbe való integrálódás lehetőségét. A felekezeti elzárkózás jelenségekörének megítéléséhez az is jelentős támpont, hogy a katolikus anyakönyvekben ebben a két évtizedben kivétel nélkül minden alkalommal bejegyezték, hogy a protestáns apa adott-e reverzalist a katolikus papnak. Nos, úgy tűnik, hogy az érintett apák több mint fele (312-ből 179) megtette ezt, vagyis lemondott arról, hogy a születendő fiúgyermeket a protestáns hitben nevelje és taníttassa. Ez a magas arány azért meglepő, mert egyfelől a reformkorban érvényes törvény nem kötelezte erre a protestáns családokat, másfelől viszont a kérdés körül folytatott vitának erőteljes politikai felhangja volt.⁶

⁵ MOL X7768.

⁶ Az 1791. évi 26. tc. úgy rendelkezett, hogy egyedül abban az esetben lehet nem katolikus a gyermek, ha a vegyes házasságban az apa a protestáns fél, és a gyermek fiúnak születik. KIEGG: melyik egy-n fontos vitatéma a vegyes házasság?

Statistikai eredmények, különös esetek

Az alábbi táblázat a német evangélikus egyházhoz kapcsolódó házasságok előfordulásának statisztikáját mutatja öt éves egységekre bontva. Az adatok azt a korszakot ölelik fel, amikor a vegyes házasságokat regisztrálni kezdték a gyülekezet anyakönyvében.

Év	Összes házasság				Felekezeti vegyes házasság				Helyi vegyes házasság			
	Saját pap előtt	Egyéb exogám	%	Összes	Összes	%	R.kat. menyassz.	Helyi %	Összes	Római katolikus		
										menyassz	vőlegény	vől. %
1817–1820	175	84	48,0	259	76	29,3	55	89,5	68	49	19	27,9
1821–1825	252	129	51,2	381	108	28,3	78	81,5	88	67	21	23,9
1826–1830	296	132	44,6	428	101	23,6	65	82,2	83	51	32	38,6
1831–1835	303	168	55,4	471	151	32,1	97	88,7	134	84	50	37,3
1836–1840	239	157	65,7	396	147	37,1	95	79,6	117	79	38	32,5
1841–1845	250	156	62,4	406	143	35,2	73	74,1	106	54	52	49,1
1846–1848	161	93	57,8	254	104	40,9	77	75,0	78	56	22	28,2
Összes	1676	919	54,8	2595	830	32,0	540	81,2	674	440	234	34,7

A táblázat első egysége azt a jelenséget mutatja, hogy a saját pap előtt végzett, és ilyen módon a szűken gyülekezethez tartozó házasságokon kívül jelentős számú, arányában pedig az 1840-es évekig növekvő olyan házasságot tartalmaz a matrikula, amelyekben csak az egyik fél tartozott a gyülekezethez. Míg az 1817 és 1848 között bejegyzett házasságok között 1676 esetben a saját pap esketett, 919 további házasságot csak mint másutt megáldottat regisztrálták az egyház anyakönyvében. A kor általános viszonyait figyelembe véve ezt úgy értékelhetjük, hogy meglepően sok házasság volt exogám: öt éves periódusokra számítva 45 és 65 százalékkal növelik a gyülekezetet érintő házasságok számát.

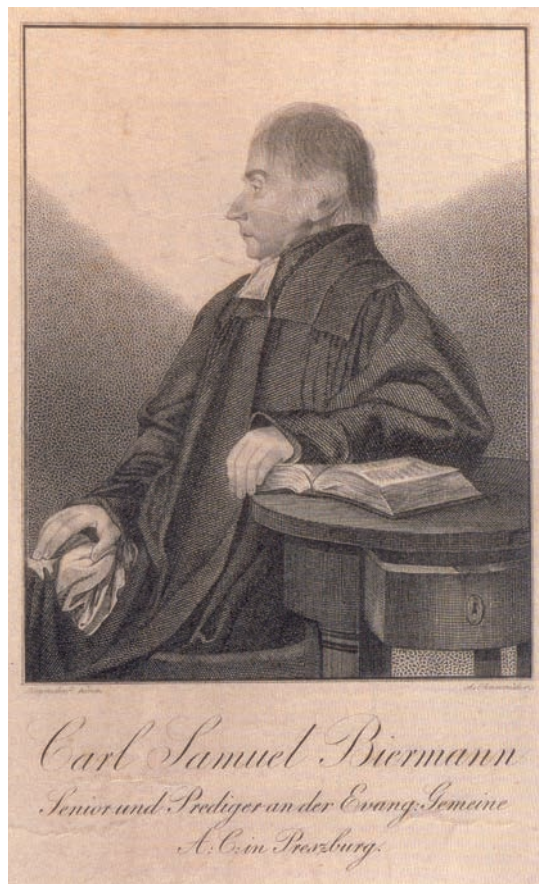
A néprajztudomány az exogámia több változatát ismeri – egy részükben a házasulók etnikai szempontból tartoznak különböző csoportba, más esetekben származáshelyük tér el, ismét újabb esetekben társadalmi rangban vagy foglalkozásban mutatkozik különbség, és egy további azoké, akiknek a felekezeti hovatartozásuk más. A pozsonyi evangélikusnál talált exogám házasságok közelebbi vizsgálata egyrészt azt mutatja, hogy a lelkészek számára ezek közül csak a földrajzi és felekezeti eltérés számított – az anyakönyvben vezetett sorszámozás ezekre volt tekintettel –, ami nem is meglepő, mert a gyülekezethez tartozást ezek a tényezők befolyásolták. Másrészt az is megállapítható, hogy a matrikulákba bejegyzett exogám házasságok nagy többsége felekezetiileg volt vegyes, ugyanis a 919 ilyen eset közül 830 esketésnél volt valamelyik fél katolikus.⁷ Ezt azt jelenti tehát, hogy jelentős kisebbségben voltak ezekhez képest a földrajzilag vegyes házasságok, vagyis azok, ahol (legalább az egyik) fél Pozsonyon kívülről érkezett és gyülekezetétől igazolást (*Verkundschein*) hozott. Ráadásul a felekezeti vegyes házasságok aránya az idő múlásával egyre nőtt, az 1820 körüli 30 százalékot megközelítő szintről az 1848-at megelőző évek 35-40 százalékos mértékére.

⁷ Megjegyzendő, hogy az anyakönyvekben alkalmazott sorszámozási gyakorlat afelől sem hagy kétséget, hogy az evangélikusok és reformátusok közti házasságot nem tekintették vegyesnek, mint ahogy az egy esetben előforduló anglikán házasulót is saját felekezetének tartották. Ortodoxok nem fordultak elő, izraelitákkal köthető vegyes házasságot ekkor még a jog nem engedélyezett, így a felekezeti vegyes házasság egyedül a katolikus relációt jelentette a gyülekezetben.

A táblázat harmadik blokkja végül azt mutatja, hogy a felekezetiileg exogám házasodás közel sem tekinthető szimmetrikusnak a nemi megoszlás szempontjából. Az ilyen esetek határozottan nagyobb valószínűséggel kötöttek katolikus menyasszony és evangélikus vőlegény között, mint fordítva (65,3, illetve 34,7 százalék). Ennek értelmezéséhez nincsen biztos támpontunk, így csak vélelmezni tudjuk, hogy olyan szempontok számíthattak, mint hogy az evangélikusok körében a férfiak

élveztek szélesebb körű döntési szabadságot, vagy hogy ezt diktálta a társadalmi felemelkedés lehetséges iránya (a többségi egyházhoz tartozó családba „hasznosabb” beházasodni), illetve a családjog torzulása (vegyes házasságból csak úgy származhatott evangélikus utód, ha az evangélikus apának fiúgyermek született, minden más esetben katolikusnak kellett keresztelni a gyermeket).

A statisztikai adatokon túlra nézve a vegyes házasodás társadalmi tartalmához is közelebb juthatunk. Fontos megállapítani, hogy a jelenség meglehetősen differenciált – nincsen olyan szegmense a pozsonyi evangélikus közösségnek, ahol egyáltalán ne fordulna elő 1817 után a katolikusokkal való házasság. Ha a terjedés irányát próbáljuk feltárni, azt tapasztaljuk, hogy az első időszakban meghatározóan a gyökeret még nem eresztett, helyben valószínűleg bizonytalan egzisztenciájú evangélikus férfiak házasodnak katolikus nővel. Ez egyfelől érthető: nincsen kötődésük a pozsonyi evangélikus egyházhoz. Másfelől azonban azt is feltételezhetnénk, hogy idegen városba szakadva, hagyományosan éppen az egyház lehetne az az intézmény, amely teret nyújt a bevándorló számára az integrálódáshoz – vagyis a vegyes házasodás ebben a körben éppen e szokás gyengülését tanúsíthatja. De már az első években találunk példát arra is, hogy a város kereskedő és kézműves polgárságából kötnek férfiak katolikus nőkkel házasságot, és ez a jelenség az idő múlásával valamelyest gyakoribbá válik. Sokféle altípus megfigyelhető: igen régi és aránylag újonnan (egy-két nemzedék óta) letelepedett családok is előfordulnak a vegyes házasságot kötöttek között. Éppen úgy akad példa vegyes házasságra a ritka foglalkozást űzőknél, ahol aránylag kevés az azonos mesterségű potenciális após – vagyis akinek műhelyét, vevőkörét és társadalmi-gazdasági pozícióját idővel megörökölheti a leendő vő –, mint a tömegesen előforduló iparágakban (pékeknél, szabóknál). Figyelemre méltó viszont, hogy számarányukhoz képest ritkán fordul elő az evangélikus szőlőművesek katolikus nővel kötött házassága. A szőlőművesek társadalmi helyzete azért sajátos, mert nemcsak számszerűleg igen jelentős

Karl Samuel Biemann lelkész (Ferdinand Lütgendorff – A. A. Ehenreich, 1827–1840 között, rézkarc) A pékmester családból származó férfi 1815 és 1829 között volt pozsonyi lelképásztor.

csoportját alkották a pozsonyi evangélikus társadalomnak (a polgárok körében mintegy 30%-ot tettek ki, az adózók körében feltehetően ennél is nagyobb volt a számarányuk), de a társadalmi mobilitás iránti csekély fogékonyságukkal, családjuk gyakran legalább a 18. század elejéig visszavezethető pozsonyi jelenlétükkel és azóta számos ágra bomlott családfájukkal, továbbá a közeli mosoni települések felé mutató rokoni hálójukkal erősen eltértek a szűkebb értelemben polgári foglalkozást űző (kézműves) polgárságtól (TÓTH 2008, 155–158. o.). A vegyes házasodásban mutatott csekély részarányuk összefügghetett a házassági piac szerkezetével, amennyiben az ő megélhetési formájukhoz aránylag széles körből választhattak. De az is lehet, hogy az agrártevékenységre általában jellemző tradicionalizmus az alapvető magyarázat arra, hogy a szőlőművesek miért nem éltek nagyobb mértékben a vegyes házasodás lehetőségével.

A vegyes házasságok általános jegyei

Lássunk néhány példát, amelyek megmutatják, hogy a pozsonyi evangélikus társadalom felső köreiben kiket, milyen rangú személyeket kötött össze vegyes házasság. Elsőként említsük meg József nádort, aki királyi bátyja után a legnagyobb hatalmú ember volt az országban. Habár nádorként Budán tartotta fenn rezidenciáját és csupán alkalmilag fordult meg Pozsonyban – főleg az országgyűlési ülésszakok alkalmával (ő töltötte be a felsőtábla elnöki tisztségét –, az ő esete azért kikerülhetetlen, mert ráirányítja a figyelmet arra, hogy a vegyes házasság a társadalmi hierarchia piramisának csúcsán mindenki számára követhető példaként jelenhetett meg. A hagyományosan a katolikus ügynek elkötelezett Habsburg család ugyanis az ő esetében kivételként eltekintett attól a szabálytól, hogy a főhercegeknek csak katolikus lányt szabad feleségül venni, így lehetett József nádor második felesége (Hermina) református, a harmadik (a württembergi Mária Dorotya) pedig evangélikus volt. (Az első, Alexandra Pavlovna maga pravoszláv volt, de az Oroszországba házasodó anyja korábban csak „diplomáciai okokból” hagyta el evangélikus hitét – Mária Dorotya unokanővéreként maga is a württembergi dinasztíából származott.) Ráadásul mindkét asszonyról tudjuk, hogy hitbuzgó protestáns volt, a hosszú életű Mária Dorotya Budán még bibliakört is szervezett.⁸ Most vessünk közelebbi pillantást arra a több száz házasságra, amikor a pozsonyi német evangélikus egyház valamelyik tagja katolikus személlyel kelt egybe. Fontos tudni, hogy a gyülekezet egészére jellemző a nagyfokú társadalmi és földrajzi mobilitás, így a pozsonyi egyházban regisztrált vegyes házasságok jelentős részében nem minden szereplő – vőlegény, menyasszony, illetve mindkettő szülei – helyi illetőségű. Ez a jelenség számunkra azt jelenti, hogy az alábbi megfigyelések csak részben kötődnek a városhoz, érvényességük ennél szélesebb.

1. A helyi evangélikus gyülekezet lelkészi és világi vezetőitől személyesen sem állt távol a saját egyházon kívüli körök felé való tájékozódás. Míg két-három nemzedékkel korábban valószínűleg elképzelhetetlen lett volna, hogy a lelkész fia vagy testvére katolikus nővel házasodjon, ez ekkoriban, ha nem is volt általános, de elfogadhatóvá vált. Az első bemutatandó példa Ernst Hauseré, aki honorácior rangú ügyvédként került Pozsonyba. Bár az egyházi értelmiséghez tartozó családban született – apja a lőcsei lutheránus gyülekezet lelkésze volt, anyja a tekintélyes Genersich családban született –, 1842-ben egy római katolikus bárókisasszonyt vett feleségül, akinek apja mérnökként szolgált a bécsi udvarban. Figyelemre méltó, hogy 1848-ban a forradalom előtti napokban Hauser öccse, Christian Emil hasonló szerkezetű házasságot kötött Pozsonyban: egy katolikus gazdatiszt lányát vezette oltárhoz.⁹ Ernst Hauser példája azért is érdekes, mert sejtet valamit a vegyes házasság társadalmi megítéléséről. A vegyes házasságot kötő férfit nem taszította ki a közösség, ellenkezőleg: városa már az 1843–44-es országgyűlésre egyik követeként delegálta, majd az áprilisi törvényeket végül megszavazó 1847-es diétára is őt küldték. Az addigra már városi tanácsnoki tisztséget is viselő Hauser az immár Pesten ülésező országgyűlésén is képviselhette városát, majd a háttérbe szorítását hozó Bach-korszakot követő években ismét városatyja (bíró) és országgyűlési képviselő lett.¹⁰ Mindez azt bizonyítja, hogy a tisztségeiről döntő személyek (1848 előtt a városi tanács tagjai, 1848-tól egy ennél jóval szélesebb választó közönség) nem találták problematikusnak, hogy házasságánál felekezeti csoportján kívül választott társat.

Ám rajta kívül más példákat is ismerünk arra, hogy az egyházi értelmiség tagjai – lelkészek, líceumi tanárok – fiai katolikus lányokat vettek el. Az ilyen esetekben katolikus polgárcsaládokkal kerültek rokonságba házasságuk

⁸ FABINY Tibor: *Mária Dorotya. Az utolsó magyar nádorné élete képekben*. Budapest, 1997.

⁹ Levéltári hivatkozás.

¹⁰ RESS Imre: Hauszer Ernő. In: Pálmány Béla (szerk.): *Az 1848-1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja*. Budapest, 2002. 349–351. o.

révén. Az 1837-ben nősült Michael Fuszek pozsonyi húsfüstölő például egy húsfüstölő katolikus özvegyét vette feleségül annak ellenére, hogy apja egy Trencsén megyei – a felsőozori – gyülekezet lelkipásztora volt, 1840-ben, Sigmund nevű, kereskedő foglalkozású öccse egy szintén pozsonyi mészáros lányát vezette oltárhoz. De a város lutheránus értelmiségéhez közelebbi példa is akad: a líceum legfelső polgári osztályában tanító Andreas Sluchoviny azonos nevű fia, aki egy a Habsburg dinasztia birtokát képező uradalomban volt gazdatiszt, egy katolikus terménykereskedő lányát választotta házastársul. A pozsonyi egyház választott világi vezetői is feltűnnek a kiházasodó fiatalok családi háttereként. Scultéty Pál ügyvéd (egyúttal a magyaróvári főhercegi uradalom ügyésze) például az 1820-as években a Pozsony városi *senioratus* jogi képviselője volt, majd az 1830-as évek végén a Pozsony vármegyei egyházmegye felügyelője, ez az egyértelmű kötődése – és az, hogy ő maga egykor Crudy pozsonyi lelkész lányát vette feleségül – azonban mégsem volt akadálya annak, hogy huszárkapitány fia 1845-ben egy távoli cseh város katolikus királyi postamesterének lányát válassza házastársul. A gyülekezet talán legbefolyásosabb polgári foglalkozású tagja, Mathias Habermayer nagykereskedő és gyülekezeti kurátornak pedig egyik unokaöccse, Franz Gustav Habermayer – pozsonyi takarékpénztár tisztviselője – vett el katolikus lányt 1844-ben.

2. A felekezeti vegyes házasság mögötti motiváció általában valamilyen társadalmi felemelkedéssel vagy előmenetellel kapcsolatos érdek. A polgári vagy értelmiségi családok gyermekei feltűnően gyakran házasodnak katonatisztekkel vagy királyi hivatalnokokkal, illetve ezek gyermekeivel. Bajcsy József szarvasi születésű evangélikus ügyvéd – az ottani iskola rektorának fia – esetében például joggal feltételezhetjük, hogy az 1835-ban kötött házassága, pontosabban az udvari hivatalnok após révén beágyazottabb lehetett az úri körökben, és ez elősegíthette, hogy a következő tisztújításon, 1839-ben a városi tanácsba beválasszák, majd később városbírói tisztséget is szerezhessen Pozsonyban. Ezt tapasztaljuk a 18. század közepe sebészként és orvosként a városban működő családba született honorácior, Adolf Riebe orvosdoktor esetében, aki 1835-ben egy katolikus főhadnagy lányát veszi el, de ezt példázza az 1840-ben nősült nemes Dobay Imre patikus – Dobay György Sámuel lelkész unokája – nősülése is, aki egy bécsi királyi lottóhivatalnok személyében választ feleséget.

3. Végeredményben a vegyes házasságok révén a városi vezetés hagyományos kereteiben és az ekkoriban kialakuló egyesületi elitben is relativizálódott a felekezeti polaritás. Pozsonyban a városi vezetés szerkezetének összeállításánál a paritás szabálya érvényesült: a városi tanács tagjai fele-fele arányban kerültek ki a katolikusok és a protestánsok közül (a történeti hagyomány szerint már 1682 óta), a főtisztviselő posztok is egyenletesen oszlottak meg a két felekezet között, sőt az alacsonyabb rangúaknál az előléptetés során is ügyeltek az arányok fenntartására (TÓTH 2009, 113–114. o.). Emellett még az egyesületek – e jellegzetesen a modernitáshoz kapcsolódó szervezetek – vezetésében is érvényesült a paritási elv. Az 1837-ben megszervezett Pozsonyi Casino szerkezetében például aligha véletlenül alakult úgy, hogy a három igazgató posztjára egy főnemes mellett egy-egy katolikus és evangélikus nagykereskedőt választottak meg. A városi jótékonyági profilú egyesület vezetésében is azonos számban szerepelt a két felekezet minden fontos tisztségben (uo. 122–130. o.). Ezek a sarkos és a nagy múltú hagyományokat követő szabályok azonban némiképp más színben tűnnek fel, ha figyelembe vesszük, hogy az 1840-es évek elején a városi tanács hat evangélikus tagja közül három vegyes házasságban élt, vagy hogy a katolikus adószedő egy pozsonyi protestáns mészáros és marhakereskedő polgárral került rokonságba házassága révén. Összességében eddig legalább tíz esetet ismerünk a pozsonyi városházáról, amikor felekezeti vegyes házasságot kötött valamelyik tisztviselő. Talán a Casino élén igazgatóként álló evangélikus nagykereskedő személyének kiválasztásánál is számíthatott, hogy a harmadik nemzedék óta Pozsonyban élő marha-, majd vaskereskedő családban született Georg Zechmeister katolikus úri lányt vett nőül néhány évvel korábban, akárcsak Eduárd nevű öccse (1833-ban, illetve 1837-ben). Ám nem csak a város világi szervezeteiben bukkanunk a felekezeti határok ilyen jellegű átlépésére. Még a pozsonyi színhelyű

Dunáninnyi Evangélikus Egyházkerület tanácsában is több olyan nemes úr és polgár ült, akit otthon katolikus feleség várt. Úgy tűnik összességében, hogy a város protestáns elitje ekkorra maga mögött hagyta a házasságban megnyilvánuló korábbi felekezeti zártságot.

Értelmezési lehetőségek

Milyen tényezők magyarázhatják ezt az újnak tűnő és a korabeli magyarországi viszonyoktól feltehetően nagymértékben elütő pozsonyi jelenséget? Tanulmányom utolsó részében erre a kérdésre próbálok válaszlehetőségeket kínálni, azzal, hogy ezeket inkább hipotézisnek szánom, amelyek vitát provokálhatnak, mintsem bizonyított állításoknak. Talán szerepet játszhat a konfesszionalizmus pozsonyi korai oldódásában a térség némiképp „labanc” hagyománya. Ismeretes, hogy Pozsony környékét a Kelet-Magyarországról induló korábbi Habsburg-ellenes függetlenségi mozgalmak csak rövid ideig tudták ellenőrzésük alatt tartani, és az is tény, hogy a Rákóczi-féle szabadságharcot követő években több pozsonyi evangélikus ügyvéd is az udvarhoz hű politikai szerepben tűnt fel. A sors fintora, hogy egyikük – a királyi tanácsossá is kinevezett Jeszenák Pál – dédunokája, Jeszenák János báró 1849-ben a szabadságharc egyik pozsonyi vértanújává vált (KUMLIK 1998), ennek ellenére úgy tűnik, hogy ez a térség (talán beleértve annak evangélikus lakosságát is) tovább állt szemben olyan élesen a királyi udvarral és annak társadalmi kötődéseivel, mint például a Felső-Tiszavidék református lakossága.

Egy másik lehetséges ok a racionális teológia hatása. A korabeli egyházi irányzatok közül a pozsonyi lelkészek közül többet is a racionalizmus szellemi hatását követő liberális teológia csoportjába sorol a szakirodalom, és talán a vallásossággal kapcsolatban a korábban követett szabályokon lazító és a hitet a magánéletbe szorító felfogás is magyarázható azzal, hogy a felekezeti elzárkózás korán oldódni kezdett a pozsonyi evangélikusok körében (KERTÉSZ 2002, 23–25. o. SCHRÖDL 1906, 2: 9–108. o.).

Aligha tekinthető pozsonyi sajátosságnak, de a társadalmi felemelkedés vágya nyilván fontos szerepet játszik a szóba jöhető tényezők között. Az említett példák is mutatják, hogy ezekben az esetekben a társadalmi rangok előkelőbb szempontot jelentettek a felekezeti hovatartozáshoz képest a házasság mérlegelésénél.

Végül – és ez igazi pozsonyi specifikum – a gyülekezet rohamosan csökkenő megtartó erejét szükséges kiemelni. Többféle vizsgálati módszerrel is megállapítható, hogy nagymértékű az elvándorlás Pozsonyból, aminek első hulláma a türelmi rendeletet követő időszak volt (amikor sok evangélikus gyülekezetet alapítottak országszerte, sőt az örökös tartományokban is), és feltehetően új lendületet kapott 1848–1849 után, amikor Pozsony (Pest-Buda rovására) az utolsó fővárosi funkcióját is elveszítette. Nem csupán az történt, hogy a több fiúgyermekes családok leszármazottainak egy része máshová vándorolt; hanem hogy a nagy múltú és tekintélyes polgárcsaládok többsége teljesen elhagyta Pozsonyt. Ha húszévenkénti mintavételt követve a pozsonyi német evangélikusoknál kereszteltek apa szerinti társadalmi státuszát megvizsgáljuk, a szó szűkebb társadalmi értelmében vett – értsd: kézműves vagy kereskedő – polgári családok egyre nagyobb fluktuációjára figyelhetünk fel. Az 1863–65-ben keresztelt 574 gyerekből 143 született ilyen családban (ez a 25 százalék önmagában is kisebb csökkenés), de közülük csak 22 olyan akadt, akinek legalább három nemzedék óta pozsonyi polgárok lettek volna az ősei. Ha ehhez hozzávesszünk 10 (a vezetéknev gyakorisága miatt) bizonytalan esetet és a régi szőlőműves családok újonnan kézművéssé vált tagjait, akkor is azt látjuk, hogy a nagy többség első generációs bevándorló, miközben a polgári elit az 1850-es évekre elhagyta a várost. Márpedig ha ez a jelenséget a mi kontextusunkra vonatkoztatjuk, akkor talán úgy is lehet fogalmazni, hogy a pozsonyi evangélikus gyülekezet általában veszített integráló erejéből, és a felekezeti vegyes házasságokban megnyilvánuló törekvések ennek csupán egyetlen megnyilvánulását jelentik.

Mi a tanulság mindebből a ma élő evangélikusok számára? Részben az, hogy egyházuk vitathatatlanul legurbánizáltabb, leginkább világlátott és sokszínű gyülekezetében azokban az évtizedekben is feltűnően nagymértékű volt a külvilág felé való nyitottság, a másféle felekezetűek irányában tanúsított tolerancia. Másfelől talán azt is megállapíthatjuk, hogy a kiházásodásból eredő és statisztikai módszerrel kimutatható számszerű „veszteség” ellenére a mai napig is létező evangélikus vallás és/vagy identitás megmaradását a felekezeti vegyes házassodás nem veszélyeztette.

Hivatkozott művek

Források

Magyar Országos Levéltár

X 7768 (A pozsonyi Szent Márton r. katolikus egyház anyakönyvei)

X 7770 (A pozsonyi német evangélikus egyház anyakönyvei)

Szakirodalom

BÁCSKAI Vera – NAGY Lajos 1984. *Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

BUCSAY Mihály 1985. *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945*. Gondolat Kiadó, Budapest.

FARAGÓ Tamás 2000. Nemek, nemzedékek, rokonság, család. In: Sárkány Mihály – Szilágyi Miklós (szerk.): *Magyar néprajz VIII. Társadalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 393–483. o.

KERTÉSZ Botond 2002. *Evangelium és szabadság. Az evangélikus egyház Magyarországon 1848–49-ben*. Budapest. (Societas et Ecclesia. A Magyar Protestáns Közművelődési Egyesület kiadványai 5.)

KUMLIK Emil 1998. *A szabadságharc pozsonyi vértanúi*. Kalligram, Pozsony.

SCHRÖDL József 1906. A pozsonyi ág. hitv. ev. egyházközség története. 1–2. köt. Pozsony.

TÓTH Árpád 2004. A pozsonyi német evangélikus egyházközségben 1780–1848 között vezetett házassági anyakönyvek vizsgálatának első eredményei. *Sic itur ad astra*, 3. 19–60. o.

TÓTH Árpád 2008. A városvezetés mint képviselő. Tisztségviselés és rendiség Pozsonyban, 1750–1850. Előadás a Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2008. évi túrkevei, *A politika társadalomtörténete* című konferenciáján (megjelenés alatt a konferenciakötetben).

TÓTH Árpád 2009. *Polgári stratégiák. Életutak, családi sorsok és társadalmi viszonyok Pozsonyban 1780 és 1848 között*. Kalligram, Pozsony.

TÖRÖK Zsolt 2003. *Bél Mátyás, Mikoviny Sámuel és a honismereti iskola*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.

Tóth Árpád az ELTE-n történelem és szociológia, a brit Leicesteri Egyetemen várostörténet szakon szerzett diplomát. 1997 óta a Miskolci Egyetem történelem szakán tanít. Fő kutatási területe a késő rendi társadalom, azon belül elsősorban a városok és a polgárság világa. Monografikus munkái – az *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban* (Budapest, 2005) és a *Polgári stratégiák. Életutak, családi sorsok és társadalmi viszonyok Pozsonyban 1780 és 1848 között* (Pozsony, 2009) – kiemelt figyelmet fordítanak az evangélikus polgárság törekvéseire.

Szentség, apostoli utódlás, magyar keresztyénség

Pásztori-
Kupán
István

Viszontválaszom rövid tisztázást igényel. A *Credo* szerkesztőbizottságának a cikkem élére illesztett indoklása sajnálatos módon nem tükrözte írásom tartalmát, hiszen nem az ott felsorolt Luther-féle „hét jeggyel”, hanem az ökumenikus hitvallásokban szereplő *másik négygyel* foglalkoztam. Vég helyi Antal bírálata is így kezdődik: „Pásztori-Kupán István *Az egyház ismertetőjeleiről* című tanulmánya mindenekelőtt azért tarthat számot evangélikus olvasók érdeklődésére, mert Luther [...] szintén ír az *egyház hét ismertetőjeléről*.”

A „mindenekelőtt” kifejezés önkéntelenül sugallja, hogy írásom önmagáért aligha érdekes, legfennebb annyiban, amennyiben Lutherrel kapcsolatba hozható. És mivel abban *egyáltalán nem Luther tanítását elemzem*, a bírálat komoly hányada – pótlásképpen? – Luther ekkleziológiai gondolatait ismerteti. A cikkemben viszont Kálvin vagy Bullinger neve sem fordul elő, de nem hivatkozom Ignatiosz, Irenaeus, Órigenész, Cyprianus, Athanasziosz vagy Baszileiosz egyháztanára sem.

Luther egyházértelmezése nyilvánvalóan kulcskérdés a reformátori egyháztanban. Ehhez képest én (a bírálat értelmében helytelenül) mégis úgy döntöttem, hogy éppen egy evangélikus folyóiratban olyan színfoltot jelenítek meg, amely a reformátoroknál jóval korábbi (és talán kevésbé ismert) időkre tekint, s az egyháznak az *ökumenikus hitvallásokban* szereplő jelzőit helyezi előtérbe – kiegészítve néhány magyar sajátossággal. Viszont rögtön az elején világosan jeleztem, hogy „az alábbiakban *ezt a négy ismertetőjelet* vizsgáljuk meg röviden”. Tehát nem a Luther szerinti *hetet*, és még ezt a négyet sem a teljesség igényével.¹ Bírálómnak „komoly csalódást” okoztam, hiszen a 7 nem egyenlő 4-gyel. Továbbá a lutheri *hét jegy* nem csupán *több*, hanem *más* is, mint az ökumenikus hitvallásokban szereplő *négy*: a két halmaznak egyetlen közös eleme sincs. Ha ehhez még hozzáveszem, hogy a II. Helvét hitvallás szerinti *két* ismertetőjeltől, az igaz és tiszta igehirdetésről és a sákramentumok helyes kiszolgáltatásáról szintén nem szóltam,² mivel ezek is különböznek az ökumenikus *négytől*, viszont a Luther-féle *hétből* kb. *hárm-at-négyet* tesznek ki, valóságos matematikai feladvány előtt állunk. Ez kb. így festene: $7 + 4 = 2 + X$, ahol „X” a református hitvallásokból hiányzó ismertetőjegyek száma, de egyáltalán nem biztos, hogy $X = 9$.

Mindazonáltal – bírálóm szerint – tőlem, „protestáns” teológustól „elvárható lenne”, hogy Luther írására hivatkozzam az egyház hét ismertetőjeléről – még akkor is, ha nem azokról írtam! Szinte úgy tűnik, mintha a *Credo* hasábjain minden teológiai kérdés tárgyalásánál kötelező, vagy legalábbis ildomos volna Luthert idézni. Talán éppen azért, mert – amint azt a bírálat szövege elég világosan igazolja – az írásom úgyis az ő (ti. Luther) mérlegére tétetik. Ha ez valóban így van, illetlenségemért megkövetem az olvasót. Amúgy legyen szabad megjegyeznem, hogy „protestánsokul” kissé túl gyakran hivatkozunk a reformátorokra, miközben megfelelkezünk arról, hogy a

¹ Ezt azért sem tehettem, mert magyarul már rég megjelent Alister E. McGrath *Bevezetés a keresztyén teológiába* (Osiris, Budapest, 1995) című munkája, melyben foglalkozik az egyház négy ökumenikus „jeggyével” (366–373. o.).

² II. helvét hitvallás 17, 10.

nekik tulajdonított híres elvek zömét ők maguk is másoktól tanulták – legtöbbször éppen az egyházatyáktól. Ez alól Luther sem kivétel. Minderről most nem írhatok: már megírtam másutt.³

Kritikusom a látható és láthatatlan egyház kapcsán szintén bőséggel idézi és értelmezi Luthert, újfent tájékoztatva az olvasót, hogy miről nem írtam – mert nem kívántam írni. Ezt tisztességgel jeleztem is: de úgy tűnik, hasztalanul.

A szentség, mint Isten számára történt lefoglaltság nyilvánvalóan etikai tartalmú (és igényű!) állapot: ebben tökéletesen egyetértek Véghelyi Antallal. Magától értetődőnek tartom, hogy a „szentség” eleve feltételezi Jézus erkölcsi értékrendjét. Ezt az etikai alapkövetelményt különben még a négy jelző tárgyalása előtt így fogalmaztam meg:

A 381-es hitvallási szöveg [...] nemcsak tényt állapít meg, hanem világos *igényt* is megfogalmaz a vallástévő irányában. *Ha hiszem az egy, szent, egyetemes és apostoli egyházat, akkor arra kell törekednem, hogy ezek az ismertetőjelek a látható egyházon is érvényesek maradjanak. A vallástétel így nemcsak megerősít, hanem kötelez is.*

Úgy vélem, hogy a személyes keresztyéni törekvés követelményének még az elvi, bevezető részben történő hangsúlyozása elég világos etikai dimenziót nyújtott szerény írásomnak – méghozzá mind a négy jelző tekintetében. Bírálóm ezt sem veszi észre, és készséggel közli velem „a teljes igazságot”. Nézeteim cáfolataképpen az egyháznak, illetve tagjainak bűneit a szentség hiányaként értelmezve, előszeretettel emlegeti a keresztes háborúkat és az inkvizíciót. Pedig ezen a ponton beszélhetne Lutherről is (ha már olyan sűrűn szóba hozta) – különösen *A parasztok rabló és gyilkos hordái ellen* írt röpiratáról. Mintha csak a reformáció előtti egyháznak volna szégyellnivalója. Én reformátusként

szívesebben sepregetek a magam háza táján: negatív mementó gyanánt említem hát Kálvinnak a *Defensio orthodoxae fidei* (1554) című írását.⁴ Sőt rögtön hozzáteszem: számomra a keresztes hadjáratok és az inkvizíció bűnei is *az én egyházam* bűnei, nem a mások egyházáé. Hiszen a reformáció előtt *az volt az egyház*. Szemlesütve kell fogadnom Lord Acton mégoly csípős megjegyzését is, aki szerint az egyház akkor panaszkodik az üldözés miatt, amikor nem üldözhet másokat.

A *successio apostolica* témájához: amennyiben a püspöki kézrátétel az apostoli folytonosság elengedhetetlen része (tehát az Isten ígéje szerinti helyes tanítás és misszió ellenére sem lesz valaki igazán „apostoli”), akkor a mindenkori reformáció értelemszerűen soha nem indulhat máshonnan, csakis a „klerikusi” rendből, hiszen másképpen ki „szentelhetné fel” az új egyházi közösség szolgálattevőit? Legalább egy püspöki rangú „disszidensre” tehát minden reformációkor szükség lesz, hogy a folytonosság

megmaradjon.⁵ Nyilvánvaló, hogy a reformáció célja soha nem új egyház létrehozása (noha a kényszerpálya miatt ez történt a 16. században). Mindemellett ahhoz ragaszkodni, hogy a legitimitáshoz valamilyen apostoli-püspöki folytonosságot is felmutassunk – mert úgymond az új klerikusi osztály csak akkor lesz „hiteles” – meglehetősen

³ Elektronikus formában elérhető írásaimat ládd: <http://www.proteo.hu/pasztori>.

⁴ A munka *Déclaration pour maintenir la vraie foy* címmel 1554-ben franciául is megjelent Genfben.

⁵ Írásomban éppen ezért hoztam fel Cranmer példáját, de hivatkozhattam volna Matthew Parkernek a *Nag's Head* nevű kocsmában megesett állítólagos felszentelésére is. Az apostoli folytonosság emberi láncához való görcsös ragaszkodás iskolapéldája az a több évszázadig tartó vita, melyet e történet cáfolatáért (és egyben az egész anglikán egyház *apostoli successiójának* védelméért) folytattak. E bohózatnak is beillő vitához csak Ady szavait fűzhetem: „hajtson Szentlélek, vagy a korcsma gőze” – csak meg ne szakadjon a gyarló emberi lánc? Ehhez képest Pál apostol így mutatkozik be: „Pál, aki *nem emberektől, se nem ember által*, hanem Jézus Krisztus által [...] apostol” (Gal 1,1).

klérusközpontú gondolkodáshoz vezet. Ám legyen. Hogy e kikerülhetetlenül klérusközpontú felfogás miképpen viszonyul Luthernek az 1519-es lipcsei hitvitán elhangzott kijelentéséhez, miszerint a Szentírással felfegyverzett egyszerű hívő („laikus”) ember is fölötte áll a bibliátlan pápának és zsinatnak, hadd döntsék el azok, akik nálam jóval jártasabbak Luther teológiájában. Egyébként a reformáció hajnalsillaga, John Wycliffe szerint, ha száz pápa volna és minden szerzetest bíborossá tennének, a hit dolgaira nézve változatlanul csak annyiban hihetnénk nekik, amennyiben szavaikat a Szentírásból tudják igazolni.⁶ Nem szaporítom a szót: „szól a Szkriptúra”!

Véghelyi Antal úgy jeleníti meg az evangélikustól szerinte „merőben különböző” református egyházfelfogást, hogy hangsúlyozza: „az egyház nyilvános és hivatalos igeszolgálatára és a szentségek kiszolgáltatására senki nem kap a keresztségében [*sic!*] elhívást”. Tisztelettel jelzem: ilyet a református hitvallások sehol nem tanítanak, sőt a II. Helvét hitvallás a szolgálatra kiválasztottak felavatásáról beszél, amelyet a vének nyilvános imádsággal és kézrátétellel végeznek.⁷ Valóban nem a püspöktől nyert hatalomról van szó, de arról sem, hogy a keresztség önmagában, minden további nélkül feljogosít a hivatalos egyházi szolgálatra. Móflegett fájdalom, hogy bírálóm ennyire járatlan a református tanítás azon területén, amelyet a legjobban kellene ismernie, ha éppen a tanbeli különbségek ilyen precíz bemutatására vállalkozott. Tájékozatlanságát nem ellensúlyozza a román ortodox pátriárkára való hivatkozása sem, melynek a tanulmányommal, illetve jelen evangélikus–református teológiai párbeszédünkkel kapcsolatos relevanciáját – erdélyi származásom és román állampolgárságom tényén túl – egész egyszerűen nem értem.

Nem kívánom válaszat latin leckére változtatni, de mivel bírálóm javításképpen kiemelten hangsúlyozza, hogy „az *apostolica successio* [...] apostoli folytonosságot, folyamatosságot jelent, és *nem utódlást*”, hadd legyen szabad figyelmét Györkösy Alajos *Latin–magyar szótár*ára irányítanom. Eszerint a *succendo* igéből származó *successio* értelme: bekövetkezés, más helyére való belépés, *utódlás*. A *successor* pedig *utódot* jelent. Ugyanebben az értelemben fogalmaz Finály Henrik is.⁸ A *folytonosság* ezzel természetesen rokon értelmű fogalom (ezért nem kell művileg különválasztani), noha a *folytonosság, folyamatosság* szabatos latin megfelelője a *continuatio*. És ha már itt tartunk: bene docet, qui bene distinguit.

István királyunk személyének és munkájának értékelése rendjén hadd legyen szabad megnyugodnom abban, hogy véleményem eltér Véghelyi Antal megállapításaitól. Írásomban már ajánlottam Békési Sándor *Sztephanosz khrisztianosz* című munkáját. A tanulmányomban felvetett szempontok értelmezéséhez valószínűleg a szentistváni „úr-uszág” és a magyar szent korona tagadhatatlanul keresztyén örökségében kellene gondolkodni – talán úgy, hogy eközben az ember életvitelszerűen kívül tartózkodik a Magyar Köztársaság jelenlegi határain. Íme az újabb példája annak, hogy a teológus soha nem választható el saját korától, illetve élettapasztalatainak tanulságaitól. Véghelyi Antal alábbi mondatában viszont – még ha áttételesen is – súlyos vádat érzek: „Nem feledhetjük, hogy a történelemben az egyház legsúlyosabb bűneit Isten szolgálatára elhívott és fölszentelt és így Isten számára elkülönített emberek követték el, akiket a *szent* jelzővel illetni mégis blaszfémia.”

Írásomban egyedül István királyunk neve elé illesztettem a „szent” jelzőt. Ha ezzel blaszfémiát követtem el, e bűnt magyar református teológusként készséggel magamra veszem. Isten számára való lefoglaltságunkban ugyanis mindnyájan szentek, bűnös állapotunkra nézve pedig mindnyájan szentség híjával vagyunk. És hogy ismerősebben csengjen: a keresztyén ember *simul iustus et peccator*. Ez alól István királyunk sem kivétel.

⁶ Lásd pl. Reinhold Pauli: *Pictures of Old England*. Macmillan, London, 1861. 270. o.

⁷ II. Helvét hitvallás 18, 7.

⁸ Lásd GYÖRKÖSY Alajos: *Latin–magyar szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1956. FINÁLY Henrik: *A latin nyelv szótára*. Franklin Társulat, Budapest, 1884.

Véghelyi Antal tudni véli, hogy a 11. században „a magyar nép nem is lett szívében keresztyén, hanem csak névleg”, illetve, hogy István királyunk által a „vasárnaponként templomba kényszerített gyülekezetben [...] nem prófétáltak, nem gyakorolták a lelki ajándékokat, hanem kényszeredetten, mintegy túrve »hallgatták« a misét”. Szent István viszont nem egyszerűen „nem keresztyén” népet „térített” meg. Ezt nemcsak a honfoglaláskori sírokban talált mellkeresztek vagy éppen Hierotheosz missziós munkája igazolják, hanem például *Szent István Nagy Legendájának* alábbi részlete is:

„Ez a férfiú [ti. István király] hívő volt, minden cselekedetét teljesen Istennek szentelte, fogadalom s felajánlás útján szüntelen imáiban magát és királyságát az örökszűz istenanya, Mária gyámsága alá helyezte, kinek tisztelete s dicsősége a magyarok közt oly nevezetes, hogy nyelvükön még e szűz mennybevitelének ünnepét is, tulajdonnévének hozzátétele nélkül, csak Királynő napjának [lat. *reginae dies*] emlegetik.”⁹

A fenti szöveg a szakemberek szerint 1077 körül, de mindenképpen 1083 előtt keletkezett. Itt csupán azt kérdezem: amennyiben István kizárólag erőszakkal térítette meg a semmiképpen nem keresztyén eleinket, miképpen eshetett meg, hogy a keresztyénséget idegen járomként hordozó makacs nép második-harmadik nemzedéke (!) 1077–1083 táján már egyenesen *királynő* vagy *úrnő napjának* nevezte az egyik Mária-ünnepet, méghozzá Mária nevének említése nélkül? Az efféle „hagyományok” és megnevezések nem két-három nemzedék alatt alakulnak ki – különösen, ha kizárólag erőszakos térítésről beszélünk.

A fentiek mellett ismételt köszönettel tartozom Véghelyi Antalnak, hogy pozitívan értékelte az egyházzól, mint mindnyájunk közös édesanyjáról szóló fejtegetésemet. Egyazon Édesanyánk kebelén, a „tükör által való homályos látás” *részigazságának* birtokában maradok nagyrabecsülő tisztelettel református (és nem „protestáns”) teológus.

⁹ *Árpád-kori legendák és Intelmek*. Ford. Kurcz Ágnes. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1983. 28. o. Eredeti kiadás: Szentpétery Imre: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. 1–3. köt. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1938.

Pásztori-Kupán István a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet (KPTI) református rendszeres teológiai tanszékének előadótanára, dogmatörténész. Teológiai alaptanulmányait a KPTI-ben végezte 1991 és 1996 között. 1999-ben az Edinburgh-i Egyetemen teológiai magiszteri (MTh), majd 2003-ban ugyanott teológiai doktori (PhD) fokozatot szerzett. 2010-ben habilitált a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen.

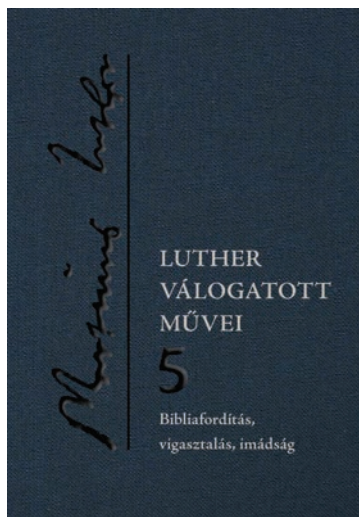
Luther újra magyarul

Bibliafordítás, vigasztalás, imádság. Szerk. Csepregi Zoltán. Fordították: Balikó Zoltán, Bellák Erzsébet, Böröcz Enikő, Csepregi Zoltán, Gesztes Olympia, Kovács Áron, Lőkös Péter, Percze Sándor, Pethő Attila, Takács János, Schulek Tibor, Szita Szilvia, Vakarcz Szilárd és Weltler Ödön. Luther Kiadó, Budapest, 2011. (Luther válogatott művei 5.)

A Magyarországi Evangélikus Egyház a reformáció megindulásának ötszázadik évfordulójára készülve határozta el Luther válogatott műveinek tizenkét kötetben való megjelentetését. Bölcs és időszerű döntés volt. Tudjuk, mennyire fontosak a források, és nem a szükségképpen sokszor leegyszerűsítő, vonásokat elmosó vagy éppen túlélező kivonatok tanulmányozása. Luther műveiből nem egy jelent meg magyarul a Masznyik Endre szerkesztette hatkötetnyi válogatásban és azon kívül, újabban is, különféle sorozatok keretében vagy magánkiadásban. De ezek nem mindig könnyen hozzáférhetők, a régebbi fordítások nyelve sokszor avíttas, s így csak üdvözölni lehet az új sorozat gondolatát, s főleg azt, hogy először, íme, az ötödik kötet már meg is jelent, s a következőnek a megjelenése a jövő évben várható. Köszönettel tartozunk a most megjelent kötet szerkesztőjének, Csepregi Zoltánnak, aki az egyes munkákhoz a szükséges bevezetőket és jegyzeteket írta, a bibliográfiákat összeállította, a fordítóknak (élőknek és holtaknak), a különféle mutatók összeállítóinak (aki ilyet nem csinált, nem tudja, micsoda munka ez az idő szorításában!), a Luther Kiadó minden munkatársának.

Mit tartalmaz ez a kötet? Luthernek a lelki építést szolgáló írásait. Ezzel persze nem sokat mondtunk –

Luther egyéb művei is szolgálják a lelki épülést. Talán abból kell kiindulni, hogy Luthernek két nagy tette volt. Az egyik az egyetemes történelem szempontjából nagy jelentőségű: a reformáció elindítása. A másik a német irodalom, de hatásában az egész európai művelődés szempontjából kiemelkedő fontosságú: a Biblia lefordítása az eredeti nyelvekből. Ebben a kötetben a két kérdéskör egyszerre van jelen. A kötet azonban nemcsak ezért érdekes, hanem azért is, mert az írások egymásutánjában kirajzolódik valamelyest Luther lelki változása is.

Az első írás négy bűnbánati zsoltert tárgyal. Ez még a nagy reformátori fordulat előtti időből való, s valószínűleg nem csak tárgyából következik, hogy itt talán még inkább az a Luther áll előttünk, akit azzal a felkiáltásával szokás jellemezni: „Hogy talállok egy irgalmas Istenre?” A 130. zsolttár 3. verse kapcsán például így ír: „Ez a vers pontosan azt juttatja kifejezésre, amiből a zsolttár tulajdonképpen keletkezett, nevezetesen Isten szigorú ítéletének megállapítását, aki egyetlen bűnt sem hagy büntetlenül, nem is akar. [...] Ezért kell az igaz emberben állandóan jelen lennie az Isten ítéletétől való félelemnek.” A gondolatmenet azonban

így folytatódik: „...e félelem mellett a kegyelemre tekintő reménységnek kell állnia. [...] így félelem és reménység megférnek egymás mellett.” (74. o.) Az ellentéteknek ez az egysége („kétségbeesésben kell reménykednünk”, 75. o.) Luther gondolatvilágának később is fontos eleme marad, s majd a *simul iustus, simul peccator* epigrammatikus tömörségű megállapításában is összegződik, melynek akármelyik pólusát is akarjuk figyelmen kívül hagyni, az végzetessé válik: reménytelen kétségbeesés vagy gögös önhittség lesz belőle.

A következő nagy terjedelmű írás, amelynek egy-két gondolatát emelem ki, az Úrtól tanult imádságról szól. Luther a megszólításnak mindjárt a többes számát hangsúlyozza: mienk az Atya. Közösségben vagyunk: közösségben vele és közösségben egymással. Az első kérdés magyarázata figyelmeztető: az Atya nevének bennünk és általunk kell megszenteltetnie. Vajon megszentelődik-e életünkben, tetteinkben, szavainkban? Nem akarom ezt a mintegy ötven nyomtatott oldalt végigelemezni, de az első kérdés magyarázatának ezt az elemét azért emelem ki, hogy látható legyen, mennyire gyakorlatiak Luther fejtegetései (a magyarázat alcíme is ez: „egyszerű laikusok számára”), és mennyire olyan szempontokat vetnek fel, melyekre talán nem is mindig gondolunk. Így halad aztán tovább, fejtegetve, hogy Isten hogyan sebez meg és hogyan kötöz is be; hogy mikor Isten akarátának teljesedését kérjük, mi magunk ellen, a magunk akarata ellen imádkozunk. (Itt kitér a szabad akarat problémájára, mellyel már a bűnbánati zsolttárok elemzése során is foglalkozott: 59. o.) Mint református persze nem állhatom meg, hogy Kálvinnak a *Kis intéstitúció*ban (1536) adott magyarázatával a Lutherét össze ne vessem. A fő gondolatok alapjában azonosak, de vannak érdekes különbségek. A mindennapi kenyérre vonatkozó kérést Luther szinte csakis lelki értelemben vonatkoztatja, Kálvin a testi kenyér kérdésére is súlyt fektet. Érdekesebb, hogy a „szabadíts meg a gonosztól” kérdés esetében viszont Luther az, aki elsősorban a testi természetű gonosz dolgokra gondol, s Kálvin a szellemi Gonoszra.

A *Tizennégy vigasztaló kép* gondolatokban gazdag munka, de szerkezete (a rossz elöttem, mögöttem, fölöttem stb.) kissé skolasztikus. Sajnos az „építő irodalom” ma is hajlamos ilyen „rendszerzésre”.

Annál szebb olvasmány a *Magnificat* elemzése, a profánnak ez a szakralizálása és a szakrális profanizálása – ahogy Csepregi Zoltán jellemezi ezt az írást. Jézus szegények között született, anyjául Isten egy szegény szolgálot választott ki, Máriát (nem pedig Kajafás lányát), aki viszont egész valójában magasztalja az Urat. Ezt jelenti Luther értelmezésében a „magasztalja lelkem”

kifejezés. Mária, a szolgáló teljes valóját odaszenteli, „önmagának nem tulajdonít semmit”. Nem akar több lenni, mint a Vendég „boldog szállása és készséges vendéglátója” (219. o.). Nem ő cselekedett, vele tett nagy dolgot az Úr. És mi az Úr első tette? Az irgalom. Azután jön csak a többi: a felfuvalkodottság összetörése, a nagyok megalázása, a megalázottak felemelése és a többi. Nehéz nem jobban részletezni, nehéz abbahagyni ennek a megrendítően szép szövegnek az ismertetését, melyben (1521-ben vagyunk) Luther teológiájának vezérszólama, a kegyelmét Krisztus haláláért irgalomból felajánló Isten és a kegyelmet bűnbánó alázattal boldogan elfogadó ember találkozása is kifejezésre jut.

Ez a szellemiség érvényesül a következő években az Újszövetséggel kapcsolatos írásokban. Azt a kérdést tárgyalva, hogy mi az evangélium, Luther először is azt a feleletet adja: az, hogy elfogadod Krisztust „mint Isten ajándékát és adományát, amely immár a tied” (270. o.). „Ez a helyesen felismert evangélium, ez Isten túláradó jósága” (271. o.). „Ha már elfogadod Krisztust mint üdvösséged alapját és velejét, akkor következik a második pont, hogy példát végy róla, s úgy szenteld magad felebarátod szolgálatára, ahogyan – mint láttad – ő neked szentelte magát.” (271. o.) A reformáció ezen alapvető gondolatai rövidebben, csíraformában a bűnbánati zsolttárokról szóló prédikációkban is megtalálhatók, de ott inkább mint igaz tanítások, itt mint boldog örömben megfogalmazott személyes vallomás.

Ez az alapja mindannak, amit Luther a következő években az Újszövetség, majd folytatólag az Ószövetség könyveiről ír. Számára nem az evangéliumi történetek az evangélium, az örömhír – vagy ahogyan jellemző kiegészítéssel, nyilván a *paraklétoszt* is beleértve mondja: a vigasztaló örömhír –, hanem a beszéd, az üzenet (289. o.). Ezért tartja „főevangéliumnak” a Jánosét, mert ott kevés a történetmondás és sok a beszéd, ezért tartja evangéliumnak a páli leveleket, különösen a római és a galata levelet (a „hit által, kegyelemből” gondolat ezekben fogalmazódik meg a legélesebben), de ezen az alapon rangsorolja is az újszövetségi iratokat.

Nincs mód arra, hogy ezeket az írásokat mind rész-

letesen ismertessem (olykor Luther is csak rövid tartalmi áttekintést ad), csak a Rómabeliekhez írt levéllel kapcsolatban teszek két rövid megjegyzést. Az egyik az eleve elrendeléssel kapcsolatos, mert rendkívül jellemző e tekintetben mindkét nagy reformátor álláspontja. Bár nem vagyok rendszeres teológus, csak laikus, azt hiszem, amit Luther a pozitív predestinációról mond, az a kálvini szemlélettel sem kifogásolható (302. o.). Luther azonban itt megáll, arról, hogy mi történik azokkal, akik nincsenek kiválasztva, nem beszél. Kálvin viszont vaskövetkezetességgel továbbmegy, s így jut el a kettős predestináció tételéhez. Az emberi logika szerint feltétlenül helyesen: valami vagy *A* vagy *nem A*, harmadik eset nincsen. A kérdés csak az, vajon isten feltétlenül a mi logikánk szerint jár-e el. Ezt nem tudjuk, mi mindenestre másképpen nem tudunk gondolkodni. A másik, ami feltűnő, hogy Luther egy szót sem ejt a zsidóság megtéréséről vagy meg nem téréséről, noha a 9. fejezet főképp erről szól.

Luther evangéliumértelmezése az alapja Mózesről és az Ószövetségről alkotott felfogásának. Mózes és a törvény – fejtegeti – arról szól: mit tegyen vagy ne tegyen az ember, az evangélium arról: mit tesz az Isten. Az Ószövetség azonban nem szükkölködik a Krisztusra mutató ígéretekben, s számunkra csak ezek fontosak. Ez nem jelenti azt, mintha Luther számára az Ószövetség történeti elbeszélései jelentéktelenek vagy figyelmen kívül hagyhatók lennének, s a Dániel könyve kapcsán részletesen tárgyalja a hellenisztikus kor történetét és a *translatio imperii* gondolatát egészen a Német-Római Birodalomig. (Nem érdektelen megjegyezni, hogy az ugyancsak wittenbergi eredetű úgynevezett deuteronomista történelemszemlélet folyományaképpen a magyar reformátusságban viszont az Ószövetségnek különlegesen nagy jelentősége lett, Kölcsey *Himnusz*áig és máig terjedően.)

Luthernek az Ószövetség könyvei közül a zsoltárok jelentettek különösen sokat. Ezt tanúsítja a négy bűnbánati zsoltárról szóló, már említett prédikációsorozat, melyet a mohácsi csata után a lutheri tanok iránt érdeklődő Mária magyar királynénak, II. Lajos özvegyének írt, s mellyel (1530-ban) egy kicsit magát vigasztalta.

Szólni kell azonban Luther bibliafordítói tetteréről is, hiszen az Ószövetség és az Újszövetség egyes könyveire írt bevezetések mind a fordításhoz kapcsolódnak. Luthernek nagyon határozott fordítói elvei voltak. A fordítónak olyan nyelvet kell használni, amelyet olvasói, a „laikusok” is jól megértenek. Az akkor még erősen nyelvjárásokra tagolódott német földön olyan dialektust választott, amelyet a különféle nyelvjárásokat beszélők a leginkább megértenek, s ezt különleges nyelvteremtő képességgel használta, megteremtve ezzel a német irodalmi (és köz-) nyelv alapját. De ezen túlmenően szerinte a fordítónak nem a szavakhoz kell ragaszkodnia, hanem a gondolatokat, a gondolkodást kell tolmácsolnia az olvasók számára érthetően. Ezt nemcsak elvben szögezi le, hanem példákon is szemlélteti (647–649. o.), s nem fél olykor – éppen csak a dogmatikai egyértelműség kedvéért egy szócskát („csak”) be is toldani a szövegbe. (Fordítói elve tehát megegyezik a majdani nagy, hazai ellenfél, Pázmány Péter fordítói elveivel.)

Nem tettem említést a kötetben szereplő összes műről, de minden fontos gondolatról sem. (Például nem beszéltem arról – pedig Luther éppen a Miatyánk kapcsán igen –, hogy mennyire fenyeget a kötött szövegek, imádságok esetében az elgépiesedés, oda nem figyelve mondás veszélye), de annyiról talán igen, hogy világossá vált, mennyire olvasnivalók a kötet szövegei. És akkor az ismertetés betöltötte hivatását: tovább mutatott a lutheri szövegekre, ahogyan Luther tovább akart mutatni a Szentírásra.

Ritoók Zsigmond

A magyar kultúra keresztyén és keresztyén színei

KÓSA László: *Művelődés, egyház, társadalom. Tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011. 524 o.

Egy hadtörténész kolléga mondta egyszer, hogy Magyarország története a koraijkorig jóformán csak hadtörténet, illetve egyháztörténet. Ezt az igen vitatható és sarkított állítást alátámasztani látszik a magyar protestáns egyháztörténet-írásnak a legutóbbi időig megnyilvánuló feltűnő érdektelensége újabb kori egyháztörténetünk iránt. Mintha magunk is úgy vélnénk, hogy a reformáció dicsőséges évtizedei és az ellenreformáció hősie korszaka után már nem is lenne fontos, mi történt egyházunkban.

Tény, hogy a felvilágosodással megjelenő, majd az 1849 után Magyarországon is egyre erősödő szekularizáció egyre inkább háttérbe szorította az egyházakat. A liberális, polgári állam intézményrendszere egy sor hagyományos egyházi feladatot vett át a politika, az oktatás, a művelődés, a szociális ellátórendszer és a kultúraszervezés területén. Ennek ellenére az egyházak működése, a felekezeti hovatartozás éppúgy meghatározó volt a jobbgyság és utódai életében, mint Kossuth Lajos, Tisza Kálmán, Szabó Dezső vagy Németh László életművében.

Kósa László akadémikus, történész, néprajzkutató egyetemi tanár 1978 és 2009 között megjelent egyháztörténeti tanulmányait közlő kötet nagyobb részben nem „klasszikus” egyháztörténeti írásokat tartalmaz. „Munkám során az foglalkoztatott, hogy a kétezer éves keresztyén-keresztyén egyház hogyan találja meg a helyét a felvilágosodás után kialakuló polgári társadalomban (mindenekelőtt a változó kulturális viszonyok között), hogyan alakítja azokat, és azok hogyan hatnak vissza rá” – írja bevezetőjében a szerző. Kósa László tudatosan vállalja, hogy „laikus” egyháztörténész, azaz az egyháztörténetet nem a teológia résztudományként

műveli. Ennek a még ma is szokatlan, bár szerencsére egyre gyakoribb hozzáállásnak köszönhetően írásai új szempontokat adnak az egyháztörténet mellett a művelődéstörténet és a politikatörténet számára is. Az egyház, a vallásosság és a felekezetiesség szempontjainak vizsgálatával jobban megértjük a köztörténet eseményeit (1848-at, a polgárosodást, a kommunista hatalomátvételt) és történelmünk kiemelkedő politikai vezetőinek, szellemi vezetőinek életútját.

A kötet írásai a reformkortól egészen a rendszerváltásig vezetik az olvasót. Az átfogó igényű, inkább esszézerű tanulmányok (a biedermeier vallásosságról, az egyházak és az állam 19. századi viszonyáról, a református 1848–49-ről vagy a vallási közönyösség növekedéséről a 19. század közepén stb.) olyan témákat vetnek fel, amelyek mind monografikus feldolgozást kívánnak. A kérdésfelvetések rávilágítanak arra, hogy egyházaink több mai problémájának gyökere a 19. századba nyúlik vissza. A nagy ívű tanulmányok mellett egy-egy résztema levéltári forrásokon alapuló kidolgozása is helyet kapott a kötetben. Izgalmas olvasmányok a korszak „extrém” eseteinek bemutatásai, mint a kunágotai katolikusok reformátussá térése 1871-ben vagy az egyetlen horvát ajkú református gyülekezet életének és küzdelmeinek bemutatása. A szerző a példa nélkül álló, egyedi esetek elemzése során is olyan tanulságokra hívja fel a figyelmet, amelyek általános érvényűek a korszak egyház- és művelődéstörténetében.

A napjainkban szociológiai felmérést készítő és stratégiát alkotó egyházunkban igen aktuális kérdés, hogy mit is jelent evangélikusnak lenni? A népegyházi keretek felbomlása óta egyáltalán nem egyértelmű a válasz. Kósa László tanulmányaiból a protestantizmus és a kálvinizmusoz való kötődés nagyon különböző formáit is megismerhetjük. Más témákhoz kapcsoló-

dóan olvashatunk Tisza Kálmán, Móricz Zsigmond és Ady Endre vallásosságáról. A 20. század két kiemelkedő, sokat vitatott, felekezeti gyökereihez egyéni módon kötődő gondolkodója, Szabó Dezső és Németh László külön tanulmányban szerepelnek. Hitük-hitetlenségük tükröt tart elénk is. Jó volna ilyen tanulmányokat olvasni egyszer Hamvas Béláról vagy Weöres Sándorról is.

A kötet utolsó hat írásának témája az 1945 utáni protestáns egyháztörténet. A histográfiai elemzés, az *oral history*, a személyes emlékek az egyházi levéltárak anyagai és az állambiztonsági iratok felhasználásával készült tanulmányokban Kósa László meggyőzően bizonyítja, hogy az 1945 utáni korszak korábban példátlan módon igyekezett tönkretenni az egyházakat. A rombolást megalkuvó egyházpolitikusok, megtört (Révész Imre) és

kettétört (Ravasz László, Zsindelyné Tüdős Klára) életutak, valamint szétvert közösségek (hatvanas évek pesti református ifúsága) jelzik Kósa László tanulmányaiban.

Többek között Kósa László tudatos tanári munkásságának is köszönhető, hogy néhány korábban megjelent tanulmány szakirodalmi hivatkozásai mára frissítésre szorulnak. Nemcsak tudományosságunk, de identitásunk is nyer vele, ha egyre több olyan munka jelenik meg, amely a Kósa László által felvetett kérdésekre reflektál.

Alig merem leírni az egyik legnagyobb történeti közhelyet: „a történelem az élet tanítómestere”. Kósa László kötetére azonban illik ez a szentencia. Az elmúlt két évszázadban helyét kereső egyház és egyháztagok történeteinek megismerése segít önanonosságunk megtalálásában.

Kertész Botond

Dunántúli egyháztörténeti kézikönyv

KEVEHÁZI László (főszerk.): *A reformációtól – napjainkig. Evangélikus gyülekezetek, egyházmegyék, kerületek a Dunántúlon*. I–II. köt. Nyugati (Dunántúli) Egyházkerület, Győr, 2011. 984 o.

A 19. század második felében kialakuló tudományos igényű protestáns egyháztörténet-írásnak a század végén a magyar állam millenniuma, a 20. század elején pedig a reformáció kezdetének 400. évfordulója adott új lendületet. Mindkét esetben erőteljes társadalmi igény mutatkozott az egyes egyházkerületek, egyházmegyék, gyülekezetek történetének összeállítására.

A kampányba torkolló nagy felbuzdulás a várakozásokkal ellentétben csupán részeredményeket hozott. A dunántúli régióban a református egyházkerület Thury Etele (1861–1917) pápai teológiai akadémia egyháztörténelem-tanárát 1902-ben bízta meg a források összegyűjtésével, 1904-ben az egyházkerület történetének két kötetben, összesen 60 ív terjedelemben történő megírásával. A mű első kötetét a szerző 1907 végén zárta le, 1908-ban

jelent meg. (A kézirat második, 1734-ig terjedő kötete csak az 1998-as új kiadásban vált hozzáférhetővé.)

Thuryhoz hasonlóan úttörő feladatra vállalkozott Payr Sándor (1861–1938) soproni teológiai tanár, egyháztörténész is, aki pápai kollégájához hasonlóan már a gyülekezettörténet, egyházmegye-történet műfajában is jártasságot szerzett, amikor az egyházkerület történetének összeállítására megbízást kapott. A szintén kétkötetesre tervezett monográfiájának első része az első világháború kitörése miatt csak 1924-ben jelenhetett meg.

Mindkét mű pozitivista alaposságú és befejezetlen – a kiegészítés kora protestáns egyháztörténetének hű lenyomata. Payr 1647-ig, Thury 1674-ig húzta meg az első korszak felső időhatárát, de mindketten kitekintettek a 18. századra is. Az öt követőkre várt a kutatás folytatása, a 18–20. század fehér foltjainak eltüntetése.

Jelen, példás összefogást tükröző, közel ezeroldalas mű sem születhetett volna meg Payr Sándor munkássága nélkül. Ő rakta le az alapokat, amelyekre a jelen munka írói is építhettek. *A reformációtól – napjainkig* című egyháztör-

téneti kézikönyv sikerét a mögötte álló, dr. h. c. Keveházi László vezette szerkesztőség garantálta. Minden egyházmegyének volt egy megbízottja, aki a kutatómunkát és a feldolgozást koordinálta. Kovács Eleonóra a fejér-komáromi, Jankovits Béla a győr-mosoni, dr. Jáni János a somogy-zalai, Mastalir Ernőné a soproni, Rostáné Piri Magda a vasi, Tóth Béla a veszprémi egyházmegyéért volt felelős. A szerkesztő munkáját közvetlenül dr. Jáni János segítette, akinek a somogy-zalai egyházmegye történetét taglaló műve már 2004-ben önállóan megjelent. A kétkötetes munkához annak szorgalmazója, a hivataláról leköszönő Ittész János püspök írt ajánlást.

A négyéves munkával elkészült kötetek kézbe vételekor több tipográfiai hiba is bosszantja az embert. Ezek közé tartozik a kevésbé sikerült borító, az olvashatóság határát súroló betűméret, a keskeny jobb-oldali margó, a címnegyed oldalszámozása, a belső címlapról hiányzó adatok (a kiadás helye és ideje), az egyes szerzők nevének balra zárása, az élőfejek és az oldalszámok üres oldalakon felejtése és az egysíkú fekete-fehér fotóanyag. Nagy kár, mert egy ilyen hosszú távra szóló kézikönyv esetén az esztétikai élményt és a használhatóságot egyszerre biztosító tipográfiai megoldások nélkülözhetetlenek.

A szerkesztői előszóból világosan kitűnik, hogy a feldolgozás *nem tudományos szakmunka*, hanem a gyülekezeti tagok számára készült kézikönyv, amelyből tájékozódhatnak egyházuk múltjáról, és iránymutatást kapnak a további kutatáshoz. A lábjegyzetek és az adott szócikk után többnyire felsorolt felhasznált irodalom és forrásanyag utal az elvégzett munka nagyságára és mélységére. (Ezek átnézéséből kiderül, hogy túlságosan sok a hivatkozás az egyházi névtárakra és kevés a levéltári anyagra; legtöbb esetben szegényes a felhasznált történeti irodalom, mely leginkább az evangélikus szerzőkre szorítkozik. Az irodalmi hivatkozás sem egységes, gyakran hiányos vagy pontatlan.)

A mű logikusan, az egyházszervezet mai állapotának megfelelően épül fel: először az egyházkerület tör-

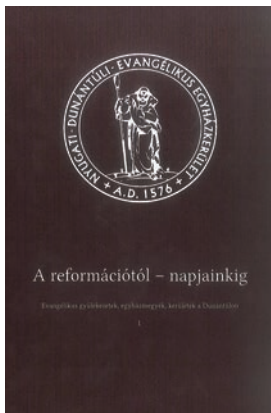
ténetével ismerkedhetünk meg, majd az egyházmegyék betűrendjében kötetenként három-három egyházmegye vázlatos történetével, azokon belül pedig az egyes gyülekezetek történetével. A tájékozódást a második kötet végén található névmutató könnyíti meg (bár XIII. Gergely nevének nem az X betű alatt van a helye). Fontosnak tartom, hogy a kézikönyvet több mint kétezer (aláírás nélküli) színes képpel kiegészítve CD formájában is mellékeltek, így a keresést még hatékonyabbá tették.

A főszerkesztő nagy ívű kerülettörténeti tanulmányából, az egyes egyházmegyék és gyülekezetek történetéből képet kapunk arról az útról, amelyet a dunántúli evangélikusság megtett az elmúlt közel fél évezredben. A 17. században még közel 300 gyülekezet jelentette a fénykor lezárultát, melyet az ellenreformáció meg-megújuló hullámai követtek, mígnem 1781 után az újjáépítés időszaka következett be. A kezdeti szerves fejlődést megtörte az erőszakos rekatolizáció, az újjáépítést megnehezítette a szekularizáció, majd elérkezett az az idő (1952), amikor az egyház pusztasága is veszélybe került. A magára találás 1990

után a rendszerváltás folyamatában a mai egyházkerület kialakításával (2000) vette kezdetét.

A korszakokon átívelő változásokat jelzik a számok: a 18. század végén 80 gyülekezet éledt újjá, így számuk 129-re emelkedett, működésüket 1786-tól 13 egyházmegye határozta meg. A kiegyezés táján a 12 egyházmegyébe tagolt 157 gyülekezetben közel 190 ezer, napjainkban (2010-ben) 6 egyházmegyében 110 gyülekezetben 73 ezer lélek él, akik közül mintegy 49 ezer a neve olvasható a választói névjegyzékeken.

Az egyes fejezetekből a szervezeti változások mellett az egyházi tisztségviselők archontológiai adatait is megismerjük, ezek az adatsorok azonban nem mindig teljeseek, de további kutatással nagy részük teljessé tehető. Biztos vagyok abban, hogy a 19–20. századi lelkészek, tanítók, előjárók szolgálati idejét a levéltári források alapján tisztázni lehet. Bizonyos adatok az *Arcanum*.

hu honlapján 2010 óta elérhető digitalizált hírlapok segítségével is pontosíthatók.

A két kötet törzsanyagát a gyülekezetek története teszi ki, melyek a száznál több, főként lelkész szerzőnek köszönhetően a szerkesztők „egységesítő szándékú iránymutatása” ellenére változatos terjedelműek, szerkezetűek és színvonalúak lettek. Egy-egy egyházközség leírásában megtaláljuk a címtári részt, amelyből megismerjük a jelen állapotot, a szervezeti beosztást, a demográfiai adatokat, továbbá a lelkészek és a tisztségviselők adatait. Az érdemi részben a gyülekezet története következik, melyből a legfontosabb kérdésekre rendszerint választ kapunk.

Az egyházközségek adatsoraiból megrajzolhatók azok a nagy gazdasági-társadalmi folyamatok, melyek a dunántúli evangélikus közösségeket a rendiség bomlása,

a tőkés társadalom kialakulása és megszilárdulása, majd a szocialista rezsim idején átformálták. A modernizációs folyamatok megváltoztatták a vallási közösség hagyományos multikulturális jellegét (több etnikumhoz való kötődését), településszerkezetét, a kisközségek társadalmi összetételét, az egyháztagok életmódját. Felgyorsult a szórványosodás folyamata, melynek nyomán ma több mint 1300 településen van jelen a dunántúli evangélikusság.

E kézikönyv egyfajta lexikonszerű leltár múltról és jelenről. Jó, hogy van, nagy hiányt pótol, de nem teszi feleslegessé egy-egy gyülekezet, egyházmegye történetének szakszerű monografikus feldolgozását, ahogy az egyházkerület történetének további kutatását és feldolgozását sem.

Hudi József

Nem férfiruhában...

BORGOS Anna – SZILÁGYI Judit: *Nőírók és írónők. Irodalmi és női szerepek a Nyugatban*. Noran Könyvesház, Budapest, 2011.

Tulajdonképpen nincs semmi meglepő abban, hogy megjelent ez a kötet.

Nem is olyan régen, 2008-ban ünnepeltük a *Nyugat* megjelenésének századik évfordulóját. Ennek során számos írás, tanulmány, könyv, tévéműsor, kiállítás emlékezett a magyar irodalom e csúcsteljesítményére. Az ünnepelés során a *Nyugatban* publikáló nőírók is említésre kerültek, de külön hangsúlyt (eddig még) nem kaptak. Nem meglepő a témaválasztás a szerzők eddigi pályáját tekintve sem: Borgos Anna pszichológus, irodalomtörténész, számos tanulmányt, kötetet publikált már „Nyugat körüli” női szerzőkről, illetve rendezte sajtó alá műveiket. Szilágyi Judit irodalomtörténész nevéhez fűződik többek között a Petőfi Irodalmi Múzeum Nyugat-éve, számos kötet és tanulmány Osvát Ernőről, Füst Milánról.

Az elmúlt két évtizedben Magyarországon is egyre

nagyobb figyelmet kap a nőirodalom, a női szerzők művei, társadalmi helyzetük, elfogadottságuk. Több korszak nőíróiról jelent meg összefoglalás a közelmúltban, például a 18–19. század önállóságra törekvő női szerzőiről vagy a későbbi időszakok női szerepeiről, az irodalom és a nők kapcsolatáról, sajtóvitákról, a női egyenjogúságról és a feminizmusról. És napvilágot látott számos regény, novelláskötet, visszaemlékezés, melyeket nők írtak.

Egyszóval: a téma benne van/volt a levegőben. És mégis, 2011-ig kellett várnunk, hogy megszülessen ez a tulajdonképpen annyira magától értődő kötet, a *Nyugatról és a nőkről*.

Hiszen Borgos Anna és Szilágyi Judit könyve a 20. század egyik legmeghatározóbb irodalmi lapja, a *Nyugat* és az ott publikáló női szerzők kapcsolatáról szól. Pontosabban (a kötet alcíme szerint) az *irodalmi és női szerepekről* a *Nyugatban*. Azt hiszem, jól értettem meg a szerzők szándékát: fontos hangsúlyt kell kapnia annak, hogy éppúgy szól női szerepekről, mint irodalmiakról, a kettőt nem lehet kettéválasztani. És fontos hangsúlyozni

azt is, hogy a nők és a folyóirat *kapcsolatáról* is szó van, mert a szövegek nem csak „egyszerű” bemutatásai a nyugatos nőíróknak; részletesen elemzik kapcsolatukat a szerkesztőkkel; illetve a lap mindenkori szerkesztőinek hozzáállását a női szerzőkhöz, azok megjelen(tet)éséhez. Túlzott egyszerűsítés lenne részünkről ugyanis, ha azt gondolnánk, hogy a *Nyugat* szerkesztői mint a haladó szellem képviselői (bár természetesen mindenek fölé helyezve az esztétikai szempontokat) tág teret adtak a női szerzőknek. Ez nem teljes mértékben igaz. A *Nyugatban* bár számszerűleg viszonylag sok, hetven nő publikálta műveit, ez a szerzőknek mindössze csak két százalékát teszi ki. A szerkesztők egy részről ragaszkodtak a női írások közléséhez, másrésztől azonban mégsem mondható, hogy ugyanazzal a mércével mérték volna őket, mint a férfiakat. Szükség volt rájuk, és közlésre méltónak is tartották őket. Azonban mégis árulkodó, hogy a folyóirat harmincéves történelmére visszatekintve például Elek Artúr egyetlen női szerzőt sem nevezett meg, mint jelentős alkotót. (Ezzel kapcsolatos az a Reichard Piroska-levél, amelyet kötetünk szerzői is hangsúlyos helyen emelnek ki, és egyfajta kiindulási pontként tekintenek. Ebben Reichard azt kéri számon Elek Artúron, hogy miért nem említ meg egyetlen nőt sem a folyóirat történetére emlékezve.

Arra hivatkozik, hogy a magyar nőíróknak éppen az a harminc év volt a kiteljesedés, a „felnőtté válás” időszak, és ezek szerint a lap mégsem tartotta őket sokra.)

A bevezető tanulmány alapos, hosszú elemzés a *Nyugat* és a nők kapcsolatáról, az úgy nevezett „Nyugat-nőkről”. Borgos Anna és Szilágyi Judit számos szempontot vet fel és válaszol meg, a nőírók társadalmi helyzetéről, gyökereikről, a szerkesztőkhöz való viszonyukról, választott témáikról, arról, hogy miért írnak, illetve, hogy megélhetési forrás-e számukra az írás.

A kötet alapvetően két markáns részre oszlik: az első, a terjedelmesebb annak a tíz nőírónak a bemutatása, akik a legtöbbet publikáltak a folyóiratban. Öt

portré – Kaffka Margit, Lányi Sarolta, Török Sophie, Bohuniczky Szefi, Kosáryné Réz Lola – Borgos Anna, öt pedig – Lesznai Anna, Reichard Piroska, Gyulai Márta, Kovács Mária és Kádár Erzsébet – Szilágyi Judit munkája. A szerzők e lista összeállításakor csak és kizárólag azt vették figyelembe, hogy kinek hány írása jelent meg a *Nyugatban*. Ennek eredményeképpen ez a tízes névsor igen sokszínű: van olyan benne, aki az irodalmi kánon része, ismert szerző, például Kaffka Margit. De van olyan is, aki még a szakma előtt is eddig teljesen ismeretlen volt, például Kovács Mária. És szerepel itt olyan, aki mára szinte teljesen elfeledett lett, pedig egykor népszerű volt, például Kosáryné Réz Lola. A könyvnek két szerzője van, egyikük elsősorban pszichológus, másikuk pedig irodalomtörténész. Szövegeik, bár egyértelműen érezhető, hogy két különböző szerző munkájáról van szó, mégis egységes egészet alkotnak. Stílusuk olvasható, élvezetes s egyben szakmailag kifogásolhatatlan, fölényes anyagismeretet tükröz. Mindkét szerzőnél alapvető a tárgyilagosság. Míg a tárgy egészéhez vállalt elfogultsággal fordulnak, ám az egyes szerzőket reálisan értékelik, hiányosságaikat is leírják, helyüket pontosan igyekeznek meghatározni a nyugatosok térképén.

A könyv törzsét kitevő tíz esszé tulajdonképpen akár egy-egy kismonográfiaaként is értelmezhető. Tíz portré – tíz női sors. Talán nem mondhatók tipikusnak, hiszen tíz alkotó értelmiségi, tíz művész sorsa. Ezért általánosságokat is nehezen vonhatunk le belőlük, viszont mindenképpen szembeötlő, hogy majd’ mindegyikük élete tragikus véget ért. A portrék sajátja az is, hogy elsősorban a *Nyugathoz* való kapcsolódásuk szempontjából elemzik, mutatják be az adott író életét, kiemelve olyan karakterisztikus vonásait, melyek meghatározóak voltak pályájuk szempontjából. Az életrajzi elemek hol túlsúlyba kerülnek, mint Kovács Máriaénál, Gyulai Mártánál; hol pedig épp a fent említett okból, inkább csak a szerző életének egy-egy

szakaszára szűkülnek. Ilyen például a Kaffka- vagy a Lesznai Anna-portré.

A kevésbé terjedelmes rész, az úgynevezett *lexikon* a többiekéről ad számos hasznos információt. Így a folyóiratban ritkábban publikáló női szerzőkről is kapunk egy hosszabb-rövidebb életrajzot, irodalomjegyzéket és a *Nyugatban* megjelent írásaik jegyzékét. Minden olyan nő szerepel benne, aki valaha szerepelt a *Nyugatban*. Meglepő, de ebbe a lexikonba számos olyan szerző is került, akik ma viszonylag ismertebbek, mint a „tízest lista” tagjai. Például Kosztolányi Dezsőné, Hajnal Anna, Várnai Zseni, Ritoók Emma, Csinszka, Dénes Zsófia, Móricz Virág.

A könyvet tanulmányozva számos meglepetés éri az olvasót. Elsősorban az, hogy mennyire nem ismerjük ezeket a szerzőket, pedig munkáik nagy része alapján akár meg is érdemelnék. Aztán, hogy a talán legismertebb magyar irodalmi folyóiratról is mennyi mindent nem tudunk még; hogy inkább olvasni kellene a lapot, és szerzőinek műveit, mint az ismert közhelyekre alapozva véleményt alkotni. Ez egyébként a könyv egyik legnagyobb érdeme: arra ösztönzi az olvasót, hogy kézbe vegye ezeknek a nőknek a munkáit.

A kötet viszonylag gazdagon illusztrált. Számos

esetben olyan fotóval találkozunk, amely vagy teljesen ismeretlen vagy legalábbis nem közismert ábrázolás az adott íróról. Feltehetően a szerzők tudatos törekvésének eredménye, hogy még az ismertebbekről sem a legnépszerűbb képeket láthatjuk. Nem is beszélve az olyanokról, például Kovács Máriáról, Reichard Piroskáról, Lányi Saroltáról, akikről eddig szinte nem is ismertünk fotókat, és most is elsősorban az örökösök, a család jóvoltából ismerhetjük meg egykori vonásaikat. Sajnálatos, hogy több esetben is a túl sötétre sikerült nyomás miatt nehezen kivehetők a képek szereplői. Mindegyik portréhoz gazdag jegyzetanyag társul segítve ezzel a majdani kutatók munkáját.

A borítóra pillantva az ismert fotót látjuk: a „nagy nyugatos írók” tablója a Zeneakadémián – a lap 25. évfordulóját ünneplik épp. Egyetlen nő van a képen: Török Sophie, mintegy véletlenül. Azonban ha jobban megnézzük a borítót, mást látunk: a jeles férfiak arca helyén megannyi nő tekint ránk, csak a vicc kedvéért férfiruhában. Hiszen a kötetből épp az derül ki, hogy ezek a nők nagyon is a saját jogukon, a saját maguk szerepében állhatnak együtt egy képzeletbeli csoportképen.

Kiss Bori

Mégis, kinek az élete?

ISHIGURO, Kazuo: *Ne engedj el...* Ford. Kada Júlia. Cartaphilus Könyvkiadó, Budapest, 2011.

„Vajon tud-e igazi angol regényt írni egy japán szerző?” – kérdezhetnénk kételkedve, amikor azt olvassuk az új kiadás fülszövegében, hogy „a Nagaszakiban született, ám hatéves kora óta Angliában élő Kazuo Ishiguro [kiemelés az eredetiben] származása dacára az egyik legjelentősebb és legismertebb kortárs angol prózaíró napjainkban”. Nos, aki olvasta Ishiguro legismertebb regényét, amely magyarul először *A főkomornyik szabadsága* címmel jelent meg 1992-ben az Európa Könyvkiadónál (az 1993-

as filmváltozat már az eredetihez – *The Remains of the Day* – hű *Napok romjai* címmel került a magyar mozikba, és később a Cartaphilus már ezzel a címmel jelentette meg újra a regényt is), a kérdésre egyértelmű igennel válaszolhat. A regény jellegzetesen angol környezetben, szinte sztereotip angol figurákkal, karakterekkel, stílusában rendkívül angolos kimértséggel és fegyelmezettséggel mondja el a szerepével teljes mértékben, személyiségének minden rezdülésével azonosuló komornyik történetét és ennek a radikális szerepazonosulásnak a tragédiáját.

Akit lenyűgözött a *Napok romjai*, annak nem fog csalódást okozni a *Ne engedj el...* sem (amely 2005-ös

angol megjelenése és a 2006-os első magyar kiadás után idén újból megjelent magyarul). Azok kedvéért írom, akik szeretnek az irodalomkritikusok által összeállított *best of* listákból választani olvasmányt, hogy a regény bekerült a *Time* kritikusi, *Lev Grossman* és *Richard Lacayo* által 2005-ben összeállított listába, amely az 1923-tól kezdődően megjelent legjobb száz angol nyelvű regényt tartalmazza. A könyv olyan jelentős regények társaságába került így, mint a *Mrs. Dalloway*, az *1984*, a *Legyek ura* vagy a *Lolita* (a teljes lista megtalálható a *Time* honlapján: entertainment.time.com/2005/10/16/all-time-100-novels/#times-list-of-the-100-best-novels).

A regény elismertségéhez minden bizonnyal hozzájárul az is, hogy roppant aktuális témát feszeget. Töprengtem rajta, hogy ebben az ismertetésben mennyire menjek ebbe bele, hiszen a regény központi problematikája az olvasás folyamatában csak fokozatosan tárul fel az olvasó számára, és az alkotó szándékaival valószínűleg jobban összhangban lenne, ha hagynám az olvasót a szerző által felkínált úton végigmenni. Biztos vagyok azonban, hogy a recenzióm elolvasása után is számos meglepetést tartogat még a regény az olvasó számára. (A regényt 2010-ben megfilmesítették. – *A szerk.*)

A könyv lényegében *science fiction*. Ha valaki most ajkbiggyesztve azt mondja, hogy a *science fiction* a szórakoztató irodalomhoz tartozik, és a magas irodalomnak nincs köze ehhez a műfajhoz, gyorsan szeretném felhívni a figyelmét néhány, a szépirodalmi kánonhoz tartozó alkotásra: Swift *Gulliverjére*, Madách művére, *Az ember tragédiájára* (elsősorban a XII. színre, a falanszterre gondoljunk) vagy Jókaitól *A jövő század regényére*.

A *Ne engedj el...* tehát sci-fi (azon belül negatív utópia, akár a már említett *1984* vagy egy másik emblemátikus angol regény, a *Szép új világ*), főhősei pedig emberi klónok. A kiknek ugyanolyan vágyaik, rigolyáik, emberi kapcsolataik, hibáik vannak, mint bármelyikünknek, egyszerűen *emberi személyiségek*. A regény számos apró-cseprő

történet írt le (különösen az első rész, amely hőseink diákéveit mutatja be a hailshami magániskolában), amelyek a könyv olvasása folyamán sokáig jelentéktelen apróságnak tűnnek. De egy idő után mindez fontossá válik, mert ezek a történetek, illetve ezek összessége minden tudományos érvelésnél meggyőzőbben igazolja: ezek az emberek bizony éppen olyan egyediek, érzéseikkel, gondolataikkal, személyes viszonyulásaikkal együtt, mint a „normális” emberek. A társadalom azonban nekik előre leosztott szerepeket, előre megírt sorsot kínál, és a regény során egyre győtrőbben derül ki: nincs módjuk ezt a sorsot megváltoztatni. (Ezen a ponton gondolkodhat az olvasó megint a kiinduló kérdésen: vajon ez a nyomasztó determinizmus a japán gyökerekből vezethető-e le, vagy inkább az angol irodalmi hagyományokhoz kapcsolható? A kérdés megválaszolását azonban bízunk az irodalomtörténészekre.)

Ezeknek a klónoknak a sorsa ugyanis az, hogy miután elvégzik iskoláikat (a főhősök, Ruth, Kathy és Tommy a legjobb hírű elit iskolában, Hailshamben), és miután néhány évig más donorok gondviselői lehetnek, „adományozóvá” váljanak, azaz donorként egymás után mondjanak le létfontosságú szerveikről más emberek, a „normálisok” javára. Mégis reménykednek: hátha ki lehet

tolni a határidőt, az adományozás elkezdését, addig pedig (néhány évig) élhetnének úgy, mint a többi ember. Ruth például arról álmodozik, hogy egy irodában dolgozhasson. És persze vágnak a stabil párkapcsolatra, családra, gyermekekre.

A neveltetésük azonban (a regénybeli társadalom szemszögéből) sikeres: elfogadják a rájuk osztott szerepet. Tommyt a regény vége felé, a Madame-nál tett látogatás után elragadják az indulatok, és kétségbeesetten tiltakozik a sorsa ellen, utána azonban újból megfegyvermezi magát, és tudomásul veszi, hogy nem dönthet az életéről. Gyötrő kérdés marad bennünk a regény végén: miért nem próbál meg egyikük sem ellenállni, elszökni, tiltakozni? És nyugtalaníthat minket: vajon nem ezt tesszük-e mi is, hogy megmásíthatatlanként tekintünk arra a létformára,

amelyet társadalmunk felkínál a számunkra? Nem túl sikeres-e a mi neveltetésünk, beszoktatásunk is?

A regény csúcspontja a történetet elbeszélő Kathy és az ő szerelme, Tommy látogatása az egykori hailshami iskola igazgatónőjénél, valamint a titokzatos Madame-nál. Ekkor derül ki a volt diákok számára, hogy az a megkülönböztetett bánásmód, amelyben részesülhettek ebben az iskolában, csupán egy jó szándékú, de lényegében kudarcra ítélt kísérlet volt arra, hogy az ő életük emberhez méltóbb legyen, mint sorstársaiké. „Amikor aznap elnéztem, ahogy ott táncolsz, egészen mást láttam. Egy új, gyorsan formálódó világot. Tudományosabbat, jobban működőt. Több gyógymóddal a régi betegségekre. Ami mind nagyon szép. Csakhogy zord, könyörtelen világ ez. És láttam egy kislányt, amint lehuny szemmel magához szorítja a régi, barátságos világot, amelyről a szíve mélyén tudja, hogy nem maradhat fenn, mégis kapaszkodik belé, és könyörög, hogy soha ne engedje el.” (284. o.)

A Madame mondatai szinte a regény esszenciáját adják, egyszersmind a regény címét is (az eredetiben: *Never Let Me Go*) érthetővé teszik. Feltehetjük a kérdést: nem romantikus, naiv, nosztalgikus, múltba révedő ke-sergés mindez, az elveszett (talán soha nem is létezett?) „aranykor” visszasírása? És nem unalmas közhely már a tudomány és a haladás hasznosságának megkérdőjelezése? (Vörösmartynál is olvastuk már: „Ment-e a könyvek által a világ elébb?”) Ishiguro azonban rokonszenves fiatal hőseinek tragédiáján keresztül vizsgálja ezt a kérdést, és ezzel leszereli az intellektuális olvasó cinikus filozófálgatásra való késztetését. A *Ne engedj el...* megrendítő alkotása a mi még épphogy csak elkezdődő 21. századunknak. Csak remélhetjük, hogy azon könyvek egyike lesz, amelyek hatással lehetnek arra, hogyan alakul tovább ez a század.

Semsey Gábor

Morfiumtúlادagolás

Sokat hallani ma a hírekben, hogy egy fővárosi kórházban nyomozást indított a rendőrség a morfiumhasználattal kapcsolatban. Többen nyilatkozták, hogy ez az eljárás orvosellenes hangulatot kelt, tovább romlik az orvosokba vetett bizalom, nem mernek majd az orvosok ezek után fájdalomcsillapítót adni. Az ügy előzményéhez tartozik, hogy idén tavasszal a *Lege Artis Medicinae* (LAM) orvosi folyóiratban megjelent egy írás (MÁRKUS 2011), melyben a szerző vitaindítóan szánt cikkében leírja, hogy egy magyarországi onkológiai osztályon dolgozott, ahol az volt a szokás, hogy amikor az orvosok azt látták, hogy a beteg állapota romlik, s pár héten belül valószínűsíthető volt a halála, a viziten a főorvos egyszer csak az mondta, hogy „MO”, vagy „kezdjük el”, s eztán a betegnek a szokásos morfiumadag négy-öttszörösét adták. Ezt követően leállítottak minden más fájdalomcsillapítót, majd a beteg néhány órán belül kómába esett, s a morfium légzésgátló hatása miatt rövidesen meghalt. A szerző szerint a bete-

gektől eltitkolták azt, hogy halálos betegségben szenvednek, tilos volt a halál szót kiejteni, s ugyancsak tilos volt a betegeknek állapotukról megfelelő tájékoztatást adni.

Nem tudhatjuk pontosan, mennyi a valóságtartalma a fenti cikknek, azt sem tudhatjuk, hogy ama fővárosi kórházban mi történt pontosan. Nem lehet itt most az a célunk, hogy a valóságot pontosan feltárjuk. Így, hogy a haldoklással kapcsolatos bizonyos kérdések reflektorfénybe kerültek, jó alkalom kínálkozik arra, hogy a fájdalomcsillapítás és a haldoklás kezelésének egy különös kérdését jobban megértsük.

A bioetikai irodalomban gyakorta tárgyalják azt a dilemmát, amelyet a fájdalomcsillapítók alkalmazása felvetett: ha megfelelően csillapítjuk a szenvedő ember fájdalmát, akkor halálát siettetjük a fájdalomcsillapítók mellékhatása miatt, ha viszont nem akarjuk a halálát elősegíteni, akkor kénytelenek vagyunk kevesebb fájdalomcsillapítót adni s ezáltal szenvedni hagyni a páci-

enseket. Tudnunk kell, hogy az etikai kérdés ilyenfajta megfogalmazásának szükségessége immáron jórészt a múlté: a mai fájdalomcsillapítási módszerek kapcsán alapvetően nem kell tartanunk attól, hogy hatásos fájdalomcsillapítással elősegítjük a beteg halálát. Ennek inkább az ellenkezője igaz: a fájdalmak megfelelő csillapításával a betegek életét elviselhetőbbé lehet tenni, a fájdalom okozta kimerültséget enyhíteni lehet, lehetővé téve azt, hogy a pácienseknek legyen alkalmuk életüket elrendezni, szeretteiktől búcsút venni.

A cikkben említett jelenség elvileg ismert az orvosi és bioetikai szakirodalomban. A *Credo* 2011/3. számában ismertetett dokumentum, az Európai Protestáns Egyházak Közössége (GEKE) az élet végén felmerülő etikai kérdésekről szóló tájékoztató irata is foglalkozik a kérdéssel (SZEBIK 2011).

A terminális palliatív szedációról lehet szó, amely nem az eutanáziával azonos, egészen más a célja és a kivitelezése is. A terminális palliatív szedáció azt jelenti, hogy olyan betegeknek, akiket valami oknál fogva nagy szenvedés gyötör, olyan gyógyszert adnak, amellyel öntudatukat kisebb vagy nagyobb mértékben meghatározott időre elveszítik, ezáltal szenvedésük csökken.

Jellemzően olyan betegeknél alkalmazzák ezt a kivételesnek számító beavatkozást, akiknek tehát nemcsak a fájdalom miatt, hanem más ok miatt is szenvednek. Ilyen ok lehet a súlyos fulladásérzés, nem csillapítható fájdalom, gyötörő halálfélelem, csillapíthatatlan hányinger, izgatottság, egzisztenciális fájdalom például szerettünk elvesztése miatt (KOVÁCS 2011).

A terminális palliatív szedáció a megfelelően alkalmazott fájdalomcsillapításhoz hasonlóan – a cikkben írottakkal ellentétben – megfelelően kivitelezve jelenlegi ismereteink alapján nem rövidíti meg az emberi életet. A GEKE említett dokumentuma is elismeri, hogy e kivételes helyzetekben alkalmazott beavatkozásnak megvan a maga létjogosultsága, s immár nem vet fel nehéz etikai dilemmákat a kérdés, hiszen a beavatkozásnak nem az élet megrövidítése a célja (SZEBIK 2011).

Igaz, hogy vannak, akik a fájdalomcsillapítást az aktív eutanázia „trójai falovának” tekintik (FILÓ 2011),

láttuk, amennyiben a fájdalomcsillapítás ma már nem rövidíti meg az emberi életet, akkor ez az aggodalom alaptalannak tűnik.

A terminális palliatív szedáció természetesen – más orvosi beavatkozásokhoz hasonlóan – a páciens, illetve hozzátartozójának döntése alapján indítható csak el, s hangsúlyozottan csak kivételesen súlyos esetekben. A beavatkozás alapvetően inkább gyakorlati nehézségeket vet fel, nehéz elméleti etikai dilemmát kevésbé okoz. A gyakorlati nehézség például az lehet, hogy ki adhat beleegyezést, cselekvőképesnek tekinthető-e a páciens, illetve a hozzátartozók valóban a páciens érdekében hozzák-e meg döntésüket. Mindazonáltal a beavatkozás kapcsán tehát nem beszélhetünk eutanáziáról, sem emberölésről.

A *Lege Artis Medicinae*-ben ismertetett szándékos morfiumtúlادagolás esete több kérdést is felvet. Az egyik súlyos kérdés az, hogy a pácienseket nem tájékoztatták betegségük mibenlétéről, s a palliatív szedáció folyamatát tudtuk és beleegyezésük nélkül indították el. A magyar törvények alapján sem döntheti el egyedül és önkényesen senki egy döntésképes páciens helyett ezt a kérdést, az esetben leírt gyakorlat tehát súlyos hiba és törvénytértés (DÓSA 2011).

A másik súlyos kérdés szakmai jellegű. A terminális palliatív szedáció megfelelő kivitelezésére nem morfiumot, hanem más gyógyszereket (benzodiazepineket, neuroleptikumokat és barbiturátokat) alkalmaznak (SIMKÓ 2011), morfium alkalmazása tehát terminális palliatív szedáció elérésére szakmai hibának tekinthető, ez az állapot morfiummal megfelelően nem érhető el.

Nem tudhatjuk pontosan, mi lehetett a szándéka az orvosoknak a fent ismertetett esetben. A morfiummal történt beavatkozás tehát nem felel meg a terminális palliatív szedáció szabályainak, bár a szerző szerint e szedáció is lehetett az orvosok célja. Amennyiben azonban a beteg életének megrövidítése a célja valakinek – akár úgy, ahogyan az a fent ismertetett esetben láttuk, akár másként –, az a mai magyar törvények értelmében nem megengedhető, és emberölésnek minősül. (FILÓ 2011). A törvénytől függetlenül is sokak erkölcsi értékrendjét sérti az, ha valakinek az életét megkérdőjelezése nélkül megrövidítik.

Tanulságul érdemes tehát megemlítenünk, hogy a terminális palliatív szedáció nem eutanázia, inkább az eutanázia egyfajta alternatívájaként értelmezhető. Kivételes esetben alkalmazható nagymértékű szenvedés enyhítésére, a páciens kérésére. A fájdalomcsillapítással foglalkozó szakemberek szerint mai lehetőségeink szerint gyakorlatilag minden testi fájdalom csillapítható az élet megrövidítése nélkül úgy, hogy a páciens öntudata ép marad. E fájdalomcsillapítási technikák azonban – a terminális palliatív szedáció kivitelezéséhez hasonlóan – sok figyelmet és alapos szakorvosi ismereteket igényelnek. Amennyiben tehát azt tapasztaljuk, hogy a pácienseknek súlyos fájdalmaik vannak, akkor feltételezhetjük, hogy a fájdalom csillapítása nem megfelelő, s a terminális palliatív szedáció elkezdésekor fontos feltétel annak tisztázása is, hogy valóban megfelelően csillapították-e a páciens fájdalmát, és súlyos szenvedése nem véletlenül valamilyen kezelés egyébként orvosolható mellékhatásaként jelentkezik-e.

Sok nehéz kérdés merül fel a haldoklás kapcsán az orvosi kezelések pontos alkalmazásával kapcsolatban. A betegek, hozzátartozók és az orvosok közötti őszinte beszélgetés, a bizalom, a jóindulat és a megfelelő fájdalomcsillapítás elengedhetetlen feltételek ahhoz, hogy a veszteség, a halál, a gyász folyamata mindannyiunk számára elviselhetőbbé váljon.

Hivatkozott művek

- A Time to Live and a Time to Die. An Aid to Orientation of the CPCE Council on Death-hastening Decisions and Caring for the Dying Community.* <http://www.atimetolive.eu>.
- DÓSA Ágnes: Helyzetelemzés. *Lege Artis Medicinae (LAM)*, 2011/21 (4) 306–320. o. http://www.elitmed.hu/upload/pdf/szandekos_morfintuladagolas_magyarorszagon-7470.pdf.
- FILÓ Mihály: Fájdalomcsillapítás és büntetőjog. *Lege Artis Medicinae (LAM)*, 2011/21 (4) 306–320. o. http://www.elitmed.hu/upload/pdf/szandekos_morfintuladagolas_magyarorszagon-7470.pdf.
- KOVÁCS József: Bioetikai elemzés. *Lege Artis Medicinae (LAM)*, 2011/21 (4) 306–320. o. http://www.elitmed.hu/upload/pdf/szandekos_morfintuladagolas_magyarorszagon-7470.pdf.
- MÁRKUS Attila: Szándékos morfintúlادادagolás Magyarországon. *Lege Artis Medicinae (LAM)*, 2011/21 (4). 306–320. o. http://www.elitmed.hu/upload/pdf/szandekos_morfintuladagolas_magyarorszagon-7470.pdf.
- SIMKÓ Csaba: A klinikus véleménye. *LAM*, 2011/21 (4) 306–320. o. http://www.elitmed.hu/upload/pdf/szandekos_morfintuladagolas_magyarorszagon-7470.pdf.
- SZEBIK Imre, ifj.: „Ideje van az életnek, ideje van a halálnak”. *Credo*, 2011/3. 67–68. o.

Ifj. Szebik Imre

A művészetek hódolata Liszt előtt

Liszt és a társzművészetek. Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézet, 2011. október 1. – 2012. augusztus 26.

Liszt Ferencről, a 19. század egyik legsokoldalúbb személyiségéről meglehetősen leegyszerűsített kép él a köz tudatban. Neve még a zenekedvelő közönség számára is elsősorban a hírneves zongoravirtuóz alakját idézi fel, aki briliáns műveket írt saját hangszerére és néhány hatásos zenekari darabbal gazdagította a zeneirodalmat. Zenei újításainak jelentőségét saját kortársai közül

is kevesen vagy csak több évtizedes késéssel ismerték fel, személyében sokan a magamutogató, extravagáns világfit látták. Életének utolsó húsz évében papi ruhát hordott: elismerés és csodálat helyett ezzel inkább megbotránkozást keltett, mivel döntését sokan külsődleges gesztusnak vagy egyszerű reklámfogásnak tartották. A világ tamáskodó hozzáállása mára sem változott lényegesen, ingerküszöbe viszont drasztikusan megemelkedett. Az információáradatban talán már csak szenzációkkal lehet felkelteni a nagyérdemű érdeklődését, ha a zsenit showmanként vagy nőfaló Don

Juanként ábrázolják, természetesen „korszerűsített”, azaz lebutított tálalásban.

De milyen is volt az igazi Liszt Ferenc? A válaszhoz közelebb juthattunk a 2011-es Liszt-évben, amelynek eseményei felhívták a figyelmet a 200 éve született mester életének és művészetének kevésbé közismert oldalaira is. Számos rádió- és televízióműsort, konferenciát és kiállítást szenteltek e témának, hallhattuk ritkán játszott zongoradarabjait és szimfonikus költeményeit, egyházi és világi kórusműveit, csodálatos dalait és oratóriumait, orgona- és kamaraműveit. Valódi arcának lényegi vonásaira egy sajátos nézőpontból mutatott rá a *Liszt és a társművészetek* című kiállítás, amely valószínűleg a legnagyobb szabású a mesterről valaha készített tárlatok sorában. Immár hagyomány, hogy Eckhardt Mária, a Liszt Múzeum tudományos igazgatója évről évre új kamarakiállítást készít a régi Zeneakadémia épületében, Liszt egykori lakásának szobájában és a könyvtár előterében, mindig valamely évfordulóhoz kapcsolódóan. Ezúttal azonban a Duna túlpartján lévő Budai Várban nyolc terem, összesen 450 négyzetméternyi terület állt a rendelkezésére a Zenetudományi Intézet nemrég felújított Zenetörténeti Múzeumában.

Még a zenetörténészek számára is megdöbbentő és az újdonság erejével hat a kiállítás nyomán a felismerés, hogy Liszt milyen sokrétű kapcsolatrendszert épített ki korának művészeivel, írókkal, költőkkel, festőkkel, szobrászokkal, hogy zeneművei inspirációs háttérben hányféle irodalmi alkotás, vers, grafika, festmény vagy éppen épület állt, illetve hogy Liszt személye és művei miként inspirálták tovább a művésztársakat. A Zenetörténeti Múzeumban kiállított mintegy ezer dokumentum pedig csupán válogatás a lehetőségek hallatlanul széles tárházából. A továbbiakban emeljük ki néhány példát a Liszt és a társművészetek címmel leírható kapcsolatrendszerből.

Liszt egyik legelső és egész életre szóló olvasmánya a Biblia volt, amely ezernyi szállal szötte át az ember és alkotó szinte minden lépését és megnyilvánulását. A Szentírás nem csupán a vokális művekben jelenik meg megzenésített idézetek formájában, de inspirációs hát-

térként és rejtett programként számtalan módon kapcsolódik az életműhöz. Amikor Lina Ramann, a mester életrajzírója 1874-ben papírlapokon kérdéseket tett fel Lisztnek, ő így nyilatkozott gyermekkori olvasmányáról: „Misztikus hajlamaim mindig a Biblián (főként az Újtestamentumon), egyes szentek (különösen Assisi Szent Ferenc) életleírásain és a Gersonnak vagy Kempis A. Tamásnak tulajdonított »Krisztus követése« könyvön alapultak.” 1827-ben írott lelki naplójában szintén a Bibliából és a *Krisztus követéséből* (Imitatio Christi) idézett, valamint Szent Ágoston, Liguori Szent Alfonz, Tertullianus, Fénelon, Laroche Foucauld és mások műveiből. Egész életére szóló vezérelve, a *Charité* már ebben a 16 évesen írott naplóban megjelenik: „Mit ér nekünk a tudomány az irgalmas szeretet nélkül?”

Liszt Ádám fiatal korában ferences novícius volt, ezért fia, Ferenc különösen kötődött a ferencesekhez. 1863-ban komponálta két ferences legendáját zongora-, illetve zenekari verziókban Assisi és Paolai Szent Ferenc életrajzai nyomán. A második darab (*Paolai Szent Ferenc a hullámokon jár*) többszörösen is kapcsolódik a képzőművészethez. Liszt weimari dolgozószobájában függött Eduard Jakob von Steinle képe a hullámokon járó ferences szentről, ez volt a zenemű egyik ihlető forrása. A zene nyomán azonban újabb kép készült: Gustave Doré Lisztnek dedikált grafikája, amely egy további Liszt-mű, az *Ima Paolai Szent Ferenczhez* című férfikar kottacímlapján jelent meg. A Zenetörténeti Múzeum kiállításának egy másik pontján hasonló inspirációs láncolat dokumentumai láthatóak: Zichy Mihály Lisztnek ajánlott grafikája, *A bölcsőtől a koporsóig* az utolsó szimfonikus költemény, *A bölcsőtől a sírig* ihletője lett, ki is nyomtatták a zenemű kottacímlapján. Majd Zichy a zene nyomán különös, tizenöt stációból álló rajzsort készített *A zene a bölcsőtől a sírig elkísér* címmel egy keskeny, de négy méternél is hosszabb papírra.

Az ifjú Liszt számára Párizs lett a művészé válás helyszíne, ahol nem csupán könyvekből és kottákból szerzett hihetetlenül széles körű műveltséget, hanem személyes kapcsolatba került korának kiváló személyiségeivel. A kiállításban erre mutat rá Heine, Janin,

id. Alexandre Dumas, Berlioz és Meyerbeer Liszttel folytatott levelezése, Lamartine és Musset mellszobra, Lamennais és Chateaubriand több írása és utóbbi lúdtolla, Antoine Bovy Chopin-bronzérme, Balzac portréja és Lisztnek dedikált írása. Eredeti kéziratban látható Lisztnek Victor Hugo költeményére komponált, *Quand tu chantes bercée* kezdetű dala, a Dumas versére komponált *Johanna a máglyán* (Jeanne d'Arc au bûcher) című drámai jelenet kottacímlapját pedig művészi értékű képi illusztráció díszíti.

Svájci és itáliai utazásai nyomán Liszt zongoraciklusokat komponált, ezek később a *Zarándokévek I–II.* címet kapták (Années de Pèlerinage I–II., Byron *Childe Harold's Pilgrimage*-ének mintájára). A művek címének vagy programjának többsége irodalmi vagy képzőművészeti ihletésű, ezt támasztják alá a kottában megjelenő Schiller-, Byron- és Senancourt-idézetek is. A nyomtatott kottacímlapok pedig önmagukban is művészi alkotások: vagy a zenéhez készültek illusztrációként, vagy éppen ellenkezőleg, a zene ihlető forrását ábrázolják. Így került a *Spotalizio* (Mária és József eljegyzése) címlapjára Raffaello azonos című festménye, az *Il penseroso* (Gondolkodó) elejére pedig Michelangelo szobra a Medici-síremlékről. Ugyanakkor Liszt maga is számos alkalommal átlépte az irodalom határmezsgyéjét. George Sand Liszthez címzett esszéje (*Lettres d'un voyageur* no. 5 – Egy utas levelei 5.) nyomán ő is irodalmi levelek írásához fogott. Ezeket a *Gazette musicale de Paris*-ban tette közzé, és az elkövetkező évtizedekben számos további zenei és művészeti cikket publikált. Raffaello *Szent Cecília extázisa* című festményének (a kiállításon eredeti méretben, de másolatban szerepel) 1839-ben egy teljes utazó levelet szentelt, ebben a zene védőszentje körül álló alakokat mint a zene különféle típusait értelmezte. Évtizedekkel később, 1874-ben fejezte be *Szent Cecília legendáját*, amelynek kottacímlapját Stefano Maderno Szent Cecília márványszobra díszíti.

A kiállítás impozáns olajfestményei közül érdemes kiemelni Liezen-Mayer Sándor (1839–1898) három alkotását, amelyek témájuk által kapcsolódnak Liszt műveire és tevékenységéhez. Az *Árpádházi Szent*

Erzsébet című kép a Tübingiában élt magyar szentet ábrázolja, akiről Liszt egész estét betöltő oratóriumot komponált. A *Vénusz és Tannhäuser* Wagner operájához kapcsolódik, amelyet alig néhány évvel az ősbemutatót követően Liszt is színpadra állított Weimarban, továbbá azáltal is népszerűsítette a művet, hogy több részletét (nyitány, zarándokok kara stb.) átírta zongorára. A harmadik Liezen-Mayer-festmény, a *Faust és Margit*, Liszt *Faust szimfóniájának* fő alakjait áb-

rázolja. Ugyanehhez a témához tartozik Delacroix és Zichy Mihály négy-négy rajzolt Faust-illusztrációja, valamint Liszt több további Faust-kompozíciója. Ezek közül négy szintén Goethe nyomán készült, a híres *Első Mefisztó keringőt* azonban már nem Goethe, hanem a magyar földön született Nikolaus Lenau *Faustja* ihlette. A *Faust szimfónia* eredeti kéziratának szomszédságában a másik nagy szimfonikus alkotás, a *Dante szimfónia* irodalmi, képzőművészeti és zenei dokumentumai láthatók. A szimfonikus költeményeket bemutató tárlók szintén az inspirációs források és személyes kapcsolatok gazdagságára hívják fel a figyelmet. Maga a műfaj Liszt találmánya, melynek egyik lényeges jellemzője, hogy zenéhez költői program kapcsolódik, amely segíti a hallgatót a mű komplexebb befogadásában. A *Tasso* például Goethe, a *Mazeppa* és az *Amit a*

hegyen ballani Victor Hugo, a *Hamlet* Shakespeare, a *Prometheus* Herder művéből nyerte programját.

Liszt otthon volt egész Európában, kora szinte valamennyi jelentős művészeivel, uralkodójával és egyházi vezetőjével kapcsolatba került. Mindenhol büszkén vallották volna sajátjuknak, de ő mégis ragaszkodott magyar gyökereihez, bár a nyelvet csak idős korára saját

tította el valamennyire. Hiszen német anyanyelvű volt, tizenkét évesen Párizsba költözött és ifjúkorát idegen földön töltötte. Az 1860-as évek végétől azonban minden évben több hónapot töltött szülőhazájában, és óriási erőfeszítéseket tett a hazai kultúra érdekében. Ezek között csak mint a jéghegy csúcsa emelkedik ki a budapesti Zeneakadémia 1875-ös megalapítása.

Magyarországi látogatásai során Liszt megismerkedett a magyar kultúrával és annak jeles képviselőivel, Széchenyi Istvánnal, Vörösmarty Mihállyal, Erkel Ferencsel, Zichy Gézával, Eötvös Józseffel. Petőfi költeményeit német fordításban olvasta, de a *Magyarok Istene* című verset eredeti nyelven is megzenésítette. A mű szerzői kézírata és korabeli nyomtatott kiadása a német nyelvű verseskötet, a költő portréja és úti doboza mellett kapott helyet a kiállításban. Jókai Mór kifejezetten Liszt számára írta *A holt költő szerelme* című

melodrámaszöveget. A kiállításban a megzenésített változat kottája mellett látható Jókai visszaemlékezése egy Liszt-melodráma előadására, amely saját szövegét ihlette, továbbá az író fuvolája, elefántcsontnyelű papírvágó kése és vadászpohara is. Liszt alakja pedig nem csupán a külföldi képzőművészeket ihlette meg (a zeneszerző Joseph Kriehuber négy litográfiáján is megjelenik a tárlaton), hanem Barabás Miklóst, Stróbl Alajost és Munkácsy Mihályt is. A Zenei Múzeumban látható Barabás rajza, Stróbl ülőszobra, mellszobra és fejszobra mellett Munkácsy nagyméretű olajfestménye is. Liszt és Munkácsy sokrétű kapcsolatáról további mintegy tucatnyi dokumentum tanúskodik.

Mennyiben lehetett komoly és őszinte Liszt hazafiúi elkötelezettsége vagy éppen a papi reverenda 1865-ös felvétele? Azt, hogy a művész milyen szigorúan ragaszkodott a saját maga vállalta elvekhez, egy másik terület példája egészen különleges módon bizonyítja. Mivel úgy vélte, hogy a tehetség isteni adomány, kötelességének érezte, hogy tudását ellenszolgáltatás nélkül adja tovább az arra érdemeseknek. 1848-ra felhagyott utazó virtuóz életmódjával, és ezután soha többé nem fogadott el pénzt sem a tanításért, sem a zongorázásért vagy vezénnyelésért. Jótekonny célú közreműködéseivel ugyanakkor egész vagyonokat juttatott a rászoruló embereknek és intézményeknek (a támogatásokból fenntartott Nemzeti Zenedének például egymaga többet segített, mint az összes patrónus együttvéve). Szinte profétai állhatatosságát a külvilág aligha értette és ma sem tudja felfogni: miért nem vállalta el a rendszeresen érkező felkéréseket európai és amerikai turnékra, hiszen viszonylag csekély munkával is krózus lehetett volna. Ehelyett hivatásának élve hihetetlenül gazdag, sokrétű kapcsolatrendszert alakított ki kortársaival és kétezere év csúcsteljesítményeit ötvözve komplex, az egyes területeken átnyúló művészet kialakítására törekedett. „Élhetetlensége” miatt legfeljebb jelmondatát ismételve védekezhetett, amely egy francia közmondás nyomán így hangzik: *genie oblige, azaz a zsenialitás kötelez.*

Gombos László

„Le concert c'est moi!”

Orgonasztorik Lisztről a Művészetek Palotájában

Liszt! Minden tekintetben. Orgonasztorik Fassang László és Mácsai Pál közreműködésével. Művészetek Palotája, Bartók Béla Nemzeti Hangversenyterem, 2011. október 9.

A Művészetek Palotájában október második vasárnapján zenében és prózában emlékeztek Liszt Ferencre. Óriás személyiséget két kitűnő művész próbálta kellő alázattal, de illő magabiztossággal megidézni: az orgonista Fassang László a zenész, a színész Mácsai Pál a magánember szerepében. Az immáron harmadik, *Orgonasztorik* című összeállításához ezúttal a nevezetes bicentenáriumi adta az apropót. Rögtön sebes útikocsijába pattantunk, hogy Liszt nyomába eredjünk, aki 1840-től nyolc éven át csaknem ezer koncertet adott Európa-szerte, estéről estére kotta nélkül ülve a zongorához, mondván: „Le concert c'est moi!” („A koncert én vagyok!”) Három óra alatt megismerhettük, hogyan vált a pesti „jobban tudók” által öncélú virtuozitással vádolt „csodafíjú”, a romantikus lélek öntörvényű világfivá, majd önmagába forduló abbévá. Pályája elején örületbe kergette a konzervatívokat, és lelke mélyéből irtózott a „katolikus lomtól”, később az egyház felé fordulva maga is konzervatívá vált, ahogy ő mondta: „Az evilági Liszt csupán epizód.” A visszaemlékezésekből hullámozó kedélyű alkotó képe rajzolódott ki. Ifjonti hévvel a fennálló renddel szemben kiélte a maga „hippikorszakát”, majd átélt depressziós időt is, melyből kilábalva vallásos mániába esett.

A sokarcú géniust mindeközben itthon és külföldön egyaránt elismerés övezte. Szimultán zsenialitását mi sem bizonyítja jobban, hogy míg fejben komponált egy művet, addig más darabokon is dolgozott, vagy éppen hangszeren játszott. Vörösmarty versében, mely a harmincéves művészt ünnepli, a „velőket rázó húrokon” játszó Liszt a „szív háborgatója”, a „bánat altatója”. „Ragyogó, szenvedélyes, óriási démon” – ezt pedig egy orosz kritikus írta róla szentpétervári koncertje után. A nők is rajongtak érte, és nem csak azok,

akik áhítattal nézték, hogy „árja közben a szilaj zenének” hogyan hullámozott hajkoronája, és ereklyeként őrizték a koncertjein elpattant zongorahúrokat, karkötőt készítve belőlük. Szerelme volt George Sand, a férfinévvel érvényesülő író is, aki mosolygva olvasta Liszt öntudatos bejegyzését egy párizsi szállodai könyvben: „Születési hely: *Parnasszus*. Honnan érkezik: *A kételkedésből*. Hová utazik: *Az igazsághoz*.”

A zeneszerző szüntelenül ezt az igazságot kutatta műveiben, melyekkel többnyire valamely eszmét szolgált, ahogy az est során elhangzó *Orpheus* című szimfonikus költeményéhez írt előszavában vallotta: a „derűsen embernemesítő dallamot”, „a harmóniák [...] etikus karakterét” szerette volna megjeleníteni. Ebben segítette a romantika dimenzióihoz igazított orgona, „a hangszerek papája”, ahogy ő mondta. Kortársai szerint maga Isten szólt a sípokból, ha Liszt orgonált.

Miközben a lélekemelő harmóniát kereste a zenében, vajon megtalálta-e ezt a magánéletben? Nem volt jó apa, a 19. századi fogalmak szerint sem. Amikor Berlioz és Wagner társaságában megérkezett gyermekeihez, azok hármuk közül csak képmása alapján ismerték fel. Mégis, a *Les morts* című gyászódáját hallgatva magunk előtt látuk a fájdalmas atyát, amint húszévesen elhunyt Daniel fiának koporsója felett galambok repülnek el. Mélységes bánatát ebben a műalkotásban szublimálta, emléket állítva egyetlen, rá nagyon hasonlító, tehetséges fiának: „*Boldogok a holtak, akik elköltöztek az Úrban*.” (Jel 14,13)

Az összeállítás második részében Liszt egyik legjelentősebb orgonaműve zengett a Bartók Béla Hangversenyteremben: *Fantázia és fuga* az „Ad nos, ad salutarem undam...” kezdetű korálra. Bármilyen furcsán is hangzik, mondta Mácsai, a pedáltechnikát nem ismervén, Liszt saját darabja eljátszására nem vállalkozott. Tanítványa, Sascha Winterberger mutatta be, a nagy hatású előadás magával ragadta a szerzőt. A „fanfárhangokkal” induló mű dallama nyolc ütemre épül, s az emelkedő, majd ereszkedő

hangsorok a zenetörténetben előre mutatva a bartóki egy-kettes skálát is megelőlegezik – tudtuk meg Fassangtól. Nem véletlen – ezt már a recenzius teszi hozzá –, hogy a pályája csúcsára érő Bartók Béla akadémiai székfoglalóját Liszt Ferencről tartotta, a romantikus zeneszerzőt Berlioz és Wagner mellett a 19. század kiemelkedő hangszerelő újtójának nevezve (*Nyugat*, 1936, 3. sz.). Mint ahogy az sem véletlen, hogy Illyés Gyula Bartókot megszólítva Vörösmarty Lisztjét is felidézte: „Szikár, szigorú zenész, hű magyar (mint annyi társaid közt – »hírhedett«)”.

A műsort apró játék zárta: a közönség dönthetett, milyen dallamra improvizáljon Fassang László. Így átélhettük, hogyan hangzik a jól ismert BKV-szignál (amely amúgy a Kaláka együttes *Börönd Ödön* című dalából ered) a villamos után a 92 regiszteres, 5 manuálos, 6804 sípos orgonán.

Még két „Liszt-sztorit” említek meg, amelyet az est során hallottam. Mindkettő jellemző a nagy szellemre és egyéniségre. Oroszországi koncertturnéján meghívást kapott a cári udvarba is, ahol I. Miklós cár előtt kellett zon-

gorázni. Az uralkodó nem volt valami nagy zenerajongó, ezért unalmában beszélgetésbe elegyedett a mellette ülővel. Abban a pillanatban, mikor magáról megfedkezve felemelte a hangját, Liszt levette ujjait a billentyűkről.

– Miért hagyta abba? – ütközött meg a cár.

– Felség – „bókolt” a zongora mellől felemelkedő művész –, a zene is elhallgat, ha minden oroszok cája megszólal.

A másik: az 1860-as években Liszt Róma közelében a Madonna del Rosario kolostorba vonult. Egy nap hangos énekszó ütötte meg a szerzetesek fülét: Liszt „magánkihallgatáson fogadta” a jó kedélyű IX. Piusz pápát, akivel nyomban dalra is fakadtak.

Kulturális ismeretterjesztés a javából, amit a MŰPA-beli *Orgonasztorik* nyújtottak: Fassang László kevésbé ismert, de annál jelentősebb darabokból szerkesztett műsorát színes történetek tarkították, ám a próza Mácsai Pál értő és méltó válogatásának köszönhetően nem züllesztette bulvártémává a nagy zeneszerző életét.

Székács István

Fény, árnyék: hatás

André Kertész Retrospektív. Magyar Nemzeti Múzeum, 2011. december 31-ig.

2011 őszének vitathatatlanul legnagyobb jelentőségű fotográfiai kiállítása a Nemzeti Múzeumban a Michel Fizot és Annie-Laure Wanaverbecq kurátorságának köszönhető André Kertész-kiállítás. Fordulópont ez azért is, mivel az életmű ilyen bőséges bemutatására ez az első magyarországi példa.

A kurátorok (hatévi kutatómunka után) az anyag kronologikus elrendezése mellett döntöttek, mivel Kertész életének három legfontosabb helyszíne (Magyarország – Párizs – New York) kijelöli az életmű csomópontjait is.

Magyarországról a kísérletezés, érlelődés korszaka után – mely egyrészt fény-árnyék tanulmányokat, másrészt szociografikus indíttatású képeket jelent – jutunk el a párizsi, szakmailag és egzisztenciálisan is sikeres

évtizedekhez. Az 1925-ben Párizsba érkező Kertészt szinte azonnal felfedezik, állást és 1927-ben már kiállítási lehetőséget kap, a fotótörténet az 1920–40-es éveket tekint Kertész nagy korszakának.

A többnyire Párizsban komponált városképek, enteriőrök, csendéletek váltak a Kertésztől idézett legjellemzőbb fotografikus ikonokká. Valójában az első magyarországi és a két külföldi korszak közti különbség szinte csak tematikus jellegű: a párizsi és New York-i felvételek közvetlen rokonságot mutatnak a Magyarországon fényképezett szociografikus képekkel. A vak muzsikás (1916), a hadirokkant drámája, magánya, a tetvészkedő katonák (1915), a báránnyal játszó pásztorfiú (1917) játékosága és életszerete Kertész látásmódjának köszönhetően csendéletekbe, városképekbe költözik. Enteriőrrel, mindennapi használati tárgyakból készült

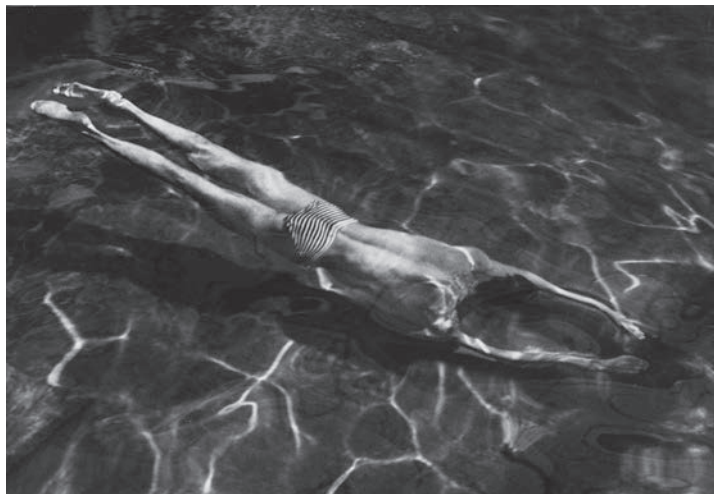
kompozíciókkal jellemzi művész barátait, modelljeit; látszólag szenvtelen felvételeket készít a párizsi utcákról és terekről, de a városi motívumok, székek, lámpaoszlopok és esernyők fekete-fehér tónusai, hajlékony formái mégis szín pompás virágcsendéletek életörömét idézik.

Gyakran használja kiemelt szerepben az általa fényképezett tárgyak, emberalakok árnyékát is – és sokszor a tárgy és vetülete közti dominancia kérdésére nem adható egyértelmű válasz. Az Eiffel torony lábazatának a teret keretező sziluettje (1929), a tűzfal előtt felroppenő madár árnyékát ábrázoló fotográfiák és az árnyékönarcképek (*Az oroszlán és az árnyék*, 1949; *Árnyékönarckép*, 1927; *Martinique*, 1972) egyre növekvő száma arra utal, a fotográfus nem pusztán formális kompozíciós elemként tekintett az árnyékra. E képek recepciójához egyaránt hagyatkozhatunk a klasszikus európai kultúrtörténeti, vallási és pszichológiatörténeti ismereteinkre – gondolva Platón ideatanától kezdve a Biblia szimbólumrendszerén keresztül az árnyék jungi értelmezéséig. Esetenként hasonló szerepben jelenik meg az ellenfényben felvett sziluett, a felhő (*Eltévedt felhő*, 1937), vagy hogy ismét egy ikonikus képet említsek, a kihagyás az *Erzsébet és én* című (1931) fotográfia utólagos manipulációjánál, amelynek végleges változatán az asszony alakjának csak a fele szerepel, a vállán a művész kezével.

Kertész 1945-ös New York-i emigrációja nem új elismeréseket, hanem csalódottságot és befelé fordulást eredményezett. Lírai hangulatú képei nem feleltek meg az ottani, szókimondó, már-már riporterri attitűdöt elváró megrendelői igényeknek, a divat világából érkező megbízások pedig nem jelentettek számára kihívást. Mivel a fotózásban magát amatőrnek, mestersége gyakorlását naplókészítésnek tekintette, a remekművek ezekben az évtizedekben sem maradtak el, de szinte kivétel nélkül a magány szimbólumaivá váltak. Élete késői szakaszában felvett polaroid képei esetében ugyan érezhető az új technika felfedezése, próbára tétele fölötti izgatott öröm, de ezek témáikban is (áttetsző szobrokban, tárgyakban tükröződő városképek) a szakmai és ekkor már magánéleti egyedüllétről tanúskodnak.

Az itthoni szakemberek a kiállítást kiegészítették Kertész 1970-es és '80-as években tett hazlátogatásainak

dokumentumaival. Sokszólamú és akár önálló kritika tárgya lehetne a kiállítás külön teremben elhelyezkedő szaka-sza: a Kertész-képek. Magyar fotósok és képzőművészek hommage-munkái és Kertész-portréi, a korai, szigetbecsei képek láthatók itt; valamint a hatalom esetén próbálkozá-

sainak dokumentumai, hogy közös ideológiai platformot találjon Kertész és a Magyarországon akkor fennálló rendszer közt. Találkozhatunk egy „kis magyar abszurd” dokumentumaival is, mely akár napjainkban is játszódhatna: a „Nyugatra szakadt nagy magyar fotóművész” egyik albumának hazai megjelentetésekor az eleve kijelölt könyvformátum és a fotók közti konfliktusból az előbbi került ki győztesen.

A kiállítás e kiegészítő része több kérdést is felvet. Egyrészt: vajon a mai fotográfusok legfiatalabb nemzedéke számára Kertész mennyiben lehet inspiráló példakép? Másrészt: bizonyos munkáinak népszerűsége elválasztható-e európai történelmi és kulturális nosztalgiáinktól?

Végül, de nem utolsósorban az utóbbi évek nagyszabású Robert Capa-, Martin Munkácsi-, Lucien Hervé-kiállításai és a mostani *André Kertész retrospektív* után – politikai felhangok nélkül – újra időszerű lenne át-gondolni, milyen relációban szerepel – és milyenben szerepelhetne – a fotográfia a magyar művészettörténeti szak- és közgondolkodásban?

Nagy Villő

Petőfi-játszótér, avagy a zsúpfedéltől a hologramig

„Ki vagyok én? Nem mondom meg...” – *Petőfi választásai*. Petőfi Irodalmi Múzeum, 2011. szeptember – 2016. szeptember

Nem tanulságok nélküli a Petőfi Irodalmi Múzeum új Petőfi-kiállításának címe a réginek tükrében. „Tanuljátok meg, mi a költő!” – szolt az egykori beszédes cím tanárosan, kicsit romantikusan. Megejtően igaz tárgyak kalauzolták a diák és felnőtt látogatókat a bizonyára legnépszerűbb, de legalábbis legismertebb magyar költő világában.

Ma pedig? „Ki vagyok én...?” – teszi fel a kérdést Petőfi helyett vagy nevében a kiállítás kurátora. S az alcím – nem megfogható szövegrendező elv nyomán – nem Petőfi válaszai, hanem választásai alapján felel a kérdésre. Petőfi a címben idézett versben nem mondja meg, kicsoda ő. A helyzetdalban szökés, bujdosás az osztályrésze az éneklőnek – nem rejtélyeskedik, egyszerűen csak a célszerűség miatt titkolózik. Azt is játékosan, tréfásan teszi.

A kiállítás új, kultuszmentes Petőfi-arcot akar felrajzolni: a diákot, a lázadót, a kóbor hivatásokat űzőt, a figyelmet követelőt, a házasságcentrikus szerelmest, az elveszett hőst.

Petőfi formabontó alak volt, feltűnően öltözött, széles gesztusokkal kommunikált, talán hangos is volt. Világa nagyon messze esett egyszerű szüleién. A kiállítás egyik célja, hogy

bemutassa azokat a helyzeteket, amikor Petrovics-Petőfi Sándor a társadalmi normáktól eltérően viselkedett. A falakon mindenütt a kiállítás ikonjai – Petőfi szövegborítékokkal, Petőfi babérkoszorúval, Petőfi ördögszarkakkal – által jelzett lapokon olvashatók a visszaemlékezések, a költői próbálkozások és a kihágások történetei. Ezek a kihágáslisták bizonyonnyal népszerűséget hoznak a költőnek a tanult vagy tanulatlan ifjúság körében, és nyilván a dicsfényt is fakítják. De ma épp erre van szükség?

Az előtérben a kultusz mégis felvillan kissé. A ki-mondott szándék ellenére miért is? Hiszen a másfél évvel ezelőtti Petőfi Ház-kiállítás épp erről szolt! Elsősorban digitális képkeretekben pörögnek a Petőfi-bélyegek és -jelvények, gyermekkorunk papír tízeze, könyvillusztrációk, az ország közterein álló jobb-rosszabb (főleg rosszabb) Petőfi-szobrok. A látogató nem lesz gazdagabb általuk (ráadásul egy másféle, avantgarde kultusz emlékei még várnak rá). Mellettük – összefüggés nélkül – a tárlóban látható a Petőfi Társaság díszserlege, ami a Petőfi-rajongás ébrentartásának volt békebeli eszköze és a monstranciába foglalt jegygyűrű Szendrey Júlia kezéről.

A vizuális zűrzavar még csak most kezdődik. (És itt a gépelési hibákról és a padlón világító – választási logókat idéző – vörös négyzetekről, amelyeken az életrajzi adatok olvashatók, épp csak említést teszünk.) 1973-at írtunk. Petőfi születésének 150. évfordulóját ünnepelte az ország. A szilveszteri műsorban Petőfi-dalokat énekeltek ismert színészek. Abban a tanévben még az Úttörőszövetség jelentése is Petőfit idézte: „A néppel tűzön, vízen át!” Falusi kisiskolásként osztályunk benevezett egy Petőfi-versenyre és -pályázatra. Az emlékeim szerint csodálatos Petőfi-albumunkba elkészítettük a kiskőrösi szülőház képét. Remek kis kollázs kerekedett, a zsúpfedelelet vasalt szalmából ragasztottuk. Ez a kép idéződött fel – és a hetvenes évek – a kiállítás első terében („Szülőföldemen”), a tornácos házacska láttán. Ma ugyan érintőképernyőkön kap a látogató információkat a tárgyakról, de a konkrét tárgyak messze vannak.

És nehéz is megtalálni a határt a muzeális tárgy,

az illusztráció és a játék között. Főképp az ifjú látogató lehet, hogy nem azzal az élménnyel távozik majd, hogy „nahát, láttam Petőfi és Jókai házisipkáját, amiket Szendrey Júlia készített”, hanem így: „a hologramos vetítés és a számítógépes játék tök jó volt!” Hogy tudja-e majd, ki volt Petőfi, mindegy lenne?

A „Vándorélet”, a „Mi a dicsőség?”, a „Sors, nyiss nekem tért” és a „Haldokló hattyúm, szép emlékezet” című egységeken keresztül követheti a kiállítás – nem nézője, inkább – résztvevője az életút ismert vagy kevésbé ismert állomásait. Sajnos a hangulatkeltő elemek, a múzeumpedagógiának alárendelt kiállítási szempontok, a „interaktivitásra” serkentő eszközök telezsúfolják az amúgy is szűkre épített teret, és egyszerűen elnyomják az igazi tárgyakat. Márpedig a jó kiállítás a tárgyakból épül fel. Persze a muzeológusok tudják a leckét: a kiállításnak kell hogy legyen narratívája. De mi a célja annak a narratívának, amelyiknek éppen a tárgyak rendelődnek alá? Hiszen a valódi narratívát mégiscsak ők képviselik!

Aki észreveszi, még ebben a rendezésben sem állhat meg megrendülés nélkül Csapó Etelke játékfigurái és báli cipellője előtt – nem beszélve a sírján nőtt virágokról. Vagy vegyük a múzeum új szerzeményét, a Sárkány Sámuel pilisi evangélikus lelkész hagyatékából származó, gyönyörűen faragott széket, melyben a hagyomány szerint Petőfi olyan szívesen üldögélt. A hajereklyék (több is van belőlük: Etelkéé, Petőfié, Júliáé, Petőfi Zoltáné) egy elvilágiasodó kornak a szeretet örökkévalóságába vetett hitét hirdetik, az élet egy fontos pillanatát ragadják meg, vagy épp a halálét. A kézimunkák, a személyes tárgyak mind-mind az embert láttatják – teljesen kultuszmentesen. Mi vezette Júliát, amikor halálfejet hímzett nemze-

tiszin virágos háttér elé? Mennyi apró lehetett egyszerre a költő tárcájában? Mi játszódtott le az ifjú apa lelkében, amikor kisfiának vonásait papírra vetette? Miért épp Görgey és Bem a Petőfi számára hiteles hadvezérek? Hogyan válik valakiből maga a nyughatatlan romantika?

A szüretlen információáradatból, a néha öncélú játékokból, a szűkös, túlszínezett kiállítótérből akár a versekbe is menekülhet, aki erre vágyik. A fejhallgatókban Latinovits, Kaszás Attila és mások tolmácsolásában hallgathatja az „örökké élő” sorokat.

Kell nekünk Petőfi, ez egyértelmű. Abból is, ahogy neves 20. századi mesterek hommage-ai idézik őt fel Schaár Erzsébettől Kondor Bélán és Maurer Dórán át eF Zámbo Istvánig. Kell nekünk, ez a megzenésített verseinek divatján is lemérhető a Kalákától Tolcsvay Lászlón át Ferenczi Györgyig. Kell az Y-generációnak is, akiknek hozzászólásait képzeletben „lájkolhatjuk” a záró terem falán: „Ránk borítaná az asztalt.” „József Attila-díjas volna.” „Kibukna, mint rendesen, szabadszállna.” Nekik is kell Petőfi...

Vajon mi kellenénk-e (így) neki?

„Miben látja Petőfi aktualitását?” – idézik fel a Weöres Sándornak 1973-ban feltett kérdést. „Ma, sajnos, semmi. Mert mint gyermekkoromban – bár más előjellel –, ma megint vitamindús tápszert főznek belőle, ahelyett, hogy meghagynák természetes édességnek és borzongató keserűségnek. Petőfit saját szobra takarja el: azelőtt a patetikusan szónokló, esküre emelt kezű, ma a vékonypénzü forradalmár. Márpedig a költő nem szobor, nem demonstráció, hanem eledel: s gipszet és aranyozást megenni nem lehet.”

A mesterséges táplálékkiegészítők pedig súlyos betegségeket okozhatnak.

Zászkaliczky Zsuzsanna

DIGITALSTAND

www.digitalstand.hu

Karácsonyi sorban állás helyett válassza a Digitalstandot!

Ajándékozzon digitális újság-előfizetést, melyet gyorsan,
kényelmesen és kedvező áron megvásárolhat!

A Digitalstand széles kínálatában Ön is megtalálja barátai,
családtagjai kedvenc lapjait!

www.digitalstand.hu

Csatlakozzon hozzánk a Facebookon is!

TARTALOM

LECTORI SALUTEM

Ifj. Szebik Imre: <i>Születésünk és halálunk</i>	1
--	---

IRÁNYTŰ

Horváth-Hegyi Olivér: <i>Amíg megtalálható</i>	3
--	---

IDÉZŐJEL

Draskóczi Ágnes: <i>Advent • Karácsonykor • Fordítgató • Tűhegyes</i>	30–31
---	-------

SZÓBIRODALOM

Réthelyi Orsolya – Daróczi Anikó: <i>A középholland Beatrijs magyarul. Szenvedély, szenvedés és bűnbocsánat egy középkori legendában</i>	6
<i>Beatrijs legendája</i> (Fordította Rakovszky Zsuzsa)	8

TANÚK ÉS TANULSÁGOK

Tóth Károly István: <i>Jogegyenlőségi törekvések vagy Kárpát-medencei Kirchenkampf? A magyarországi németység és az evangélikus egyház viszonya a II. világháború alatt</i>	15
Landauer Attila: <i>A magyar protestáns egyházak korai évszázadai és a cigányság</i>	32
Tóth Árpád: <i>Evangélikus identitás és a vegyes házasságok. A pozsonyi német evangélikus közösség viszonya környezetéhez a felekezeti vegyes házasságok alapján (1750–1850)</i>	61

VALLOMÁS

Veiszer Alinda: <i>Záróra – Itt és Jánossal</i>	39
---	----

MODUS VIVENDI

Ifj. Szebik Imre: <i>Otthon vagy biztonságban – otthon és biztonságban</i>	51
Zászkaliczky Zsuzsanna: <i>Megszülte, bepólyálta</i>	56

ISTEN MŰHELYE

Pásztori-Kupán István: <i>Szentség, apostoli utódlás, magyar keresztyénség</i>	71
--	----

SZEMLE

Ritoók Zsigmond: <i>Luther újra magyarul</i>	75
Kertész Botond: <i>A magyar kultúra keresztyén és keresztény színei</i>	78
Hudi József: <i>Dunántúli egyháztörténeti kézikönyv</i>	79
Kiss Bori: <i>Nem férfiruhában...</i>	81
Semsey Gábor: <i>Mégis, kinek az élete?</i>	83
Ifj. Szebik Imre: <i>Morfiumtúlادagolás</i>	85
Gombos László: <i>A művészetek hódolata Liszt előtt</i>	87
Székács István: <i>„Le concert c'est moi!”</i>	91
Nagy Villó: <i>Fény, árnyék: hatás</i>	92
Zászkaliczky Zsuzsanna: <i>Petőfi-játszótér, avagy a zsúpfedéltől a hologramig</i>	94

DARÓCZI ANIKÓ • DRASKÓCZI ÁGNES • GOMBOS LÁSZLÓ • HORVÁTH-HEGYI
OLIVÉR • HUDI JÓZSEF • KERTÉSZ BOTOND • KISS BORI • LANDAUER ATTILA • NAGY
VILLÓ • PÁSZTORI-KUPÁN ISTVÁN • RAKOVSKY ZSUZSA • RÉTHELYI ORSOLYA •
RITOÓK ZSIGMOND • SEMSEY GÁBOR • IFJ. SZEBIK IMRE • SZÉKÁCS ISTVÁN • TÓTH
ÁRPÁD • TÓTH KÁROLY ISTVÁN • VEISZER ALINDA • ZÁSZKALICZKY ZSUZSANNA

